

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

TINA SOKOVIĆ

**RAZMERJE MED GOSPODARSKO USPEŠNOSTJO DRŽAVE
IN AVTORITARNO VLADAVINO**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

TINA SOKOVIĆ

Mentor: DOC. DR. JERNEJ PIKALO
Somentor: DOC. DR. MIRO HAČEK

**RAZMERJE MED GOSPODARSKO USPEŠNOSTJO DRŽAVE
IN AVTORITARNO VLADAVINO**

Diplomsko delo

LJUBLJANA 2006

RAZMERJE MED GOSPODARSKO USPEŠNOSTJO DRŽAVE IN AVTORITARNO VLADAVINO

POVZETEK

Diplomsko delo obravnava prepletenost gospodarskega in političnega sistema ter vpliv slednjega na gospodarsko uspešnost. Za demokratični politični sistem je značilen kapitalizem in svoboden trg medtem, ko se v avtoritarnih sistemih pojavlja plansko gospodarstvo. V sedanjih kapitalističnih sistemih sicer ne moremo govoriti o laissez-faire družbi, saj država z vmešavanjem v gospodarstvo nastopa kot zaščitnica javnega interesa, vendar je poseganje precej manjše, kot v planskih gospodarstvih. To se je kratkoročno izkazalo kot učinkovito, vendar dolgoročno ni dosegalo primerljive gospodarske rasti in uspešnosti, ampak je le to celo zaviralo. S padanjem avtoritarnih režimov in širitvijo demokracije, je svobodni trg zamenjal planska gospodarstva, države v razvoju pa povečujejo gospodarsko rast in s tem uspešnost.

Ključne besede:

gospodarska uspešnost, avtoritarnost, plansko gospodarstvo, demokracija, kapitalizem

RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC SUCCESSFULNESS OF STATE AND AUTHORITARIAN REGIME

SUMMARY

Subject of the BA work is relationship between economic and political system, and impact of the latter on economic successfulness. Capitalism and free market are characteristics of democratic system, meanwhile we correlate command economy with authoritarian political system. Although in modern capitalistic system we can't speak about laissez-faire society, because there is still necessity for state intervention in order to protect public interest, but intervention is not as extensive as in command economy. Command economy had some short-term success, but couldn't compete with economic growth and success of capitalistic systems on a long-term basis, because of a negative impact it had on growth. With the fall of authoritarian rule in worldwide countries and expansion of democracy, command economy was replaced by free market. We can now witness speeding economic growth and successfulness of developing countries.

Key words:

economic successfulness, authoritarian rule, command economy, democracy, capitalism

KAZALO

1.	UVOD	5
1.1	CILJI IN POMEN IZBRANE TEME	7
1.2	DELOVNE HIPOTEZE	7
1.3	METODOLOGIJA	9
2.	POLITIČNI SISTEM	10
2.1	RAZLIČNI POLITIČNI SISTEMI	13
2.1.1	AVTORITARNI POLITIČNI SISTEM	16
2.1.1.1	TOTALITARNI POLITIČNI SISTEM	17
2.1.1.2	SOCIALIZEM IN KOMUNIZEM	18
2.1.1.3	DEMOKRACIJA V AZIJI	21
3.	POVEZANOST POLITIČNEGA IN GOSPODARSKEGA SISTEMA	23
4.	GOSPODARSKI SISTEM	28
4.1	GOSPODARSKA USPEŠNOST	29
4.2	KAPITALIZEM IN TRŽNO GOSPODARSTVO	32
4.3	SOCIALIZEM IN PLANSKO GOSPODARSTVO	35
4.4	MEŠANA GOSPODARSTVA	37
4.5	OD PLANSKEGA K TRŽNEMU GOSPODARSTVU	38
5.	VPLIVI POLITIKE NA GOSPODARSTVO	42
5.1	MEDRŽAVNO TRGOVANJE IN TEKMOVANJE	44
5.2	OBLIKOVANJE NOTRANJE IN ZUNANJE USPEŠNEGA GOSPODARSTVA	47
6.	KAPITALISTIČNE IN SOCIALISTIČNE DRŽAVE	54
6.1	PRIMER ZDA	54
6.1.1	GOSPODARSTVO V ZDA	59
6.2	JAPONSKO IN KOREJSKO GOSPODARSTVO	63
6.3	PRIMER SOCIALISTIČNIH DRŽAV	65
6.3.1	SOVJETSKA ZVEZA	66
6.3.2	ZADOLŽEVANJE NA MADŽARSKAEM	71
6.3.3	ZADOLŽEVANJE NA POLJSKEM	71
6.3.4	ROMUNIJA	71
6.3.5	JUGOSLAVIJA	72
6.3.6	KITAJSKA	77
6.4	POMEN TRANZICIJA SOCIALISTIČNIH SISTEMOV ZA GOSPODARSKO USPEŠNOST DRŽAVE	78
7.	PREVERJANJE HIPOTEZ	84
8.	SKLEP	87
9.	VIRI IN LITERATURA	90

1. UVOD

Tema pričujoče diplomske naloge je vpliv avtoritarnega političnega sistema na gospodarsko uspešnost države. Znotraj vsake skupine bitij, ki živijo drug ob drugem, se oblikuje določen sistem delovanja, ki postane, ne glede na naravo ali kakovost, osrednji element te skupine. Takšni sistemi so podvrženi nenehnim spremembam, čemur botruje razvoj in vrsta drugih dejavnikov.

Politični sistem v precejšnji meri vpliva na družbo, ki živi znotraj le tega in po njegovih pravilih, vpliva na njeno delovanje, organiziranje in spremembe. Njegov vpliv pa se v času globalizacije širi tudi izven teh meja. Zaradi kompleksne sestave so nekateri njegovi vplivi bolj vidni, v večji meri pa so ti prikriti in ne tako zelo očitni. Izbrana tema diplomske naloge vključuje enega od najpomembnejših elementov in ciljev sodobne svobodne države. Ta stremi k zmanjšanju notranjih in zunanjih sporov in s tem k oblikovanju okolja, ki je ugodno za ohranjanje vsaj minimalne stopnje odobravanja znotraj množice, ki v tem sistemu živi.

Bistvo sistema so ljudje, ti ga tvorijo, prav tako pa ga lahko rušijo. Obstoj je tako v večji meri odvisen od njihovega zadovoljstva in odobravanja, le to je povezano s samim statusom človeka, ki mu ga ta zagotavlja. V sistemu, kjer je širši množici zagotovljena življenjska raven, ki omogoča poleg minimalne ravni, vso svobodo in sredstva za doseganje boljšega življenjskega položaja, tako gospodarskega kot statusnega, bodo nasprotovanja sistemu in vladajoči eliti manjša. Zadovoljiv socialni in materialni status ljudi tako vodi k zmanjšanju sporov med posamezniki ter posameznikom in sistemom. Socialni status posameznika v osnovi temelji na zagotovljenih in varovanih osnovnih človekovih, državljanskih in socialnih pravicah, ki jih ima v razmerju do drugih posameznikov in institucij, le te pa so pogoj za oblikovanje materialnega statusa, ki pa je v največji meri ključni element zadovoljstva ali nezadovoljstva posameznika. Sistem oziroma država, ki lahko vzpostavi in ohranja takšne pogoje, ki so ugodni za oblikovanje statusa posameznika, ki je njen tvorec in osrednji element, ima veliko večje možnosti za preživetje, kot države in sistemi, ki niso uspeli zagotoviti in ohraniti vsaj minimalno zadovoljstvo in odobravanje posameznikov, ki znotraj njega živijo in delujejo in zaradi katerih sistem obstaja. Le to nas privede do druge ključne točke tega diplomskega dela, različnosti sistemov.

Do nedavnega na svetu nista bili dve stvari popolnoma enaki, kljub temu, da je njun izvor ali namen enak oziroma podoben. Prav zaradi te različnosti pa se pojavi sistem

vrednotenja boljši, slabši in podobni pridevniki. Tako je tudi s političnimi sistemi. Oblikovali so se v različnih državah, na različnih kontinentih, različnih podnebnih pasovih, družbah različnih narodnosti, ras, verske pripadnosti itd. Zaradi teh in še množice drugih dejavnikov, so ti v smislu oblikovanja, sprememb, ohranjanja, namena, med seboj obenem podobni, po drugi strani pa popolnoma različni. S tem, ko te sisteme primerjamo, spoznamo razlike in podobnosti, zaradi katerih jih razvrstimo med seboj in jih lahko vrednotimo. Slabosti in dobre lastnosti nekega sistema ali dela sistema je najlažje ugotoviti v primerjavi s sistemom, ki teh lastnosti nima. Glede na temo diplomske naloge, kjer bo potrebno ugotoviti povezavo med političnim sistemom in gospodarsko uspešnostjo države, in če upoštevamo splošno dejstvo, da so nekateri politični sistemi za zagotavljanje takšne uspešnosti bolj primerni, drugi manj ali pa jo celo onemogočajo, bi lahko sisteme označili kot sisteme z ugodnejšo gospodarsko klimo in sisteme z neugodno klimo tako za gospodarski razvoj kot tudi za gospodarsko uspešnost.

Najpogostejša delitev političnih sistemov je tista, ki sisteme razvršča na podlagi stopnje demokratičnosti. Sodobni demokratični in avtoritarni sistem sta dva skrajna pola in idealni obliki političnih sistemov, vsi današnji sistemi pa se nahajajo nekje vmes in vsebujejo prvine tako enega kot drugega, seveda v različni meri. Danes najbolj razvit in bogat del sveta v grobem predstavljata zahodna Evropa, severna Amerika, najmanj pa Afrika, velik del Azije in južna Amerika. Podobna pa je tudi razporeditev političnih sistemov, demokratični so bolj koncentrirani na zahodni in severni polobli, avtoritarni pa na vzhodni in južni. Povzamemo, da zaradi precejšnje različnosti med njima, eden zagotavlja primernejše okolje za gospodarsko uspešnost kot drugi.

1.1 CILJI IN POMEN IZBRANE TEME

Izbrana tema je s področja preučevanja političnih sistemov in njihovega vrednotenja. Skozi zgodovino in tudi v današnjem času se pojavlja množica različnih političnih sistemov, ki jih v osnovi delimo na demokratične in nedemokratične, avtoritarne. Na podlagi funkcioniranja sistema in s tem povezanim obstojem le tega je v zahodnem svetu prevladalo mnenje o superiornosti demokratičnega sistema nad nedemokratičnim. S pomočjo zadane teme diplomske naloge bo potrebno potrditi, da je demokratični politični sistem za zagotavljanje gospodarske uspešnosti primernejši od avtoritarnega. Demokratični politični sistem omogoča gospodarsko uspešnost države, ki je osnovni cilj gospodarske in tudi drugih politik ter pogoj za dolgotrajnejši razvoj in obstoj družbe.

S pomočjo potrjevanja ali zavračanja postavljenih hipotez je potrebno dokazati povezavo med sfero politike in sfero gospodarstva v državi, načine vplivanja in vrednost različnih političnih in gospodarskih sistemov.

1.2 DELOVNE HIPOTEZE

Glede na naslov diplomske naloge je temeljna postavljena delovna hipoteza:

- *»Tip političnega sistema vpliva na gospodarsko uspešnost države«*

S preverjanjem te hipoteze bomo poskušali prikazati, da tip političnega sistema pomembno vpliva na gospodarsko dejavnost države tako, da ustvarja ugodno ali neugodno okolje za razvoj in delovanje gospodarskih subjektov.

Na podlagi glavne hipoteze naloge pa bo potrebno potrditi tudi sledeče izvedene hipoteze:

- *»Struktura političnega sistema definira strukturo gospodarskega sistema«*,

Politični sistem je tista sfera družbe, kjer se oblikujejo politike, ki vplivajo na celotno družbo. Lastnosti politične ureditve se tako odražajo v dejavnosti političnih subjektov in sicer v obliki sprejetih zakonov, podzakonskih aktov, politik, programov itd. Nekateri subjekti iz sfere politike so dejavni tudi v sferi gospodarstva (npr. nadzorni odbori...) in tako lahko vplivajo na oblikovanje in delovanje le tega.

- *»S spremembami v strukturi političnega sistema se spreminja gospodarska uspešnost države«,*

Kot smo predhodno predpostavili, nekateri politični sistemi omogočajo ugodnejšo klimo za razvoj uspešnega gospodarstva. Z napačnimi odločitvami ali z neprimerno regulacijo lahko politični sistem ohromi gospodarstvo, kar lahko pripelje do stagnacije. Politični subjekti morajo prepoznati kritične točke v lastni strukturi, ki ovirajo gospodarski ali socialni napredek, in uvesti reforme.

- *»Države z avtoritarnim političnim sistemom zavirajo gospodarsko uspešnost države«,*

V avtoritarnem političnem sistemu primanjkuje različnih mnenj, ki bi prispevala k oblikovanju politik, da bi bile te v prid najširši večini. Avtoritarnost se kaže na vseh področjih družbenega življenja, kar zavira ustvarjalnost in konstruktivno sodelovanje množic. Prav tako se slabosti stanja v družbi pripisujejo vidni avtoriteti in se s tem povečuje odpor do oblasti. Odpor in nezadovoljstvo se odraža tudi v delovni uspešnosti ljudstva.

- *»Država z vzpostavitvijo demokratičnega sistema postane gospodarsko bolj uspešna.«*

Zaradi lastnosti avtoritarnega režima, ki zavirajo gospodarski razvoj in uspešnost, predvidevamo, da z uvajanjem demokratičnih vrednot v politični sistem, vplivamo na uveljavljanje demokratičnih vrednot v vseh sferah družbe. To na ravni gospodarstva pomeni ustvarjalno okolje, zaščita pravic delavcev, regulacija, izmenjava izkušenj in znanj, razvoj...

1.3 METODOLOGIJA

V pričujoči nalogi bo za prikaz povezave med tipom političnega sistema države in gospodarsko uspešnostjo le te, ter potrditev postavljenih delovnih hipotez, uporabljen strukturalistični pristop.

Vsak sistem je sestavljen iz institucij, interakcij med njimi in raznih struktur. Temelj strukturalizma so prav te strukture in njihov vpliv na družbo. Posamezniki so nosilci struktur in ne morejo delovati neodvisno od njihovega vpliva. Osnove metode je razdelal že Michel Foucault, temeljna ideja takšnega preučevanja pa je, da se lahko človek samo *prepusti sistemu* (Srdić 1975:1036). Prvi predstavnik metode je bil Ferdinand de Saussure pri preučevanju lingvistike, kasneje sta na družbenem področju metodo zagovarjala še Claude Levi Strauss in Althusser. Levi Strauss je dejanja posameznikov in skupine razlagal s pomočjo odkrivanja splošnih pravil, ki se skrivajo znotraj družbe in vplivajo na dejanja ljudi znotraj nje, Althusser pa je zagovarjal, da posamezniki nimajo avtonomne moči, ampak delujejo v skladu s strukturami, ki jih ne vidijo in se jih ne zavedajo. Individualna volja je samo iluzija, socialno realnost vodijo interakcije med gospodarskimi, političnimi in ideološkimi strukturami, kjer je vsaka relativno avtonomna (Marsh in Stoker 2002:274). Zaradi kompleksne zgradbe in pojavov v družbi je potrebno upoštevati množico različnih dejavnikov, ki bi lahko vplivali na področje, ki je predmet preučevanja. Pri preučevanju tipa političnega sistema in gospodarske sfere države ter odnosa med tema dvema kategorijama je potrebno prikazati osnovno strukturo, obstoječa pravila, smernice ter odnose med deli sistema in med sistemoma. S pomočjo ideje strukturalizma, da leži vzrok vseh dogodkov, ki se pripetijo v neki družbi ali sistemu, v strukturah, bo potrebno prikazati ali in na kakšen način tip političnega sistema vpliva na delovanje gospodarskega sistema in njegovo uspešnost.

2. POLITIČNI SISTEM

Politični sistem tradicionalno pomeni medsebojni odnos med posameznimi vejami oblasti znotraj konstitucionalnega okvirja. Beseda režim pa označuje širši pojem, ki vključuje tudi odnos med državo in državljani (Bealey 1999:259). Režim je sinonim za sistem in vsebuje obliko vladavine, obliko politične ureditve, strankarsko ureditev... Izraz je zaradi pogoste uporabe pri opisovanju avtoritarnih političnih sistemov pridobil negativen prizvok in deluje slabšalno. Politični sistem je eden od podsistemov globalne družbe. Je organizirana celota političnih dejavnosti in odnosov, organizacij in institucij ter politične kulture. Strukturo političnega sistema sestavljajo politične institucije, ki so utrjen, ohranjen in ponovljiv vzorec skupinskega delovanja in po svojem trajanju presežejo posameznika ter s tem zagotavljajo trajnost obstanka globalne družbe skozi generacije (Srđić 1975:774).

Politični sistem je torej termin, ki označuje zapleteno strukturo akterjev, institucij, odnosov in pravil. Kdo ima oblast in na kakšen način jo uveljavlja pa določa naravo in vrsto političnega sistema. Poznamo različne vrste političnih sistemov, v pričujočem delu pa nas zanima njegov vpliv na gospodarsko uspešnost države.

Politični sistem sestavljajo institucije, norme, vrednote, pravila, politične organizacije, interesne skupine in odnosi med temi institucijami. V njem delujejo člani družbenih organizacij, ki imajo v rokah moč. Vsak sistem se oblikuje na podlagi ustaljenih ravnanj in je namenjen k zagotavljanju nekakšnega reda v delovanju. Zagotovi pravila, jih uresničuje, izvaja in ščiti ter preprečuje kršitve. V demokratičnih sistemih se oblast deli na tri veje: izvršilna, zakonodajna in sodna oblast. To so ločene institucije z določenimi ustavnimi nalogami ter vgrajenimi kontrolnimi mehanizmi (Ferfila in Kovač 2000:15). Zaradi te neodvisnosti vej oblasti, lahko pričakujemo manj kršitev in bolj demokratično vodenje države. Vendar pa delitev oblasti nikakor ni zadostni pogoj za vzpostavitev sodobne demokratične države. Najpomembnejši element so vsekakor človekove pravice. Zagotavljanje in zaščita ne samo osnovnih človekovih, ampak tudi državljanskih, socialnih in gospodarskih pravic so eden od pogojev vzpostavitve demokratičnih odnosov v družbi in demokratičnega političnega sistema.

"Politični sistem je del večjega, družbenega sistema. V svoji stvarni podobi je enkraten, neponovljiv in tako kot celotna družba in vsa živa bitja ves čas spreminjajoč." (Ferfila in Kovač 2000:15). Je *sui generis*¹, saj se kombinacija njegovih lastnosti in dinamika

¹ *sui generis* – lat., pomeni, da je politični sistem enkraten, neponovljiv (Bebler, Seroka 1990:6).

spreminjanja ne ponovi popolnoma pri drugih sistemih. V vsakem se pojavijo izjemne osebnosti in neponovljivi dogodki, ki za določeno obdobje vzpostavijo prevladujoče vrednote, politične teme, institucije, načine reševanja konfliktov (Bebler in Seroka 1990:6).

Zaradi različnosti sistemov jih različni avtorji različno klasificirajo. Prvo klasifikacijo sistemov je naredil Herod, ki je ločil monarhijo, aristokracijo in demokracijo, ki sta jo kasneje razdelala Platon in Aristotel, zatem še Montesquieu in Bodin. Zaradi sprememb v družbeni strukturi in razvojem politične znanosti, so se pojavljale vedno nove klasifikacije, ki so v obzir vzele vedno več elementov oblasti, oblik organiziranja (horizontalno, vertikalno), politično kulturo... (Srđić 1975:776). Arend Lijphart je razvil klasifikacijo demokratičnih političnih sistemov glede na federalno-unitarno ureditev, večinsko-konsenzualno odločanje, Leonardo Morlino pa se je osredotočil na avtoritarne² vladavine. Od takrat 175 neodvisnih držav, jih je več kot 130 smatral za države z nedemokratično ureditvijo. Avtoritarne sisteme je razvrstil med dvema skrajnima poloma – popolni avtoritarizem in kvazi-totalitarizem. Med tema dvema poloma se razvrsti cel spekter multidimenzionalnih konfiguracij avtoritarizma (glede na akterje, ki so vključeni, mentaliteto, mobilizacijo ipd.) (Bebler, Seroka 1990:71, 91). Glede na prilastitev oziroma razporeditev moči (oblasti) pa sisteme razvrstimo tudi na demokratične, avtoritarne in totalitarne (Ferfila in Kovač 2000:15).

Na vzpostavitev političnega sistema ali zamenjavo režima v novo nastali državi vpliva ogromno dejavnikov. Struktura družbe in družbenih odnosov, zgodovinsko ozadje, geografski položaj, kultura, vera, velikost države... Vse to so dejavniki, ki lahko vplivajo na oblikovanje političnega sistema. Tako nekatere države vzpostavijo demokratično vladavino, ponekod pa na oblast pride močan, ponavadi karizmatičen posameznik, ki oblikuje avtoritarno ali celo totalitarno vladavino.

Temelj sodobne predstavniške demokracije, republike, je vladavina ljudstva. Ta se uresničuje preko izvoljenih predstavnikov, zato govorimo o izkrivljeni obliki demokracije, saj ljudstvo samemu sebi ne vlada neposredno. Variacije izhajajo iz načina izvolitve ali števila institucij na katere se razporedi zakonodajna ali izvršna moč. Je to predsedniška ali parlamentarna demokracija, zakonodajno telo predstavlja dvodomni ali enodomni parlament, so predstavniki izvoljeni na posrednih ali neposrednih volitvah, itd. Ne glede na pojavne oblike, gre za izvoljene predstavnike s strani ljudstva, ki odločajo v dobrobit »vseh« prebivalcev oziroma tiste večine, ki jih je izvolila. Ljudstvo ima tako možnost izvoliti svoje

² avtokratičen, avtokratski – v Slovarju slovenskega knjižnega jezika se oba pojma nanašata na avtokrate ali avtokracijo; avtokratični režim, avtokratski sistem, avtokratična vlada, avtokratski vladar; avtoritaren – pojem, ki je osnovan na popolnem podrejanju oblasti, samovolji; avtoritaren režim, avtoritarna država (Bajec, 1994)

predstavnike, ki odločajo v njihovem imenu. S pomočjo drugih mehanizmov, ki so prav tako nepogrešljivi element demokratičnega sistema, pa si še dodatno zagotovijo možnost vpliva in nadzora nad odločitvami, ki jih sprejemajo njihovi predstavniki. Interesne skupine, politične stranke, zakonodaja, pluralnost, lobiranje, informiranje, delitev oblasti, svoboščine itd., so sredstva s katerimi dejanski nosilci oblasti v državi nadzorujejo in vodijo delovanje lastnih predstavnikov in si krojijo lastno prihodnost. Moč je v rokah ljudstva, ki jo zaradi same funkcionalnosti, tudi z vidika posameznika, prenesejo na svoje predstavnike. Različni zaščitni mehanizmi so v tem primeru izredno pomembni, saj je tako zagotovljen nadzor nad tem, da bodo izvoljeni predstavniki dejansko delovali v skladu z interesi volivcev in ne v nasprotju.

Vendar en demokratični element nikakor ne pomeni demokratičnost celotnega sistema. Tako kot je v mnogih avtoritarnih sistemih moč najti demokratične elemente, so avtoritarni elementi lahko prisotni v demokratičnih sistemih. Voditelji v avtoritarnih sistemih so bili velikokrat izvoljeni na svobodnih volitvah in niso nasilno prevzeli oblast, obstajale so tudi omejene civilne svoboščine in politična opozicija, čeprav okrnjena. V demokratičnih sistemih se medtem pojavljajo avtoritarni elementi kot so avtoritarna pooblastila v času večjih kriz in vojn, izvoljeni predstavniki pa dejansko sestavljajo nekakšen politični razred – zakonodajno oligarhijo (Ferfila in Kovač 2000:18).

Drugi skrajni pol v delitvi glede na stopnjo demokratičnosti političnega sistema predstavljajo avtoritarni politični sistemi. Pri teh lahko ne glede na obliko (osebne diktature, vojaške oligarhije, dinastije, komunistični režimi...) povzamemo sledeče temeljne značilnosti, ki sistem definirajo kot avtoritarnega in s tem v nasprotju z demokratičnim. Vlada politična elita, katere cilj je predvsem ohranjanje sedanjega stanja, zato je v primeru nestrinjanja ljudstva ali opozicije prisiljena zateči se k represiji in se z njo obdržati na položaju. V takšnih sistemih ponavadi zasledimo močno vojsko, ki je pomembno sredstvo za vzpostavljanje "reda in miru". (Ferfila, Kovač 2000:18).

Takšni sistemi so se pojavljali, ponekod pa še vedno obstajajo, v Afriki, Bližnjem Vzhodu, Aziji, Latinski Ameriki, V Evropi, Sovjetski Zvezi. V teh državah je imel sistem eno samo funkcijo in sicer ohranitev obstoječega stanja, ki vladajoči eliti prinaša moč, ugled in finančne ugodnosti. Kjer pa so razmere ugodne samo za vladajočo elito, se pojavijo nemiri s strani prebivalstva, ki rušijo obstoječ režim, zato mora takšen sistem pomiriti, prepričevati, ustrahovati, nadzorovati vse nasprotnike režima, ki bi mu lahko škodili. Na ta način zatrejo opozicijo in poteptajo človekove pravice.

2.1 RAZLIČNI POLITIČNI SISTEMI

Na podlagi že omenjene delitve na skrajna dva pola, lahko svet razdelimo na države z demokratičnim in države z avtoritarnim političnim sistemom. Glede na dejstvo, da večina ljudi na svetu živi v državah z demokratičnim političnim sistemom, lahko rečemo, da živimo v dobi demokracije (Hague in Harrop 2004:35).

Pri pojmovanju besede demokracija je potrebno poudariti, da je :

»zahodna inačica demokracije do neke mere vprašljiva. Demokracijo razumev precej izkrivljeni obliki, znani kot republika, kjer vladajo izvoljeni predstavniki državljanov, ne pa ljudje sami" (Ferfila in Kovač 2000:17).

V zadnji četrtini 20. stoletja se je število demokratičnih držav skoraj podvojilo. Jedro demokratičnih držav, ki je bilo prej omejeno na zahodno Evropo in nekatere nekdanje kolonije, se je razširilo na države južne in vzhodne Evrope, Latinske Amerike (npr. Brazilija), Azije (npr. Tajska), Afrike (npr. JAR) (Hague in Harrop 2004:35). Najbolj številčna demokracija na svetu je Indija. V Aziji lahko kot demokratično označimo tudi Japonsko, ki pa ima s strani Američanov vsiljeno ustavo. Zelo redko se demokratični politični sistemi pojavljajo v podsaharski Afriki in na Bližnjem Vzhodu (daljšo demokratično zgodovino sta imeli samo Gambija in Botsvana). V arabskem svetu ne najdemo niti ene civilne vlade, ki bi bila izvoljena na splošnih volitvah, razen v Libanonu, vendar je tudi tu kasneje divjala državljanska vojna (Ferfila in Kovač 2000:17).

Skozi zgodovini pa so se pogosto pojavljale različne diktature³, v katerih je bila vsa oblast skoncentrirana v rokah ene osebe ali ene stranke. Ta je oblast prevzela bodisi nasilno (puč), lahko pa tudi z demokratičnimi volitvami, ki pa so jih takoj za tem ukinili ali pa samo še uprizarjali. Z razvojem liberalizma, nacionalne države, ustavnosti in demokracije so razne absolutistične monarhije, kot tradicionalna vrsta režima, izginjale. Pojavljajo se diktature, ki so se oblikovale v kriznih obdobjih, zaradi potrebe po močni vodji, zaradi velikih družbenih sprememb, ko ni bilo pogojev in temeljev za demokratično obliko vladavine. Primer so afriške države, ki so se po valu dekolonizacije znašle v nekakšnem vakuumu. Vladajoča struktura se je umaknila, zato so morale te države vzpostaviti nov red. Zaradi šibkih institucij,

³ Diktatura – avtoritarni politični sistem, nasproten demokraciji, neomejena oblast enega telesa. Ureditev izvira iz obdobja rimske republike, ko je bila diktatorju predana oblast s strani dejanskega nosilca oblasti, vendar samo v času nevarnosti in krize in je bila omejena na npr. 6 mesecev (Srđić 1975:156); Diktator (*lat. dictator*) – poveljnik, najvišji lastnik; v obdobju demokracije oblastnik v izrednih razmerah, izročena mu je bila neomejena oblast nad državo in vojsko, prvi diktator – T. Lartius Flavus l. 501 p.n.št., zadnji Cezar (Wiesthaler 1995:456).

pomanjkanja izkušenj, demokratične tradicije in nizke stopnje konsenza med prebivalstvom, je oblikovanje novega sistema preželo tekmovanje med političnimi nasprotniki in razni spori (Bebler 1974:7).

Lastnosti političnega sistema se kažejo tudi v drugih sferah družbe. Gospodarski sistem države ne obstaja in deluje neodvisno od političnega sistema in obratno. Tako lahko tudi v gospodarstvu razlikujemo med liberalnim, svobodnim in planiranim delovanjem trga in akterjev, ki na njem nastopajo. Planirano oziroma plansko gospodarstvo pomeni, da potrošnja, proizvodnja in poraba potekajo po zadanem planu in se ne ozirajo na gospodarske zakone in naravo trga. Centralno gospodarsko planiranje s strani države (vlade) označujemo s terminom statizem. Je gospodarski sistem v katerem je država lastnica proizvodnih sredstev. Nasprotje takšnega sistema je *laissez-faire*⁴ sistem, kjer prevladuje individualizem, svobodni trg in decentralizirano gospodarsko planiranje. Vrednost enega ali drugega sistema je odvisna od tega, kakšne rezultate pričakujemo od gospodarskega in političnega sistema. Medtem, ko statizem prinaša večje gospodarske koristi za vse, svobodni in neodvisen trg dosega boljše gospodarske rezultate. Glede na postavljene temelje diplomskega dela, povzamemo, da je cilj političnega sistema zagotoviti takšen gospodarski sistem, ki bo dosegal čim večjo gospodarsko uspešnost in v tem primeru je za to svobodni in neodvisni trg bolj primeren.

Gospodarsko ali makroekonomsko⁵ uspešna je tista država, ki dosega visoki bruto domači proizvod (v nadaljevanju BDP) ali outputo⁶ oziroma dosega pozitivne stopnje rasti. Pogoj za rast gospodarstva pa je njegov razvoj. Ta omogoča materialni, družbeni in osebni napredek in tako izboljšuje življenjski standard prebivalcev. V okolju, ko priteka vedno večja količina dobrin, se zgodi, da nekdo absolutno in relativno pridobi, drugi pa relativno izgubi, vendar so relativno vsi na boljšem. V okolju rastočega gospodarstva, napačne in neustrezne

⁴ *laissez-faire* – skrajnost tržnega gospodarstva, kjer se država ne vmešava v gospodarske odločitve (Samuelson in Nordhaus 2002:8)

⁵ makroekonomija – ugotavlja zakonitosti, ki nastajajo kot posledica množice odločitev in delovanja gospodarskih subjektov v celotnem narodnem gospodarstvu; BDP, gospodarska rast, zaposlenost, davki... (Lah 2000:141). Makroekonomsko uspešnost lahko merimo z več spremenljivkami, najpomembnejše so BDP ali narodni output ter stopnja brezposelnosti in inflacije. Končni cilj gospodarske politike je zagotoviti tiste dobrine, ki jih prebivalstvo potrebuje. BDP je mera tržne vrednosti vseh končnih dobrin in storitev, ki se proizvede v državi v obdobju enega leta. Lahko se meri po dejanskih tržnih cenah (nominalni BDP) ali stalnih, nespremenljivih (realni BDP). Gibanje realnega BDP je najboljša mera rasti outputa. Med gospodarskimi krizami ta upada, obdobje recesije oz. depresije. Kljub nihanju rasti iz leta v leto, razvita gospodarstva dolgoročno beležijo rast BDP in izboljšanje življenjskega standarda, čemur pravimo gospodarska rast. Druga spremenljivka je visoka zaposlenost in majhna nezaposlenost. Povpraševanje po delu raste skupaj z outputom in obratno. Tretja spremenljivka pa je inflacija (obratni trend se imenuje deflacija), ki pomeni sprememba ravni cen. Cilj makroekonomije je ohranjanje stabilnih cen (Samuelson in Nordhaus 2002:374).

⁶ output – ang. proizvodnja, produkcija, storitev, učinek (Grad in drugi, 1998:647)

gospodarske odločitve nimajo tako težkih političnih posledic, zato je razne družbene probleme kot so inflacija, zadolžitve, nezaposlenost ipd., lažje reševati. To niso sami po sebi nerešljivi problemi, težave nastopijo v trenutku, ko se ne more razdeliti izgub in stroškov, kar je potrebno za razrešitev težav (Senjur 1991:25). Ravno to je ena od dobrih plati svobodnega trga, ki ga zagotavlja politični sistem, predvsem s tem, da ga ne ovira in vanj bistveno ne posega.

Prosto delovanje trga spodbuja tekmovanje nosilcev gospodarskega razvoja in s tem povečuje proizvodnjo na osnovi čedalje bolj razvejani delitvi dela. Trg poskrbi za uvajanje novih tehnologij, saj te prinašajo nadpovprečno učinkovitost tistim, ki jih uvajajo. S tem se veča gospodarska rast in BDP (Lah 2000:163). Vendar pa naj se država popolnoma ne bi odrekla svoji vlogi v gospodarstvu. Ne smemo zanemariti občasne intervencije države na področje gospodarstva. Te dejansko omejujejo svobodo trga, vendar izboljšajo splošne rezultate političnega in gospodarskega sistema, predvsem takrat, ko trgu spodleti in se pojavijo slabosti svobodnega delovanja trga (market failures), ko sam ni zmožen odpraviti lastnih težav, ali na področjih, ki so bistvenega pomena za državljane in jih sfera gospodarstva zaradi nerentabilnosti ne zagotavlja (naravni monopoli).

Država je entiteta sama zase. Je zaključena celota, vendar jo vedno težje preučujemo neodvisno od mednarodnega okolja. V času globalizacije država zelo težko obstaja in deluje neodvisno od ostalih držav. Pomembno je njeno dokazovanje na mednarodnem prizorišču, pogoj za to pa je samostojna nacionalna država. Na teh področjih je politika bolj pomembna od gospodarstva, vendar ima v njem veliko oporo in pomoč. Že samo iz izkušnje, ki se tiče vključevanje v Evropsko unijo, ki jo lahko na podlagi strukture uvrstimo v politično tvorbo, ne glede na njene cilje in namen obstoja, je razvidno katero je tisto področje, ki državo določa kot »primerno« za vključitev. Zato sta uspešno gospodarstvo in s tem razvoj sta nepogrešljiva dela sodobne države, tako z vidika notranjega miru, kot z vidika sodelovanja z drugimi državami. Da bi država dosegla gospodarsko uspešnost mora zagotoviti ustvarjalnost, motivacijo in fleksibilnost njenih akterjev. To so lastnosti posameznikov in organizacij, ki se lahko razvijejo samo v okolju, ki to dopušča. Oblikovanje takšnih pogojev lahko zagotovi ali prepreči predvsem politični sistem, ki ima možnost s svojimi institucijami doseči in vplivati na področja posameznikovega, družbenega, kulturnega in gospodarskega življenja.

2.1.1 AVTORITARNI POLITIČNI SISTEM

Izkušnje z avtoritarnimi sistemi imajo vsi deli sveta, saj so se ti oblikovali prav na vseh kontinentih.

"Star način razmišljanja je bil, da je za stabilizacijo politik potreben nekakšen avtoritarni režim, da bi se dosegel nagel razvoj. Številne države – Indonezija pod vladavino Suharja, Kitajska pod vladavino Komunistične partije, Malezija pod premierom Mahathrom, vse so zagovarjale ta argument. Ena od stvari, ki pa smo jih videli, je ta, da je moč doseči določeno stopnjo hitrega razvoja pod avtoritarnim režimom za določen čas, vendar je težko takšno stopnjo rasti razvoja ohraniti dolgoročno. To pa zato, ker so ti politični sistemi v osnovi zaprti in spodbujajo kronizem, nepotizem, oblike obnašanja, ki so videne v številnih azijskih, afriških in drugih državah, kjer je bila vladajoča družina, vladajoča klika, deležna vseh pozitivnih učinkov rastoče prosperitete, ki pa je niso prenesle na celotno prebivalstvo."
(BBC 2005).

Pred razširitvijo demokratičnih vladavin, je bila nedemokratična oblika vladavine norma skozi celotno človeško zgodovino. Avtoritarno oblast je bila v rokah vladarjev, vojske, elite, stranke. Primer še danes obstoječe avtoritarne vladavine je Saudska Arabija, ki ima obenem bogate zaloge nafte. Zanimiv primer je Kitajska, kjer še vedno vlada komunistična stranka, ki pod svojo oblastjo združuje četrtno svetovne populacije ter hitro rastočo gospodarsko velesilo. Razlikujemo med tradicionalno in sodobno obliko avtoritarne oblasti. Tradicionalno je bila takšna oblast v rokah vladarja. Ta je bila časovno in zakonsko neomejena, kljub temu se je od vladarja pričakovalo, da prevzame odgovornost za svoje ljudstvo. Oblast je bila podedovana, največkrat pa uzurpirana. Z vzponom moderne države je postala takšna oblika vse redkejša (še vedno se pojavljajo v Afriki in Arabskem polotoku). Sodobni diktatorji imajo na voljo več virov, ki jim omogočijo prevzem in ohranitev oblasti, propagando, mobilizacijo, nadzor. Skrajna oblika, imenovana totalitarizem, pomeni popolno obvladovanje celotne družbe z namenom spreminjanja družbe (Hague in Harrop 2004:51). Tudi avtoritarnost ima več stopenj, pri tem se določena stopnja avtoritarnosti nahaja tudi v demokratičnih državah.

Vodstvo v avtoritarnem sistemu predstavlja elitna skupina ljudi ali posameznik, ki s pomočjo represije vlada in varuje svoj položaj. Primarni cilj takšnega vodstva je ostati na položaju. Posameznikom so v takšnem sistemu kršene osnovne človekove pravice kot so: svoboda gibanja, združevanja, izražanja misli... S tem je posamezniku oneomogočeno

zasledovanje zadanih ciljev, zato se sčasoma pojavi množično nezadovoljstvo, ki se odraža v uporih, protestih, nasilnih in nenasilnih akcijah, katerih cilj je zamenjava oblasti oziroma zagotovitev boljših pogojev bivanja znotraj skupnosti. Takšne akcije neposredno ogrožajo vladajočo elito, zato jih ta s pomočjo prisilnih sredstev prepreči. Pogosto sredstvo je zastraševanje, ki deluje kot preventivni ukrep saj preprečuje nadaljnje upiranje.

2.1.1.1 TOTALITARNI POLITIČNI SISTEM

Totalitarizem je sodobni fenomen državne ureditve in družbenega stanja (Gerhard Leibholz ga je poimenoval kot politični fenomen 20. stoletja) (Maier 2004:3). Kot totalitaren sistem označujemo fašizem v Mussolinijevi Italiji, nacizem v Hitlerjevi Nemčiji in boljševizem v Rusiji v času Stalina. Vzhodnoevropske komunistične oziroma socialistične države so se v procesu destalinizacije spremenile iz totalitarnih v avtoritarne družbe. Totalitarizem je skrajno nehuman in antidemokratski družbeni sistem. Ne spoštuje svobode, lastnine in življenja posameznikov. Totalitarna država je koncentrirana, ni delitve oblasti, strankarskega pluralizma. Državo nadzira državna partija, ki je monopolistična in monolitna, nadzira vso družbo in je najvišja in neomejena oblast. Totalni nadzor družbenega življenja pomeni nadzor vse do zasebnosti vsakega človeka. Takšen maksimalen nadzor olajšuje oblastniško manipulacijo. Državni terorizem je iracionalno avtoritar in nepredvidljiv. Pomembni elementi so še boj proti sovražniku, tajna policija, propaganda, indoktrinacija ljudi (zloraba šolstva), kontrola medijev (Sruk 1995:342).

Cilj fašistične države je nadzor nad vsemi vidiki posameznikovega življenja, vlada z nasiljem in pričakuje popolno vdanost državljanov (Maier 2004:58). Fašistična revolucija je uničila pravno državo, njeno porazdelitev moči in temeljne pravice. Ukinila je vsa pravna zagotovila, ki so se razvila v preteklih stoletjih evropske politične zgodovine. Značilnosti sistema so centralizacija administracije, s čimer nižje stopnje hierarhije izgubijo svojo avtonomijo, konec človekovih pravic, teror s strani policije in skrivnih obveščevalnih služb, militarizacija družbe (ne obstaja več neodvisna vojaška sfera, ampak so vse sfere političnega življenja militarizirane), v šolah izvajajo intelektualni in moralni konformizem in podrejenost, podržavljenje in centralizacija medijev... Luigi Sturzo boljševizem, fašizem in nacional-socializem označuje kot religije. Celotna družba je permanentno mobilizirana s paradami, procesijami, plebisciti, športnimi tekmovanji... Celotni kult države pa je usmerjen k voditelju, ki postane polbog. Lenin, Musolini in Hitler so povzdignjeni na stopnjo preroka in odrešitelja.

V totalitarizmu država izvaja popoln nadzor nad vsemi gospodarskimi transakcijami (Maier 2004:4). Da bi dosegla kulturno, religiozno in etnično-nacionalno enotnost, zahteva ukinitve vseh neodvisnih institucij, organizacij in zvez, ki bi lahko bile v oporo posamezniku. S fragmentacijo in atomizacijo družbe in odpravo vseh družbenih vezi, ki vkoreninjajo človeka v tradicionalne strukture, dobijo izoliranega posameznika, ki se sooča z vsemogočno državo in tako postane njen suženj (Maier 2004:58). Totalitarna gibanja nastala po 1. svetovni vojni, so tako v svojem bistvu verska gibanja, katerih cilj ni spreminjanje političnih in družbenih institucij, ampak transformacija človeka in družbe. Zaradi tega nekateri avtorji totalitarizma ne uvrščajo med oblike avtoritarnega režima, saj močna država ni več cilj, ampak samo sredstvo totalitarne vlade (Maier 2004:49)

2.1.1.2 SOCIALIZEM IN KOMUNIZEM

Socializem je oblika družbene organiziranosti, ki pomeni podružbljanje sredstev za proizvodnjo in ukinjanje kapitalističnih odnosov. Je prva faza radikalne ali komunistične preobrazbe družbe, stopnja med kapitalizmom in komunizmom. Je skupek idej, doktrin, naukov (Srđić 1975:1001). Najprej je beseda označevala skupnost kot nasprotje individualnosti. V takšni skupnosti naj bi oporo in moč našli revni in prikrajšani, ki jih izkoriščajo in ogrožajo bogati, buržujji, ki gledajo samo na lastno korist in nimajo sočutja do sočloveka. Stremi k boljši, pravičnejši in bolj naravni družbi. Zagovarja enakost in bratsko ljubezen, ki bi zagotovila socialno harmonijo in svobodo. Teži k odpravi družbenih razredov in zasebne lastnine (ali pa jo je potrebno vsaj budno nadzirati). Delo je najvišja vrednota in je temelj človekovega obstoja. V praksi poznamo več usmeritev, npr. boljševiška-komunistična-realsocialistična. Ta je 20. stoletje zaznamovala s krvavimi državljanskimi vojnami, revolucijami, puči, diktaturami, gospodarskimi in kulturno-političnimi razsuli ter celo genocidi (Sruk 1995:302).

Komunizem je ena najpomembnejših in najbolj razširjenih socialnopolitičnih ideologij 19. in 20. stoletja. Pojemovno obsega različne teorije, utopije, gibanja, organizacije in ureditve (prakomunizem, anarhokomunizem, boljševiški komunizem...). V novejšem času pojem povezujemo s Karlom Marxom, ki razlaga, da je komunizem znanost o zgodovini in družbi, ki je ugotovila zakonitosti historičnega razvoja vključno z nujnostjo propada kapitalistične družbe zaradi notranjih nepremostljivih ovir. Je brezrazredna družbena ureditev, kjer so proizvodjalna sredstva skupna lastnina ljudi. Delo je izvor družbenega življenja in resnična

človeška potreba. Produkte dela si ljudje prilaščajo neposredno, na temelju individualnih potreb, ne pa na osnovi zasebnih interesov posameznikov v procesu tržne menjave. Vsi ljudje so socialno enaki in vsi svobodno razvijajo svoje telesne in duhovne sposobnosti. Z izginjanjem razrednih razlik odmira tudi država (Sruk 1995:160).

Za komunizem je značilna velika koncentracija politične avtoritete v rokah ene osebe ali stranke. Vodstvo je zavezano kolektivnim ciljem ter želi vsaj deloma rekonstruirati družbo. Vpliv države je skorajda vseobsegajoč, v njenih rokah je večina proizvodne lastnine, tako da vlada neposredno upravlja z gospodarstvom. Njen nadzor je razširjen tudi na religijo, šolstvo, družino, delavstvo, organizacije, pri čemer uporablja več metod – teror, indoktrinacija. Želi popolnoma nadzorovati mišljenje prebivalstva, zato nadzira vse oblike komunikacije. Poskuša zatreti vsakršen pluralizem. Vodi jo uradna ideologija, instrument ideološkega nadzora sistema pa je stranka, partija (Lindblom 1977:238).

Komunizem kot politično gibanje pomeni bolj radikalno vejo širšega socialističnega gibanja. Teži k temu, da bi v končnem obdobju razvoja do popolnosti odpravil vse dele tržne družbe. Stranke, ki so se označevale za komunistične in so uspeli v boju za oblast v državi, so se pogosto izrodile v avtoritaro vlado. Kot teoretični sistem družbene in gospodarske ureditve predstavlja komunizem enakopravno družbo brez proizvodnje v zasebni lasti, denarja in družbenih razredov. Vsa lastnina je v lasti celotne skupnosti, vsi ljudje pa imajo enak družbeni in gospodarski položaj. S svojim razdeljevanjem sredstev ljudem po potrebi, naj bi rešil težave kapitalističnega kroga revščine, kjer se revni ne morejo izkoptati iz revščine. To ponazarja tudi eno od gesel komunistične družbe: " Od vsakogar toliko, kolikor zmore in vsakemu toliko, kolikor potrebuje." Socializem v Sovjetski zvezi in s tem povezani socialistični sistemi v vsem vzhodnem bloku so poskus vzpostavitve drugačnega političnega sistema, kot je takrat vladal v preostali Evropi in Združenih državah Amerike (v nadaljevanju ZDA) (Wikipedia 2006), z izjemo neuvršenih.

Temeljna ideja komunizma je bila samozadostnost, posledica takšnega mišljenja pa je bila politična in gospodarska izoliranost. Kljub močnim naporom, da bi ustvarili alternativni in ločeni socialistični svetovni sistem, pa komunistične države niso nikoli ušle močni vojaški in gospodarski sili velikih kapitalističnih svetovnih sistemov (Boswell in Chase-Dunn 2000:9).

Kapitalistični gospodarski sistem je predvsem tekmovalen. V njem se uspešnejši akterji na trgu okoriščajo na račun nezadostne in neprimerne konkurence, ki tako životari in propade. Podobno se dogaja tudi z družbenimi sloji, ko uspešnejši sloj bogati, manj uspešen pa tone v vse večjo revščino. Ravno to je tista slabost sistema, ki je privedla do iskanja

alternativne ureditve gospodarstva, ki bi bila do vseh bolj pravična. Sovjetska vojaška moč je po 2. svetovni vojni razširila komunizem po vzhodni Evropi. Nova oblika komunizma se je 1.1949 vzpostavila na Kitajskem, od tod se je v nekaj letih razširila na S Korejo. Nekoliko drugačna oblika pa se je leta 1959 vzpostavila na Kubi. Na azijskem kontinentu se je pojavil še v Vietnamu, Laosu in Kambodži. Tako je bila 1/4 zemeljskega površja in 1/3 vsega prebivalstva pod komunistično oblastjo (Lindblom 1977:237).

Sovjetski blok je tako želel zgraditi drug svet. Cilj gradnje sistema je bila ločitev in izolacija od kapitalističnega tržnega sistema, ki pri svojem delovanju za seboj pušča velike žrtve. Vendar se je kljub poskusom izolacije kasneje izkazalo, da so vendarle vse države vmešane v tekmovalnost in katerakoli država je poskušala izstopiti iz te tekmovalnosti, ji to ni uspelo. Sovjetski blok se tako ni mogel izogniti vojaškemu tekmovanju in gospodarskim vplivom z Zahoda, obenem pa je bil prikrajšan za znanstvene in tehnične inovacije, ki temeljijo na odprti in široki izmenjavi. (Boswell in Chase-Dunn 2000:1,4).

Na področju gospodarstva so v komunističnih državah institucionalizirali centralizirano plansko gospodarstvo, ki se je pokazalo kot družbena napaka. Propad nekdanjih socialističnih držav v Evropi, skupaj z zavrnitvijo marksistično-leninističnih strank po večini držav razvitega sveta, je pustilo vtis, da je premagovanje kapitalizma in izločanje izkoriščanja, utopično. Največja ovira pri uvajanju tržnih načel je bila ta, da je v državah sovjetskega bloka komunistična partija upravljala z večino proizvodnih sredstev. Situacija je bila drugačna na Kitajskem in v Vietnamu, kjer je tudi vladala komunistična partija, a so kljub temu uvajali tržne reforme (Boswell in Chase-Dunn 2000:2-8).

Ne moremo govoriti o tem, da so bile socialistične države gospodarsko neuspešne. Te države so dosegle določen napredek, ki pa je trajal le do obdobja dolge stagnacije okoli leta 1968. Ta je bila rezultat ponavljajočega vsiljevanja modela investiranja v množično proizvodnjo, kar je bil glavni cilj razvojne strategije. Sistem je obljubljal delovna mesta in splošno blaginjo, ustvaril pa je pomanjkanje potrošnikov in tehnološko nazadovanje, kar je pripeljalo do družbenega nezadovoljstva. Potrebno je bilo prestrukturirati industrijo, kar pa v državi, kjer sfera gospodarstva in sfera države nista ločeni, pomeni prestrukturiranje same države, ki je bila lastnica proizvodnih sredstev. Politične strukture niso bile zmožne predstavljati prevladujočih interesov in prevzemati odgovornosti za vse družbene pomanjkljivosti, ki so se pojavljale (Boswell in Chase-Dunn 2000:11).

Uspešnejši pri doseganju socialističnih ciljev pa so bili socialni demokrati. Po padcu režimov v državah vzhodne Evrope, so se mnoge evropske komunistične stranke prelevile v socialno demokratske stranke, podobno se je zgodilo po skoraj vsej afriški celini. V Rusiji je

socialdemokratski poti sledil predsednik Gorbačov, a mu ni uspelo. Njegov naslednik, predsednik Jelcin, prav tako ni našel ugodne alternative, kar je rezultiralo v uničenju ruskega gospodarstva (tudi ruska socialno demokratska pot bi bila verjetno uspešna, če bi se nekdanji komunisti osvobodili imperialističnih ambicij o ponovni vzpostavitvi Sovjetske zveze). Nekatere države so ohranile vladavino ene stranke, vendar so zaprtost in samozadostnost zamenjale s privabljanjem tujih vlagateljev in spodbujanjem notranjih podjetnikov in podjetništva. Kljub vsemu, nekateri še vedno zanikajo utopičnost socialističnega sistema. Sovjetska zveza je bila dokaz, da je takšen sistem možen, vendar je obstoj odvisen od demokratizacije le tega (Boswell in Chase-Dunn 2000:3-9). Predvsem bi morali v socialističnih državah dati možnost obstoja tudi nekomunističnim strankam, saj neobstoj opozicijskih strank pomeni premajhno mero zaupanja v prednosti socializma (Ferfila 1986: 118). Vendar strogo komunistične države nikoli niso dosegle demokracije, ne politične ne socialne (družbene). Trocki in drugi antistalinistični komunisti so podpirali politično revolucijo, da bi uničili sovjetsko diktaturo, vendar jim je ob tem grozil razpad same Sovjetske zveze (Boswell in Chase-Dunn 2000:2,7).

Po 2. svetovni vojni sta se tako izoblikovala dva bloka – kapitalistični zahod in socialistični (komunistični) vzhod. Ob temu pa ne smemo zanemariti gibanja neuvrščenih. To je mednarodnopolitična usmeritev držav, ki se po 2. svetovni vojni niso opredelile ne za zahodni ne za vzhodni blok. To so bile dežele tretjega sveta, predvsem nekdanje kolonije in druga odvisna ozemlja, ki so si v drugi polovici 40.-ih, 50.-ih, 60.-ih letih pridobila dejansko ali pa vsaj formalno samostojnost in suverenost. Glavni voditelji neuvrščenosti so bili Tito, Nasser in Nehru, kasneje sta se jim pridružila še Sukarno in Nkrumah. Delovali so kot nekakšen tampon med vzhodom in zahodom. Še posebej pomembno vlogo so odigrali, ko so se med njima poslabšali odnosi. Zavzemali so se za razoroževanje, miroljubno reševanje sporov, zmanjšanje izčrpavanja energetskih virov, razvoj in kvaliteto življenja, odpravo kulturne zaostalosti, revščine... Gibanje je počasi zamrlo še preden je uresničilo vse svoje cilje. Mnoge države so ostale v krempljih neokolonializma. Slabo so gospodarile in ostale tehnološko in znanstveno zaostale. Kljub promoviranju razoroževanja, so bile velike proizvajalke in porabnice orožja, vrstili so se udari in spopadi... Izraz države v razvoju pa je postal ideološki termin funkcionalnega jezika, saj so se te države dušile v dolgovih, energetski odvisnosti, zaostalosti in političnem kaosu (Sruk 1995:211).

Danes kot komunistične države označujemo še Kitajsko, Kubo, Laos, Vietnam, Libijo in Severno Korejo, v slednji je vzpostavljena komunistična monarhija in je še vedno zvesta stalinistični tradiciji (Wikipedia 2006).

Dejansko so bile ideje sovjetskega planiranja na začetku deležne navdušenja tudi s strani anglosaksonskega javnega mnenja. V času, ko so v Sovjetski zvezi uvajali prvo petletko, so ZDA doživljale hudo gospodarsko krizo. V tem obdobju je nekaj tega, kar je omogočalo uspeh v Sovjetski zvezi, prišlo na dnevni red liberalizma. Rooseveltov New Deal⁷ so analizirali kot uvajanje državne intervencije v gospodarstvo, od tod tudi prepričanje, da je svet na poti k socialističnemu gospodarstvu in da je kaži pot Sovjetska zveza (Furet 1995:196).

2.1.1.3 DEMOKRACIJA V AZIJI

Opuščanje socialističnih in komunističnih idej v nekaterih državah kljub temu ni privedlo do vzpostavitve modela demokracije, kot ga pozna zahod. V nekaterih azijskih državah voditelji zavračajo koncept zahodne demokracije in uvajajo lastno, azijsko demokracijo. Primera takšne države sta Malezija in Singapur. Zahodna interpretacija liberalne demokracije sloni na spoštovanju individualnih pravic. Njihova kultura pa daje večjo težo lastnim vrednotam, kot so spoštovanje do avtoritete, izogibanje javnim konfliktom ... Iz tega sledi, da država vodi družbo. Mediji in sodstvo so bolj podložni, policija in varnostne sile pa so v boju s kriminalom in prestopniki veliko bolj agresivni. Zahodno demokracijo označujejo za hinavsko in imperialistični poskus univerzalizacije zahodne demokracije. Zahodne države pa vidijo poskus razvoja ne-zahodnega modela kot cinizem nekdanjih kolonij do nekdanjih matičnih držav, da na ta način ne napredujejo s stopnje semi- demokracije ter da bi morale biti človekove pravice univerzalne in veljati povsod enako (Hague in Harrop 2004:48).

⁷ New deal – poimenovanje politike am.predsednika Franklina D.Roosevelta, ki so bile osredotočene na takratno veliko depresijo v ZDA, ki se je pričela z zlomom borze l.1929. Z državnimi intervencijami v gospodarstvo so poskušali zmanjšati brezposelnost, saj je po zlomu borze, brez dela ostalo 3 milijone Američanov. Zaradi razširitve vloge države v gospodarstvu, je bil deležen kritik s strani podjetnikov, ki so bili zavezani laissez-faire sistemu in Vrhovnega sodišča, ki je precej programov tudi zavrnilo kot protiustavne. New Deal predstavlja pomemben mejnih v ameriški zgodovini (Robertson 2002:345).

3. POVEZANOST POLITIČNEGA IN GOSPODARSKEGA SISTEMA

Trg in država nista nasprotujoči si formi družbene organiziranosti (Weiss in Hobson 1995:11). Obe strukturi sta v nekakšni simbiozi. V smislu delovanja moč brez denarja in denar brez moči ne prinašata zadovoljivih rezultatov. Pri preučevanju ekonomije ali politike, pa ne moremo zanemariti ene od sfer.

Čista tržna gospodarstva ne morejo obstajati brez določene stopnje državne regulacije, saj trg zahteva zakonsko uveljavljanje pogodb in obveznosti, zavarovanje naložb in denarja, regulativne standarde, varovanje zasebne in javne lastnine. Tudi najbolj uveljavljeni trgi zahtevajo določene državne korekcije, če želijo delovati optimalno. Prav tako mora država zagotoviti javne dobrine na področju izobraževanja, zdravstvenega varstva in infrastrukture ter vzpostaviti socialno-varnostne mreže z namenom zmanjševanja socialne neenakosti (Haček v Fink-Hafner, Haček 2000:60).

V dvajsetem stoletju ni bilo primera uspešnega gospodarskega razvoja brez precejšnjega vmešavanja države v gospodarstvo. Industrializacija zahteva veliko vlaganja v infrastrukturo (transport, komunikacije, izobrazba), ta sredstva pa lahko zagotovi samo država. V tem primeru so nedemokratske oziroma avtoritarne vlade v prednosti, saj lažje zagotovijo sredstva in jih namenijo za katerokoli stvar, ne da bi bili pod pritiskom skupine ljudi, ki jih je takšna investicija prikrajšala ali prizadela. Primeri so Rusija pri razvoju ruralnih področij v industrializirana, Kitajska, ki je pod komunistično vladavino dosegla dvakratne stopnje rasti demokratične Indije, Južna Koreja, Indonezija, Singapur, Latinska Amerika, Egipt je pod vojaško vladavino Nasser-ja izvedel reforme, ki so omogočile, da ima večina prebivalcev dostop do vode. Kljub navedenim primerom, ki govorijo v prid takšni obliki vladavine oziroma o njenih dobrih vplivih na gospodarsko rast in razvoj, pa so številčnejše tiste države, kjer je situacija obratna. Na Bližnjem Vzhodu se tradicionalni vladarji še vedno upirajo modernizaciji. Kljub temu, da obstaja možnost, da avtoritarna oblast zagotovi sredstva za razvoj družbe, to ne opravičuje zlorabe moči in človekovih pravic. Na Kitajskem je tako pri komunistični modernizaciji, v poskusu prisilne kolektivizacije, z namenom razvoja, v letih 1958-1963, umrlo 40 milijonov ljudi (Hague in Harrop 2004:57).

V srednjeveških časih je aristokracija obvladovala večino gospodarskih aktivnosti v Evropi in Aziji. Pred približno dvema stoletjema se je ta trend obrnil k zmanjševanju vpliva vlad na cene in proizvodne metode. 19. stoletje postane stoletje *laissez-faire*, ki zagovarja načelo čim manjšega vmešavanja politike v gospodarsko sfero, ki naj bo prepuščena

medsebojnemu delovanju ponudbe in povpraševanje. S koncem stoletja so omilili ta način, tako da je nastala država blaginje, kjer država, z namenom zagotavljanja socialne varnosti (pokojnine, zdravstvo...), vseeno posega v sfero gospodarstva (Samuelson in Nordhaus 1998:25).

Vlade so se vmešavale v gospodarsko dejavnost, da bi popravile tržne slabosti in neravnotežja gospodarske moči. Med ljudmi še vedno obstaja razdvojenost glede potrebne vloge vlade v gospodarstvu. Nekateri so mnenja, da bi se ta morala še naprej širiti, ostali, bolj konservativno misleči, pa se zavzemajo za zmanjševanje davkov in vloge države v gospodarstvu. Vse države se tako spopadajo z iskanjem pravega ravnotežja. Nekdanje socialistične države so morale pri prehodu na tržni sistem to vlogo omiliti, hkrati pa velike razvite države še vedno namenjajo od 1/3 do 1/2 narodnega proizvoda za vladne izdatke. Paradoks, ki se tu pojavi, je ta, da *"neomejeni trg ustvari skrajnosti revščine in pomanjkanja"*, po drugi strani pa *"prerazporeditev dohodka od bogatih k revnim, zmanjšuje motivacijo, ki omogoča cvetoče tržno gospodarstvo"* (Samuelson in Nordhaus 2002:281).

Povezanost med sferama pa se ne pokaže samo v smislu neposrednega vmešavanja politike v gospodarstvo. Pomen političnega sistema je tudi ta, da odločilno vpliva na ustvarjalnost, motivacijo in fleksibilnost, ki je potrebna za gospodarski razvoj. Te komponente lahko spodbuja ali zavira. V določenih razmerah je enostrankarski politični sistem lahko ugoden za gospodarski razvoj, vendar je na splošno praksa pokazala, da večstrankarski sistem za gospodarski razvoj spodbudnejši, saj vsebuje tudi komponento konkurenčnosti, kar ustvari okolje ugodnejše za razvoj (Senjur 1991:32).

Vpliv politike (vlade) na gospodarski in družbeni sistem je razviden iz Almond Powellove klasifikacije delovanja politike, s katero vlada bolj ali manj uspešno uresničuje svoje programe in naloge v družbi - pridobivanje in delitev virov, uravnavanje človekovega vedenja in simbolične predstave. Politični sistem za svoje delovanje potrebuje vire, ki jih črpa iz okolice - denar, dobrine, ljudi. S pomočjo posrednih in neposrednih davkov ter zadolževanja doma in v tujini, država pridobi sredstva za vladno trošenje. To je v različnih državah različno visoko ter namenjenim različnim programom (Ferfila in Kovač 2000:69). Država oziroma vlada lahko potroši toliko sredstev, kot jih ima na voljo. V primeru neuspešnega gospodarstva so ti viri omejeni, kar pomeni, da so storitve, ki bi jih morala nuditi državljanom, slabše ali pa jih ni (šole, zdravstvene ustanove, infrastruktura, kulturni in športni centri, stanovanja...). Da bi država zagotovila takšne storitve, se v primeru pomanjkanja lastnih virov, zadolžuje, s čimer še dodatno obremeni domače gospodarstvo. Druga naloga političnega sistema je razdeljevanje virov. To je dejavnost vladnih oddelkov, ministrstev,

odborov. Pri primerjavi obsega vladnega trošenja za javne programe v različnih državah, pridemo do ugotovitve, da manj razvite države manj trošijo na javne programe (zdravstvo in šolstvo, izjema je vojska) (glej tabelo 3.1) in bi morale več vlagati v izobraževanje in zdravstveno oskrbo prebivalstva. (Ferfila in Kovač 2000:70).

Kakšen pomen ima lahko vladno vlagaje lahko vidimo tudi na primeru bližnjevzhodnih držav. Po zahodnoevropskih merilih jih označujemo kot nerazvite, saj je stanje v teh družbah zaskrbljujoče. Pomanjkanje človekovih pravic, demokratičnih elementov, neenakopraven položaj žensk, nerazvitost perifernih območij, velik razpon med revnimi in bogatimi ipd. Te države so bogate z naftnimi viri, katerih prodaja prinaša ogromne dobičke, vendar celotno gospodarstvo sloni le na eni vrsti surovine, ki je glavni vir dohodkov. Če predpostavimo, da so zaloge nafte res omejene in bodo pošle v nekaj desetletjih, potem gospodarstvo teh držav, poleg sedanje popolne odvisnosti od zunanjih potrošnikov, ki tako ali tako razvijajo alternativne vire energije, ki bodo cenovno ugodnejši in okolju prijaznejši, grozi izguba "edinega" ali pa vsaj poglobitnega vira dohodka. Dejansko je v prostranih puščavah brez ostalih naravnih virov, v neugodnih klimatskih razmerah, črpanje nafte edino tržno smotrna dejavnost, vendar se na ta način ekstremno bogati le peščica, med tem ko je neprimerno večji del prebivalstva na pragu revščine oziroma je razpon med tema dvema slojema prevelik. V takšnih primerih bi morala država poseči tako, da bi ta razpon omilila in zaščitila socialno ogroženo prebivalstvo, da bi zagotovila nujno potrebne dobrine, šolstvo, zdravstvo itd. Na ta način bi se skozi čas razvile tudi ostale panoge, ki bi zmanjšale odvisnost od enega samega vira in stanja na mednarodnem trgu, uvedle večjo raznolikost in več alternativ gospodarskega razvoja.

Vlada lahko s pravilnim trošenjem oziroma trošenjem na določenih področjih, zagotovi okolje za razvoj gospodarstva in njegovo uspešnost. Ob tem ne mislimo planskega gospodarstva, saj bi trg še vedno deloval po lastnih zakonih. Država lahko s pravilnim indiciranjem področij, kamor mora poseči, zaščiti prebivalstvo in delovno silo in vzpostavi temelje za razvoj novih področij industrije ter zadovolji osnovne potrebe svojih državljanov, ki jih trg zaradi nizkih dobičkov ali nerentabilnosti ne more.

Tabela 3.1:

Izdatki držav za vojsko, izobraževanje in zdravstvo v obdobju 1980-1990
kot odstotek BDP v ameriških dolarjih

Država	Domači čisti proizvod na posameznika	Vojska		Izobraževanje		Zdravstvo	
		Odstotek na NDP	USD na prebivalca	Odstotek na NDP	USD na prebivalca	Odstotek na NDP	USD na prebivalca
Nigerija	269	0,8	2	1,5	2	0,2	1
Kitajska	317	3,5	11	2,5	8	1,3	4
Indija	360	3,1	11	3,1	11	1,0	3
Egipt	675	5,1	34	6,0	40	1,1	7
Mehika	1719	0,4	7	4,1	71	0,4	6
Brazilija	1837	1,7	32	3,5	64	5,5	48
Nekdanja Sovjetska zveza (SZ)	2981	8,7	260	5,6	166	3,0	89
Velika Britanija (VB)	12797	4,0	509	3,6	601	5,2	663
Francija	17317	3,6	622	5,4	942	6,6	1140
Nemčija	17419	3,0	520	4,1	714	5,5	959
ZDA	19492	5,6	1097	5,6	1095	5,2	1012
Japonska	23053	1,0	224	4,8	1107	4,8	1101

(Vir: Ferfila, Kovač 2000:70)

Tabela prikazuje strukturo državnih investicij v vojsko, zdravstvo in šolstvo v različnih državah, ki jih v grobem lahko razdelimo na razvite (ZDA, VB, Nemčija, Francija, Japonska) in nerazvite oziroma v razvoju (Kitajska, Indija, Nigerija, Mehika, Egipt, Brazilija in nekdanja SZ). Prve skoraj brez izjeme investirajo več v zdravstvo in šolstvo. Vlaganje v ta dva sektorja pomeni vlaganje v razvoj človeških virov. Šolstvo zagotovi boljšo izobrazbo in posredno na razvoj tehnologije in inovacij, zdravstvo pa na kvaliteto življenja prebivalcev ter njihovo delovno sposobnost in storilnost. Med tem, ko je vojska pomemben element v vsaki državi, njen obstoj praviloma pomeni strošek za davkoplačevalce. Popolnoma drugačno stanje pa je v ostalih državah, kjer je razmerje med vlaganjem v vojsko in šolstvo ter zdravstvo skoraj obratno. V nekdanji Sovjetski zvezi pa je vlaganje v vojsko celo večje kot vlaganje v zdravstvo in šolstvo skupaj.

Poleg razdelitvene vloge ima država tudi regulativno vlogo. To pomeni, da s pozitivnimi materialnimi in nematerialnimi spodbudami ter sredstvi prisile doseže ustrezno obnašanje posameznikov in skupin. V zadnjem stoletju se je regulativna vloga države izjemno razširila na številnih področjih. Država mora zagotavljati konkurenčne pogoje na trgu, varnost

pri delu, varovane okolja, političnih in drugih pravic državljanov. Obstoj demokratičnih političnih institucij in s tem zavarovanje človekovih pravic zagotavlja miren družbeni razvoj. Ravno avtoritarni režimi in države v vojni so najpogostejši kršitelji pravic državljanov (Ferfila in Kovač 2000:71). Dejansko je težko govoriti o tem, da se država ne bi smela vmešavati v svobodni trg, saj je to potrebno takrat, ko je potrebno zaščititi državljanke. S prepovedjo monopolov, kartelov ter zagotavljanjem večje konkurenčnosti, zagotovi potrošnikom boljšo izbiro in ugodnejše nakupe. S carinami in dajatvami zaščiti domače gospodarstvo pred tujo konkurenco, zagotavlja nadzor nad poslovanjem podjetij... Tudi za trg, tako kot za posameznike, veljajo določena pravila, saj bi brez regulacije lahko prišlo do izkorišča delovne sile in ravnanj, ki bi lahko škodila celotni družbi.

K sodelovanju državljanov na področjih kot so plačevanje davkov, podrejanje zakonom, sprejemanje težkih časov, pomembno prispevajo simboli političnega sistema. Veličastne zgradbe parlamentov, državni prazniki, parade skupaj s šolsko in drugo indoktrinacijo skušajo prepričati državljanke o zakonitosti vlade in političnega sistema (Ferfila in Kovač 2000:71). Te simbole spoštujejo tudi akterji v sferi gospodarstva in jih predstavljajo tudi izven meja države.

4. GOSPODARSKI SISTEM

Ekonomija je veda o upravljanju gospodarstva. Preučuje in zagotavlja zakonitosti, ki nastajajo v posameznih fazah oziroma procesih gospodarjenja. Ti so proizvodnja, menjava – delitev, potrošnja. Ker se ti procesi ponavljajo in prepletajo, je predmet preučevanja tudi gospodarska reprodukcija (Lah 2000:7).

Ljudje so razumska bitja, ki izrabijo vire in priložnosti, ki so na voljo, z namenom, da bi zadovoljili svoje materialne potrebe in cilje ter se izognili bolečini in negativnim čustvom (Boswell in Chase-Dunn 2000:17). Pojmovanje sodobnega človeka kot *homo economicusa* se od pokončnega bitja zmožnega razmišljanja in čustvovanja, razlikuje v njegovi želji in sposobnosti, da v danih razmerah, ob pogojih in informacijah, zasleduje in doseže najvišjo možno blaginjo, ki mu je na voljo. Takšna sposobnost izrabiti dane vire za vzpostavitev blaginje sčasoma pripelje do razlik med posamezniki in skupinami, ki s temi viri različno učinkovito upravljajo. Ti viri so sestavljeni iz naravnih, človeških, materialnih, informacijskih in podobnih virov, ki jih ima v različnem obsegu na razpolago vsaka družba. Sam obstoj virov pa še ne zagotavlja blaginje. Država, ki bo s svojimi institucijami omogočila ali vsaj ne zavirala izrabo teh virov, bo omogočila prosto pot razvoju in gospodarski uspešnosti (Boswell in Chase-Dunn 2000:8,9).

Gospodarski sistem je torej mehanizem znotraj vsake družbe, vzpostavljen na področju, katerega del je proizvodnja, razporeditev in potrošnja dobrin in storitev. Tako kot vsak sistem, tudi tega sestavljajo ljudje, institucije in odnosi. Je del družbenega sistema in pri tem ekvivalenten ostalim sistemom (zakonski, politični, kulturni...). Osrednja vprašanja gospodarskega sistema so: kaj, kako in za koga proizvajati dobrine in storitve. V teh treh točkah se nahajajo tudi osnovne razlike med različnimi gospodarskimi sistemi. Najbolj osnovni tipi gospodarskih sistemov so tržno gospodarstvo, mešano gospodarstvo, plansko gospodarstvo, tradicionalno gospodarstvo in participativno gospodarstvo (Wikipedia 2006a).

Kasneje bosta glede na pojavne oblike v sodobnem svetu in kot predstavnika dveh skrajnih polov, tako kot pri političnem sistemu, razčlenjena tržno in plansko gospodarstvo. Plansko gospodarstvo je značilno za socialistične sisteme, med tem ko je tržno gospodarstvo temelj kapitalizma.

4.1 GOSPODARSKA USPEŠNOST

Državo sestavljajo prebivalci in institucije, ki se nahajajo znotraj določenih meja. Znotraj vsake takšne skupnosti, vsak posameznik zasleduje lastne cilje, ob tem pa živi v sožitju z ostalimi pripadniki skupnosti. Seštevek individualnih ciljev posameznikov pa je skupna težnja celotne družbe k materialni in socialni blaginji, varnosti ipd. Pri tem posreduje država, ki s svojimi institucijami in njihovimi temeljnimi funkcijami, kot so alokacija sredstev, monopol nad uporabo prisilnih sredstev, zagotavljanje in varovanje zakonitosti itd., stremi k vzpostavitvi reda, miru in blaginje. Gospodarstvo je eden najpomembnejših elementov znotraj države. Predstavlja sfero, ki vključuje trgovanje znotraj in izven države in s tem prihodke celotne družbe, s socialnega vidika prinaša največji delež delovnih mest, z vidika politike pa je vir moči.

V 21. stoletju se svet še vedno deli na gospodarsko razvita in nerazvita področja. Za fazo razvoja gospodarstva je pomembnih več dejavnikov. Pogonski stroj gospodarskega razvoja mora voziti na štirih enakih kolesih, ne glede na to kako bogata ali revna je država. To so človeški viri (ponudba dela, izobrazba, motiviranost, disciplina), naravni viri (zemlja, minerali, goriva, kakovost okolja), oblikovanje kapitala (stroji, tovarne, ceste; razvite države naj bi vlagale 10-20% BDP v razvoj), tehnologija (znanost, inženirstvo, management, podjetništvo) (Samuelson in Nordhaus 1998:519).

Država lahko s svojimi politikami upravlja z viri in jih ščiti na način, da so ti čim boljše izkoriščeni. Z vlaganjem v izobraževanje, znanost, infrastrukturo, lahko zagotovi dodatne vire na katerih gradi uspešno gospodarstvo, v primeru napačnih politik pa lahko viri presahnejo ali ostanejo neizkoriščeni. Pogoj za uspešno državo je vsekakor tudi uspešno gospodarstvo. Povezava med tema dvema sferama pa dejansko poteka obojestransko, saj je od struktur in odnosov med strukturami znotraj države odvisen razvoj uspešnega gospodarstva, ki potem pogojuje uspešnost države in njenih prebivalcev. Uspešno je tisto gospodarstvo, ki zasleduje in predvsem doseže zastavljene cilje. Bodisi posamezni, splošni, kratkotrajni ali dolgoročno, so ti v ekonomiji vedno povezani z dobičkom. Tako kot posamezno podjetje se tudi gospodarstvo na nacionalni ravni pri svojem poslovanju znajde v obdobju upada, stagnacije ali rasti proizvodnje in prihodkov. S tega vidika lahko kot kazalec uspešnosti vzamemo stopnje rasti v gospodarstvu. Skupaj z drugimi gospodarskimi kazalci kot so bruto družbeni proizvod na prebivalca, zadolženost, inflacija, stopnje vlaganja v razvoj ipd. pa dobimo jasnejšo sliko o funkcioniranju gospodarstva, politike in njuno prihodnost.

Makroekonomija se ukvarja predvsem z dolgoročnim napredkom države. V obdobju več desetletij je rast narodnega produktivnega potenciala osrednji dejavnik pri določanju rasti realnih plač in življenjskega standarda. V zadnjih 25. letih je gospodarska rast azijskih držav kot so: Japonska, Južna Koreja, Tajvan, prinesla dramatično izboljšanje življenjskega standarda prebivalcev. Ravno nasprotno se godi v podsaharski Afriki, kjer pada raven proizvodnje in s tem tudi življenjski standard (Samuelson in Nordhaus 2002:373).

Tabela 4.1:

Bruto domači proizvod po izbranih skupinah držav

Skupina držav	Prebivalstvo 1995 (milijoni USD)	BRUTO DOMAČI PROIZVOD			Nepismenost odraslih 1995 (%)	Pričakovana življenjska doba ob rojstvu (leta)
		Celoten 1995 (milijarde USD)	Raven 1995 (USD)	Rast 1985-1995 (letno) (%)		
Gospodarstva z nizkim dohodkom						
Kitajska in Indija	2.130	1.035	499	6,1	32	66
Druga	1.050	317	290	-1,4	46	56
Gospodarstva s spodnjim srednjim dohodkom (npr. Peru Filipini, Tajska)	1.153	2.026	1.670	-1,3	20	67
Gospodarstva z zgornjim srednjim dohodkom (npr. Brazilija, Malezija, Mehika)	438	1.982	4.260	0,2	14	69
Gospodarstva z visokim dohodkom (npr. ZDA, Japonska, Francija)	902	22.486	32.039	1,9	<5	77

(Vir: Samuelson, Nordhaus 2002:539)

Iz tabele (glej tabelo 4.1) lahko ponovno razberemo, da imajo razvite države (ZDA, Japonska, Francija) neprimerno višji BDP kot ostale države v tabeli in obenem dosegajo višje stopnje rasti. Vlaganje v šolstvo in zdravstvo pa se pokaže v tem, da je v teh državah pričakovana življenjska doba višja, delež nepismenega prebivalstva pa nižji kot v nerazvitih državah in državah v razvoj. Vendar sta razvidni tudi izjemi in sicer Kitajska in Indija. Državi sta med letoma 1985 in 1995 beležili kar trikrat večje stopnje rasti BDP kot razvite države.

Značilnost držav v razvoju je nizek dohodek na prebivalca (Samuelson in Nordhaus 2002:538) in s tem nizek življenjski standard ljudi. Življenjski standard prebivalcev je torej odvisen tudi od gospodarske rasti in ga merimo z proizvodom na prebivalca, potrošnjo na gospodinjstvo in s stopnjo produktivnosti. Razvita gospodarstva lahko ravno zaradi visokih

dohodkov kopičijo velike količine kapitalne opreme, širijo obzorja tehnološkega znanja in so zato tudi vse bolj produktivna. Gospodarska rast je najpomembnejši dejavnik dolgoročne gospodarske uspešnosti naroda in pomeni večanja narodovega potencialnega BDP (bruto družbenega proizvoda) ali proizvodnje. Za doseg gospodarske rasti pa obstajajo različne poti. Gospodarstvo Velike Britanije je zaznamovala industrijska revolucija in njeni številni izumi, Japonska je pred desetletji ubrala pot posnemanja dobrih praks uspešnejših držav, zaščite domačega gospodarstva pred uvozom, razvoja znanosti in tehnologij, kasneje sta na to pot stopili tudi Kitajska in Indija (Samuelson in Nordhaus 2002:519). Na podlagi navedenega lahko vzamemo gospodarsko rast, zaradi njenega učinka in pomembnosti v gospodarskih sistemih, kot pokazatelj uspešnosti države. Gospodarska rast je pomembna ne samo za blaginjo in višji življenjski standard iz čistega ekonomskega vidika, ampak prispeva tudi k miru v družbi. Skozi zgodovino se pojavljajo primeri držav v katerih so se zaradi gospodarskega upadanja pojavila politična in družbena vrenja (Sovjetska zveza, revolucij v Vzhodni Evropi...).

Lahko zaključimo, da je gospodarska rast najpomembnejši cilj gospodarstva in gospodarske politike. Njena pomembnost je toliko večja, ker vpliva na vse vidike posameznikovega življenja in posledično na celotno družbo in državo. Pomeni razvoj predvsem na področju gospodarstva in vsesplošni napredek, vzpostavitev materialne in socialne blaginje in s tem zadovoljstvo posameznikov. Torej je gospodarsko uspešna tista država, ki dosega pozitivne stopnje rasti v gospodarstvu. Seveda pojma uspešnost nikakor ne smemo zamenjevati z učinkovitostjo. Gospodarsko uspešna država ni nujno tudi učinkovita. Slednje je veliko težje doseči. Glede na to, da je učinkovitost naslednji korak od uspešnosti in da se mnoge države v svetu trudijo doseči vsaj pozitivno stopnjo rasti, je tema naloge gospodarska uspešnost, ne glede na učinkovitost gospodarskih in političnih praks pri doseganju le te.

4.2 KAPITALIZEM IN TRŽNO GOSPODARSTVO

Različne družbe so organizirane v okviru alternativnih gospodarskih sistemov. Ekonomija preučuje različne mehanizme, ki jih lahko uporabijo družbe za razporeditev (alokacijo) svojih redkih virov. V splošnem ločimo dva v temeljih različna načina organiziranja gospodarstva. Pri prvem vlada sprejema večino gospodarskih odločitev, pri drugem pa te odločitve sprejema trg. V resnici nobeno gospodarstvo popolnoma ne ustreza tem tipom, saj so vse družbe mešana gospodarstva. Najbližje čistemu tržnemu gospodarstvu je bila Anglija v 19. stoletju (Samuelson in Nordhaus 2002:8).

V večini demokratičnih držav največ gospodarskih vprašanj rešuje trg (zaradi pojava določenih zakonitosti pri svobodnem in neuravnavanem delovanju trgu, se le tega pogosto personificira), zato jih imenujemo tržna gospodarstva. Posamezniki in zasebne družbe sprejemajo pomembne odločitve o proizvodnji in potrošnji. Sistem trgov, cen, dobičkov in izgub, spodbud in nagrad določa, katere vrste dobrin in kako bodo proizvajali. Proizvajajo tiste dobrine, ki prinašajo največji dobiček, z najcenejšimi metodami. Potrošnje določajo posameznikove odločitve o tem, kako potrošiti plače in dohodke od premoženja, ki jih prinaša njihovo delo in lastništvo premoženja. Skrajnost takšnega gospodarstva pa je že prej omenjeni *laissez-faire* gospodarstvo (Samuelson in Nordhaus 2002:8).

Kapitalizem je gospodarska ureditev, ki temeljni na zasebni lastnini in trgu. Njegovi začetki segajo v srednji vek, ko so rokodelci začeli izpodrivati fevdalce, njegov razcvet pa se prične z industrializacijo. Poglavitni elementi kapitalističnega gospodarskega sistema so zasebna lastnina in decentralizirano odločanje. Zaradi zasebne lastnine je vpliv politike na podjetje okrnjen, planiranje proizvodnje je tako prepuščeno lastnikom kapitala. Pomemben element je tudi tržna koordinacija, kar pomeni, da je trg kraj, kjer se srečata ponudba in povpraševanje ter vplivata na ceno, količino in vrsto dobrin. V tako oblikovani družbi prevladuje ideologija liberalizma, ki zagovarja načelo, da je vodenje potrebno prepustiti trgu, država pa naj se ne vmešava (Wikipedia 2006b).

Kapitalizem ima tako kot vsi politično gospodarski sistemi lastno ideologijo in politično teorijo. Temelji na ideji, da na popolnoma svobodnem trgu, kjer nastopajo manjša podjetja, lahko z zaposlovanjem delavcev z minimalnimi stroški proizvede maksimalen obseg proizvodnje po najnižji možni ceni. Dejansko ne obstajajo prava kapitalistična gospodarstva, ampak se gibljejo na lestvici od minimalne do maksimalne zasebne lastnine in regulacije (Robertson 2002:51).

Celotno delovanje kapitalističnega sistema je povezano z rastjo (kapitala, dobička,

proizvodnje...). Na prvi pogled se zdi takšen pogled nekoliko brezoseben ali celo neetičen, vendar so efekti uspešne rasti vidni tudi pri posameznikovem zasebnem življenju. Z večanjem gospodarske rasti in BDP se večja življenjski standard ljudi (prihodki, zdravstvo, izobrazba, prosti čas...). Bogatenje peščice ljudi lahko z negativne strani gledamo kot izkoriščevalsko in nepravilno ali celo krivično do ostalih. S pozitivne strani lahko "brezobzirnemu" kapitalističnemu sistemu pripišemo visoke stopnje rasti, nenehen razvoj, odpiranje novih tovarn in panog (nova delovna mesta), gradnjo šolske in zdravstvene infrastrukture, s čimer še dodatno vplivali na uspešnost rezultatov. Pri takšnem delovanju se največkrat zgodi, da imajo tudi revnejši sloji prebivalstva nekaj od tega. Teorija "trickle-down" tako govori, da hitra rast domač družbenega proizvoda množici prinese koristi kot so službe in druge gospodarske priložnosti. Vendar te povezave ne moremo jemati za samoumevno. Teorija zagovarja, da se je v boju z revščino potrebno najprej spopasti z gospodarsko rastjo. Revščina, nezaposlenost, porazdelitev dohodkov, pa so sekundarnega pomena. Vendar se je v praksi v nekaterih državah pokazalo, da ni prišlo do avtomatskega "trickle-down efekta", ki bi koristil revnim, ampak ravno nasprotno, prišlo je do "trickle-up" v korist majhnega srednjega razreda in še posebej bogatih (Todaro 1997:14,163,725).

Slabe lastnosti kapitalizma lahko vidimo tudi na primeru ZDA. Te lahko označimo kot "kapitalistično" gospodarstvo. Kapital, zemlja in finančna sredstva so pretežno v zasebni rasti. V kapitalizmu posamezniki in zasebna podjetja največ privarčujejo, so lastniki večine premoženja in dobijo večino dobička od svojih naložb. (Samuelson in Nordhaus 2002:248). Henry Ford je v svoji tovarni avtomobilov uvedel obliko upravljanja, ki jo kasneje poimenujejo fordizem. Gre za sistem kapitalistične organizacije dela in avtoritarnega upravljanja podjetja. Temelji na delitvi dela do najvišje možne stopnje, avtomatizacija tehnološkega procesa. Vsak delavec opravlja samo eno nalogo, ki jo opravlja s samo enim ali nekaj gibi. Izdelek se tako prenaša iz enega delovnega mesta na drugi, s pomočjo tekočega traka, ki diktira tempo dela. Tako je ta sistem postal eden od najbolj brezobzirnih metod dela, saj na račun povečevanja dobičkov kapitalista, ogroža psihično in fizično zdravje delavcev. Ravno zaradi tega je bil deležen kritik tudi v samih kapitalističnih državah, saj je človeka spremenil v brezosebni privesek stroja. Vendar se, kljub uvajanju drugačnih metod, ta še vedno uporablja v nizu industrijskih proizvodenj (Srđić 1975:284).

Kapitalistični sistem bi lahko označili kot izkoriščevalski, saj gre za akumulacijo virov s sredstvi izkoriščanja v proizvodnji in trgovini. Kapitalistično izkoriščanje je neenaka menjava v kateri kapitalist pobere zaslužek iz gospodarske menjave samo zaradi tega, ker je zakonsko upravičen do proizvodnih sredstev oziroma je njihov lastnik. Poznamo dve vrsti izkoriščanja,

primarno in sekundarno. Primarno ima obliko profita in je neenaka menjava z delovno silo, v kateri kapitalist, kot lastnik podjetja v kateri je proizvodnja, dobi ves presežek vrednosti (dodano vrednost) v proizvodnji. Sekundarno izkoriščanje pa je neenaka menjava med bogatimi in revnimi posamezniki znotraj države, kot tudi med revnimi in bogatimi državami samimi, kar privede do zadolževanja in obresti (Boswell in Chase-Dunn 2000:21). Ravno izkoriščanje delovne sile je tista lastnost sistema, ki je bila povod številnih kritik s strani drugače mislečih politikov, filozofov in ideologov.

Eden najbolj znanih analitikov kapitalističnega sistema je Karl Marx. Tehnološki napredek kapitalizma omogoči, da ljudi zamenjajo s stroji, kot sredstvi za služenje še večjih dobičkov. Brezposelnost narašča, plače padajo, razmere se poslabšajo, delavci pa postajajo vedno bolj odtujeni od svojega dela. Ko upadajo dobički in so domače naložbene priložnosti izčrpane, se vladajoči kapitalistični razredi zatečejo v imperializem, s čimer zajamejo še več kolonij iz katerih neusmiljeno izmolzejo presežno vrednost. Po Marxovem mnenju kapitalizem pri takšni neuravnoteženi rasti ne bo mogel obstati. Tako kot fevdalizem, ima tudi kapitalizem v sebi seme lastnega uničenja, saj bo proletariat poteptan, poslovni cikli bodo vse močnejši, sledila bo gospodarska kriza in smrt kapitalizma (Samuelson in Nordhaus 2002:551).

Kapitalizem seveda ni najboljši način upravljanja gospodarstva. Prav tako kot sodobna demokracija, kaže določene slabosti, vendar sta se kljub temu oba izkazala za dovolj uspešna, da sta se lahko obdržala in celo širila. Temeljna lastnost kapitalističnega sistema je tržno gospodarstvo. Temelj le tega pa so cene, ki jih določata ponudba in povpraševanje, zasebna lastnina kapitala in svobodno delovanje trga. Lastniki kapitala lahko svobodno sprejemajo odločitve, na način, da jim bodo te prinesle največji dobiček. Sistem deluje na podlagi sebičnih želja posameznikov, ki koristijo gospodarstvu na celotni ravni. Vendar sistem ni vedno popolnoma uspešen. Pogosti so tržni neuspehi, ko se določena politika ali praksa izkaže za napačno. V tej točki naj bi država vseeno posegla in s svojimi sredstvi popravila nastalo škodo, čeprav za ceno okrnjene svobode, trga in tržnih sil, in s tem vzpostavila novo ravnovesje. S tega stališča je popolnoma svobodni trg ravno tako utopija kot je to primer pri demokraciji. Intervencije države so potrebne vsaj takrat, ko gre za zaščito in pomoč njenim prebivalcem, na katerih sloni tako politični kot gospodarski sistem. Vendar bi morale biti te intervencije dovoljene samo takrat in na področjih, kjer se svobodni trg izkaže na neuspešnega in neučinkovitega.

Kljub občasnim intervencijam države se ta sistem še vedno bistveno razlikuje od planskega gospodarstva, saj strukturo svobodnega gospodarstva sestavljajo odločitve

posameznikov ali posameznih podjetij glede trgovanja, pogajanj, sodelovanja in tekmovanja med seboj, kar pa ni primer tudi v planskem gospodarstvu, v katerem ima nad temi procesi nadzor in glavno besedo država.

Do 80. ih let 20. stoletja se je večina različnih gospodarskih sistemov po vsem svetu začela nagibati k tržnem gospodarstvu. To je postala stalnica ustanavljajočih in razvijajočih se držav, tako lahko zaključimo, da so se planska gospodarstva izkazala za neuspešna v tolikšni meri, da so obstajala in delovala razmeroma kratek čas v primerjavi z državami, ki tržno gospodarstvo gojijo že desetletja in več. Kljub uspehom tržnega gospodarstva pri višanju življenjskega standarda ljudi, so vedno bolj očitne eksternalije, ki ne smejo biti zanemarjene, saj lahko v enem pogledu izničijo vse kvalitete sistema, če nanj ne gledamo zgolj s kratkotrajnega gospodarskega stališča. Zato v tej nalogi kapitalistični sistem ni obravnavan kot najboljši ali edini dober, ampak v primerjavi s planskim gospodarstvom, kot bolj ali manj primeren za doseganje večje gospodarske uspešnosti.

4.3 SOCIALIZEM IN PLANSKO GOSPODARSTVO

Socializem je pojem, ki označuje več stvari. Znotraj marksizma pomeni fazo pred uvedbo komunizma. Je politično gospodarski sistem, kjer država nadzira proizvodnjo (s planiranjem, direktno) in je lastnica proizvodnih sredstev. V takšni ureditvi se proizvaja, kar družba potrebuje in ne kar je najbolj dobičkonosno oziroma gospodarsko smotrno proizvajati. Obenem pa pojem označuje tudi enakopravno družbo, ki skrbi za svoje člane. Najbolj ga opisujejo besede francoskega socialista Louisa Blanca " *od vsakogar toliko, kolikor zmore in vsakemu toliko, kolikor potrebuje.*" Njegove korenine je težko izslediti, najverjetneje pa je nastal kot reakcija na kapitalizem (Robertson 2002:451).

Kot doktrina se je razvil iz idej Karla Marxa in drugih radikalnih mislecev 19. stoletja. Zagovarja vladno lastništvo proizvodnih virov, načrtovanje, saj dvomijo v učinkovitost nevidne roke⁸, prerazdelitev dohodka (zmanjševanje podedovanega premoženja in najvišjih dohodkov, socialne ugodnosti od zibelke do groba, minimalni življenjski standard) (Samuelson in Nordhaus 2002:550). Socializem je torej oblika družbene ureditve in

⁸ nevidna roka - načelo nevidne roke je opisal Adam Smith in pomeni, da se vsak posameznik, s tem ko sledi le lastni koristi, obnaša kot bi ga vodila nevidna roka, da doseže tisto, kar je najboljše za vse. Vladno vmešavanje v tržno konkurenco je skoraj gotovo škodljivo. Vendar trgi ne delujejo popolno in ne vodijo vedno do najbolj učinkovitih izidov, doktrina nevidne roke Adama Smitha se lahko zlomi, takrat država poseže, da popravi njene napake (Samuelson in Nordhaus 2002:29)

ideologija, ki temelji na planskem gospodarstvu in državni lastnini. Cilj je doseganje določene stopnje enakomerne porazdelitve bogastva v družbi, kar pa ni nujno vedno produkt tudi planskega gospodarstva.

Komunizem kot politično gibanje pomeni bolj radikalno vejo širšega socialističnega gibanja. Teži k temu, da bi v končnem obdobju razvoja do popolnosti odpravil vse dele tržne družbe. Stranke, ki so se označevale za komunistične in so uspele v boju za oblast v državi, so se pogosto izrodile v avtoritarno vladno. Kot teoretični sistem družbene in gospodarske ureditve komunizem predstavlja enakopravno družbo brez proizvodnje v zasebni lasti, denarja in družbenih razredov. Vsa lastnina je v lasti celotne skupnosti, vsi ljudje pa imajo enak družbeni in gospodarski položaj. Zagovorniki planskega gospodarstva vidijo prednost tako urejenega sistema v tem, da država lahko izkorišča zemljo, delo in kapital na način, da to koristi celotni državi. Z investicijami v določene panoge lahko razvijajo lastno gospodarstvo po želenem načrtu. Plansko gospodarstvo lahko maksimizira konstantno izkoriščanje razpoložljivih virov. Brezposelnost ohranjajo na minimalni ravni, razvoj gospodarstvo je stabilen, brez pritiskov inflacije in poslovnih ciklov. Nasprotniki pa svojo kritiko osredotočajo na to, da takšno gospodarstvo ne more ugotoviti kakšno je stanje povpraševanja, kar v tržnem gospodarstvu pokažejo cene dobrine. Prav tako nasprotujejo močnemu vmešavanju države v zasebna življenja prebivalcev (odločanje o zaposlitvi, izobrazbi, prebivališču...) (Wikipedia 2006).

Plansko gospodarstvo pomeni, da je vlada tista, ki sprejema vse pomembne odločitve o proizvodnji in porazdelitvi. Takšno gospodarstvo je delovalo v Sovjetski zvezi večji del 20. stoletja. Vlada je bila lastnica proizvodnih sredstev (zemlje, kapitala), v lasti je imela podjetja v večini panog. Vlada je nadzirala in usmerjala, nastopala kot delodajalec ter določala o porazdelitvi proizvodov. Tržno in plansko gospodarstvo sta si tako nasprotujoča si pojma. V tržnem sistemu ljudje delujejo prostovoljno in predvsem za finančno korist ali osebno zadovoljstvo. Podjetja izbirajo inpute (vložena sredstva) in outpute (končni proizvod) na način, da jim kombinacija prinese največji dobiček, potrošniki pa maksimizirajo svoje zadovoljstvo. Sporazumi glede proizvodnje in potrošnje se sklepajo prostovoljno in z uporabo denarja po cenah, ki jih določijo prosti trgi in na osnovi dogovora med kupci in prodajalci. Povezave med posamezniki in podjetji so vodoravne narave, prostovoljne in niso hierarhične. Ravno nasprotno je v planskem gospodarstvu. Odločitve sprejema vladna birokracija, ljudje so povezani z navpičnimi povezavami, nadzor izvaja večplastna hierarhija, najvišja raven piramide sprejema glavne odločitve in razvija elemente načrta za gospodarstvo, ta se potem razdeli in prenese na nižje ravni lestvice, posameznike motivirajo s prisilo in zakonskimi

sankcijami, trgovanje pa poteka po administrativno določenih cenah. Med tema dvema poloma pa se nahajajo socialistična gospodarstva in gospodarstva z upravljanim trgom. Tudi v teh dveh oblikah vlada igra pomembno nalogo pri usmerjanju in vodenju gospodarstva, vendar dosti manjšo kot pri planskem gospodarstvu (Samuelson in Nordhaus 2002:9, 548).

4.4 MEŠANA GOSPODARSTVA

V zadnjem stoletju sledimo izredno hitro gospodarsko rast nekaterih azijskih trgov. Prvi čudež se je zgodil na Japonskem, takoj za njo pa sledijo še Južna Koreja, Hongkong, Singapur in Tajvan.

Tabela 4.2:

Primerjava gospodarske rasti in deleža naložb

Regija	Povprečna rast BDP/preb., 1965-1990	Naložbe kot odstotni delež BDP, 1990
Visoko uspešna azijska gospodarstva (Japonska, J.Koreja, Singapur, Hongkong, Indonezija, Malezija, Tajvan)	5,6	35
Južna Azija	1,9	19
Latinska Amerika	1,8	17
Subsaharska Afrika	0,2	9

(Vir: Samuelson, Nordhaus 2002:549)

Uspešna azijska gospodarstva so sledila klasičnemu receptu visokih stopenj naložb (glej tabelo 4.2) in s tem zagotovila najnovejšo tehnologijo in vso potrebno infrastrukturo, ki so pomemben dejavnik gospodarske rasti. Poleg tega so dobro uravnavala finančne sistema in s tem zagotovila denarno stabilnost in zdravo valuto ter makrogospodarske ukrepe, ohranjale nizko inflacijo, visoke stopnje naložb. Vlagali so v človeški in fizični kapital, pospeševali izobraževanje bolj kot katerakoli druga nerazvita regija. Zaradi svoje usmerjenosti navzven, so ves čas pospeševala izvoz, od razvitejših držav pa so prevzemala najboljše tehnologije in postopke. S pospeševanjem tekmovalnosti med domačimi podjetji so vzpostavila sistem netržnega tekmovanja. Dobro vodeno tekmovanje ustvari celo boljše rezultate kot nenadzorovani trgi. Še večje presenečenje v gospodarskem razvoju pa je hitra rast Kitajskega gospodarstva. Po letu 1949 so na Kitajskem začeli uvajati centralnoplanski sistem sovjetskega

tipa. Po smrti Mao Cetunga so sklenili, da so za preživetje komunistične partije potrebne gospodarske reforme (decentralizacija, konkurenčnost, alternativne oblike lastništva, tuje naložbe...) (Samuelson in Nordhaus 2002:249).

Uspešna azijska gospodarstva so vsekakor svetla izjema v novejši zgodovini gospodarskega sistema. Morebitna dihotomna delitev na tržno kot uspešno in plansko kot neuspešno gospodarstvo je vsekakor pomanjkljiva in ozkogleda. Verjetno nobeden od obeh sistemov ni recept za zmago ali poraz.

Danes kot komunistične države označujemo še Kitajsko, Kubo, Laos, Severno Korejo, Vietnam.

4.5 OD PLANSKEGA H TRŽNEMU GOSPODARSTVU

Komunistični voditelji nekdanje Sovjetske zveze so razglašali, da bodo kmalu gospodarsko prehiteli zahod, vendar jim to ni uspelo. Država z bogatimi naravnimi viri in vojaško močjo, skupaj s puškami za svojo imperialistično vojsko ni mogla proizvesti dovolj masla za svoje državljane. Takšen makrogospodarski neuspeh je privedel do razpada komunističnih režimov in prepričal ljudi o gospodarski premoči zasebnih trgov kot najboljšega pristopa za spodbujanje hitre gospodarske rasti (Samuelson in Nordhaus 2002:371).

Sovjetska zveza je od leta 1929 do 60-ih let doživljala visoke stopnje rasti, vendar je ta potem zastala in proizvodnja se je začela zmanjševati. V začetku 90-ih let je bil dohodek na prebivalca v Rusiji za četrtno dohodka na prebivalca v ZDA. Še lažje pa je uspešnost tržnega ali planskega gospodarstva oceniti na primeru obeh Nemčij. Po koncu 2. svetovne vojne sta Vzhodna in Zahodna Nemčija začele s približno enake ravni produktivnosti in s podobno industrijsko strukturo. Po štiridesetih letih kapitalizma v Zahodni Nemčiji in socializma sovjetskega tipa v Vzhodni, je produktivnost le te padla. Ocenjena je na 1/4 do 1/3 tiste v Zahodni Nemčiji. Glavni cilj je bila količina in ne kakovost (Samuelson in Nordhaus 2002:553). S poudarkom na kakovosti, lahko podjetje proizvaja izdelke z višjo dodano vrednostjo in s tem viša končni dobiček, katerega del lahko ponovno investira v nove raziskave in izboljšave. V množični proizvodnji, na primer tekstilnih izdelkov, ko se proizvaja za široko potrošnjo, se pravi za širši krog prebivalstva, ne morejo proizvajati luksuznega

izdelka, ki si ga lahko privoščijo samo peščica, in zato ponavadi proizvajajo izdelke z nižjo dodano vrednostjo. Ti prinašajo manjše dobičke in s tem lahko onemogočajo ne samo razvoj in vlaganje v izboljšave, ampak tudi tekoče vzdrževanje strojev. Tako lahko tudi najnovejši proizvodni obrat in njegova sodobna tehnologija v določenem času zastara in ni več konkurenčna. Šibkost množične proizvodnje je tudi velikost kolektivov. Sama delitev dela in s tem povezana potreba po večjem številu delavcev, kjer vsak opravlja samo eno nalogo, lahko izboljša delovni proces tako, da se proizvaja hitreje in s tem tudi več. Lahko pa se zgodi ravno obratno. Uporaba samo enega giba lahko sčasoma fizično in psihično zavira storilnost človeka. Takšna proizvodnja se težje prilagaja razmeram na trgu, upravlja z manj izobraženo in usposobljeno delovno silo, ima večje stroške... Tako nam je lahko hitro jasno zakaj zahodnoevropske države že dalj časa poudarjajo, da je prihodnost gospodarstva v majhnih podjetjih (v državah jedra sicer niso izključili množične proizvodnje, vendar ni več predstavljala rastočega in inovativnega sektorja, saj pri stroških proizvodnje niso več mogli tekmovati z ostalimi. Velik del takšne proizvodnje so preselili v države, kjer so stroški proizvodnje nižji, torej v države v razvoju in nerazvite države (le to je povzročilo razmah novointeligenčnih držav kot so Južna Koreja, Tajski, Singapur, Brazilija...)) (Boswell in Chase-Dunn 2000:102, 105). Majhna podjetja so bolj prilagodljiva, poslovanje je enostavnejše, nadzor je lažji, zaradi česar se hitreje odkrivajo napake v delovnem procesu, manj je ravni odločanja, zaradi česar se lahko odločitve sprejemajo hitreje in zato lažje sledijo razmeram na trgu, zaradi majhnega obsega dela in proizvodov se tako specializirajo za samo enega ali nekaj proizvodov. Propad takšnega podjetja, pri čemer brez dela ostane npr. 50 ljudi, je manjši šok za določeno regijo, saj je s tem ogroženo manjše število družin, več možnosti imajo za novo zaposlitev v isti regiji, lažje jih je prekvalificirati ipd. Kadar pa brez dela naenkrat ostane tisoč ljudi, je potrebno veliko več časa in sredstev za ublažitev posledic.

Primer socialističnih držav iz 1980-ih let je pokazal, da družbeno gospodarski sistem, ki ni ustrezen ali prilagodljiv na hiter gospodarski razvoj, na dolgi rok ne more obstati. Če bi ti sistemi lahko vzdrževali visoko gospodarsko rast, bi se še naprej ohranili (Senjur 1991:32). Rezultat ambicioznega družbenega eksperimenta, socialistično centralno planiranje, so bile tako ruševine socialistične vzhodne Evrope in Sovjetskega imperija. Zaradi prepričanja, da je tržno gospodarstvo, ki temelji na načelu decentralizirane ponudbe in povpraševanje, najbolj gotova pot k gospodarskemu zdravju, so se počasi začeli usmerjati k le temu (Samuelson in Nordhaus 2002:265). Tako so v državah s planskim gospodarstvom ponovno odkrili trg kot orodje za alokacijo razpoložljivih virov. To se je zgodilo po padcu komunizma v Sovjetski zvezi ter po zlomu Maove enopartijske birokracije na Kitajskem. Leta 1990 je to pot ubrala

tudi Poljska, ki je s pomočjo šok terapij uvedla trg na številnih področjih gospodarstva, Rusija pa je 1.1991 sprostila cene.

Pri teh prehodih se je zdelo, da so za vsak korak naprej, naredili dva nazaj, tako da tranzicija nikjer ni potekala povsem brez bolečin. Ovirale so jo visoka inflacija in brezposelnost, močan padec realnih plač in proizvodnje. Šele okoli leta 1997 so se pokazali znaki okrevanja (Samuelson in Nordhaus 2002:xxxix). V začetku 90-ih let 20. stoletja so v Rusiji ure in ure stali v vrstah za dobrine in so poskušali pridobiti tuje valute (ameriške dolarje), ker je rubelj nehal delovati kot sprejemljivo sredstvo menjave (Samuelson in Nordhaus 2002:473). Eno prvih dejanj pri odpravljanju centralnoplanskega sistema in uvajanju tržnega gospodarstva je uvedba trga delnic (borze) za prodajanje in kupovanje lastniških pravic v podjetjih (Samuelson in Nordhaus 2002:484). Nekoliko bolj uspešen prehod iz planskega v tržno gospodarstvo beležimo pri Ljudski republiki Kitajski, kjer je ta potekal postopoma, z vmesnim časom obstoja obeh sistemov. V sredini devetdesetih let prejšnjega stoletja pa se je bistveno zmanjšalo področje pod vplivom planskega gospodarstva. Veliko težji je bil prehod v Sovjetski zvezi, zaradi česar so se nastale države naslednice v tem času soočile z naglim padcem BDP. Bistven korak je bil zagotoviti takšno gospodarstvo, kjer bi se trgovalo z dobrinami in storitvami po cenah, ki so določene glede na ponudbo in povpraševanje. Pri takšnem določanju cen je pomembna konkurenca tako na strani povpraševalcev kot ponudnikov. Kritiki vidijo največjo težavo v tem, da pohlep po dobičku tako izmaliči situacijo, da je edina rešitev plansko gospodarstvo, ki bi zagotovilo večjo pravičnost (Wikipedia 2006c).

Gospodarstva, ki so se odločila za vrnitev v tržno gospodarstvo, so morala uvesti precej gospodarskih in političnih reform. Reformirati so morali cene, ki se morajo oblikovati tržno, s ponudbo in povpraševanjem. Hrana, stanovanja in energija so bile močno subvencionirane, avtomobile pa so prodajali po cenah, ki so bile precej nad svetovnimi. Prenehati so morali s subvencijami, ki so prikrivale izgube v poslovanju podjetij in so se tako izognili bankrotu. Podjetja so morala postati bolj proračunsko odgovorna. V komunističnih državah so 80-90% proizvodov proizvedla podjetja v lasti države (v ZDA je ta delež 3%), zato je nujno, da odločitve o kupovanju, prodajanju, sposojanju sprejemajo zasebniki. Oblikovati so morali pravni okvir za trg, sodobni bančni sistem, razbiti monopole, zaostri denarne in proračunske politike, da se prepreči visoka inflacija, in odpreti gospodarstvo mednarodni konkurenci. Pri tem prehodu je ena glavnih dilem, kako uvajati spremembe. Naglo, s šok terapijami, ali postopoma, po korakih. Pri prehodu so bile najuspešnejše tiste države, ki so imele najkrajšo zgodovino planskega gospodarstva socialističnega tipa, ki so

spremembe uvajale hitro in so se najhitreje vključile v širše svetovno gospodarstvo (npr. Češka) (Samuelson in Nordhaus 2002:553).

Vendar smo priča tudi obratnim vplivom. Pred pol stoletja so, kot branik pred socialističnim pritiskom, mnoge zahodne vlade uvedle pisano paleto transfernih programov poznanih kot *država blaginje*⁹, kar pomeni prevzemanje odgovornosti vlade za ostarele, bolne, revne... Financirali so pokojnine, zdravstveno oskrbo za ostarele, pomoč revnim, nadomestila brezposelnim in invalidom..., kar pa je povečevalo davčno breme in izzvalo mnoga nasprotovanja (Samuelson in Nordhaus 2002:343, 356). Tudi v ZDA gospodarski razcvet ni prinesel gospodarske varnosti. Letno tam v povprečju izgubi delo 10 milijonov delavcev, bankrotira skoraj 100.000 podjetij, 14% gospodinjstev uvrščajo med revna (med črnopoltimi je revnih gospodinjstev kar 50%). Uvajanje socialne države je bilo v prid revnejšim slojem družbe, saj jim je zagotovila minimalen dohodek, hrano in zdravstveno varstvo, vendar je takšna ureditev v ZDA naletela na revolt srednjega sloja, ki je moralo nositi veliko davčno breme. Zato so že leta 1996 v ZDA začeli ukinjati zagotovljeno podporo revnim družinam (Samuelson in Nordhaus 2002:3).

V iskanju boljše alternative se je vzhod precej vštél. Kritika zahodnega tipa dolgoročno ni mogla zdržati vse večjega razpona med tema dvema svetovoma. Naj je v teoriji sistem še tako boljši in bolj pravičen do ljudi, v realnosti ni ponudil zadovoljivega stanja, na podlagi katerega bi lahko tudi obstal. Ljudje se učimo iz izkušenj, največ se lahko naučimo iz lastnih, vendar je ponavadi ceneje in manj boleče, kadar se učimo iz tujih. V dirki za končno zmago in prevlado sta se spopadla dva različna sistema. Eden se je poskušal izogniti vsem oviram in neboleče priti na cilj. Drugi se je z ovirami spopadel. Prvi je bil premlad in premalo izkušen, zaletav in nepremišljen. Svojega tekmeca je slabo precenil in bil preveč vzvišen, da bi se po njem zgledoval. Najprej je hitro napredoval, potem pa se je nekje popolnoma izgubil. Drugi je stopal počasi in brez sramu prevzemal nekatere značilnosti svojega tekmeca, ki so mu pot do cilja le še olajšale.

⁹ država blaginje – termin je prišel v uporabo med 2. svetovno vojno, ko je koalicijska Britanska vlada, na podlagi Beveridgovega poročila (1942), uvedla paleto storitev, ki so bile financirane s strani prispevkov delodajalcev in delojemalcev, in sicer pokojnine, socialne podpore... Od takrat se zahodne razvite države spopadajo s težavo, kako zmanjšati javno porabo in še vedno ohraniti določeno raven storitev (Robertson 2002:509).

5. VPLIVI POLITIKE NA GOSPODARSTVO

Politika oziroma država ima v grobem dve možnosti – ali posega, ali ne posega v sfero gospodarstva. Laissez-faire zagovarja nevmešavanje politike v gospodarstvo, med tem ko ga plansko gospodarstvo zagovarja. Da bi lažje ocenili potrebo in primernost takšnega posega, moramo vedeti kakšni so cilji in rezultati takšnega delovanja.

Cilji vmešavanja države v gospodarsko dejavnost so čimbolj učinkovita izraba proizvodnih faktorjev (večji proizvod gospodarstva), večja zaposlenost prebivalcev, stabilna raven cen – zmerna inflacija, doseganje ugodne menjave s tujino (Lah 2000:141). Vlada v sodobnih tržnih gospodarstvih posega na vsa področja gospodarskega življenja. Za to ima na voljo tri instrumente:

- davki (zmanjšujejo zasebni dohodek in zasebne izdatke ter zagotovijo sredstva za javne izdatke, odvrata od posameznih dejavnosti – kajenje, in spodbuja malo obdavčene sektorje),
- vladni izdatki za posamezne dobrine in transferna plačila, ki zagotavljajo sredstva posameznikom,
- neposredni nadzor in regulacija

Glavni gospodarski namen vlade je pomoč pri družbeno zaželeni razporeditvi virov – mikroekonomska stran vladne politike. Nekatere države dovoljujejo laissez-faire, kar pomeni, da se ne vmešavajo in s tem dopuščajo večino odločitev samemu trgu. Druge pa se nagibajo k visoki stopnji vladnega nadzora (pri vladnem lastništvu podjetja proizvodne odločitve sprejemajo vladni načrtovalci). Nadzor države nad gospodarstvom in njene predpise lahko opravičimo kot ščitenje javnega interesa in sicer s tem, da preprečujejo monopoli in oligopole ter s tem zlorabo tržne moči, preprečuje in blaži negativne učinke kot so onesnaževanje, ter odpravlja informacijske nepopolnosti (pomankljive informacije proizvajalcev o izdelku, na podlagi česar se potrošnik odloči za določen izdelek) (Samuelson in Nordhaus 2002:283, 304).

Z delovanjem narodnega gospodarstva kot celote se ukvarjajo makroekonomske politike, ki vsebujejo vladna prizadevanja za spodbujanje gospodarske rasti, nizkih stopenj inflacije in brezposelnosti. Osrednji sestavini teh politik sta monetarna¹⁰ in fiskalna¹¹ politika.

¹⁰ monetarna politika - s pomočjo monetarne politike vlada vpliva na ponudbo denarja v narodnem gospodarstvu in višino obrestnih mer s tem, da uravnava razpoložljivost denarja in kreditov podjetjem in prebivalstvu. Centralna banka pazljivo uravnava denarno ponudbo in s tem omogoča uravnoteženo gospodarsko rast brez inflacije. Povečano ponudbo denarja mora spremljati rast realnega bruto domačega proizvoda. Z določanjem višjih stroškov izposoje denarja se zmanjša količina denarja v obtoku, kar pomeni manj investicij, manj novih

Gospodarska politika želi vplivati predvsem na:

- gospodarsko rast, ki prinaša večje dobičke in rast življenjskega standarda (investicije, varčevanje, tehnološki razvoj, inovacije, socialna in zdravstvena varnost ...),
- uravnavanje brezposelnosti. Visoke stopnje privedejo do socialnih nemirov in politične nestabilnosti, nizke stopnje pa zaradi višanja plač zmanjšujejo podjetniške dobičke in povzročijo inflacijske pritiske (če plače rastejo hitreje kot narodnogospodarska produktivnost),
- stabilnost cen. Zmanjševanje inflacije ima za posledico nižje mezde in višje stopnje brezposelnosti, zato morajo oblikovalci gospodarskih politik najti nekakšno "zdravo" ravnotežje.
- pozitivno plačilno bilanco. Vse države si želijo povečati izvoz in zmanjšati uvoz, tako da bi ustvarile pozitivno razliko med izvozom in uvozom. V nasprotnem primeru nacionalna valuta izgublja vrednost.
- minimiziranje disekonomij. Rastoče ameriško gospodarstvo ima za pozitivno posledico povečanje življenjskega standarda prebivalcev, vendar se pojavljajo tudi negativni učinki gospodarskega razvoja in rasti. Onesnaženje zraka, vode, strupeni odpadki, ogrožanje zdravja prebivalstva, je povečalo pritiske na vlado, da te negativne disekonomije regulira in kompenzira. Takšna regulacija in kompenzacija, kadar je ta prevelika, lahko negativno vpliva na gospodarsko rast in nezaposlenost, zato je potrebno tudi na tem področju najti srednjo pot.
- podpiranje ključnih gospodarskih sektorjev. Nekatera področja so pomembna za obče dobro, zasebna podjetja pa na teh ne vidijo dovolj dobička. Z neposrednimi podporami, davčnimi olajšavami, državnim lastništvom, vlada ohranja in razvija takšna področja (kmetijstvo, raziskovalna dejavnost, obrambni sistemi, infrastruktura...) (Ferfila 2002:214-17).

Od države do države ter od politike do politike so rezultati takšnega vmešavanja različni. Vsekakor vmešavanje ni vedno uspešno, vendar tudi svoboden trg ne prinese vedno pričakovanih rezultatov. Zato lahko sklepamo, da je določena mera vmešavanja vsekakor dobrodošla, vendar morajo biti zavoljo celotnega prebivalstva postavljene meje tako vmešavanja kot tudi svobode trga.

delovnih mest in poveča nevarnost brezposelnosti in recesije. Nižji stroški pa omogočajo večje naložbe, več gospodarske dejavnosti, vendar tudi nevarnost inflacije (Ferfila, 2002:218, 219)

¹¹ fiskalna politika - s pomočjo fiskalne politike vlada vpliva na trošenje in obdavčenje fizičnih in pravnih oseb. Vlade lahko z nakupi blagovnih rezerv, investicijami v infrastrukturo, povečanjem socialnih dodatkov ipd., povečajo vladno trošenje. Z določanjem davčnih stopenj in olajšav spodbujajo gospodarstvo ali pa ga umirjajo. (Ferfila 2002:218)

Temeljna karakteristika socialističnih sistemov, ki so uvajali planska gospodarstva, je bil vpliv države na gospodarstvo. Na podlagi vsega navedenega sklepamo, da država vpliva na gospodarstvo na različne načine in da popolna omejitev in izločitev države iz sfere gospodarstva ne prinaša vedno zadovoljivih učinkov. Tudi države, ki so zagovarjale ločitev, so sčasoma sprevidele pozitivne učinke takšnega odnosa med sferama. Socialistične države pa so primer, ko je državna intervencija šla predaleč. Vedno znova se pojavlja zaključek, da podjetja v državni lasti in državna regulacija nista učinkoviti, obenem pa je intervencija države ključna za uspešen kapitalistični razvoj. Primer držav kot so Južna Koreja, Tajski, Singapur in njihova elektronska industrija, kaže na to kako država ščiti in omogoča razvoj sektorja do točke, ko ta postane mednarodno konkurenčen. Šele na to sektor izpostavi mednarodnemu trgu. Nekaterim državam je spodletelo prav zaradi neprimerne varovanja in razvoja sektorja ali zaradi prevelike zaščite. Najbolj učinkovita je državna intervencija na področjih javnih dobrin, družbene infrastrukture, osnovne potrebe, naravni monopoli. Obseg državnih intervencij je bil v socialističnih državah veliko večji in na določenih področjih drugačen kot drugod. Proizvodnja je potekala v podjetjih v državni lasti, ki so prevladovala na vseh področjih. Državna administracija je uravnavala cene in investicije (Boswell in Chase-Dunn 2000:136, 142).

5.1 MEDDRŽAVNO TRGOVANJE IN TEKMOVANJE

Države sveta tvorijo t.i. svetovni sistem v katerem sobivajo. Dejanska izolacija ene države je v današnjem času skorajda nemogoča. Tudi države, ki so glede na svojo družbeno, politično, gospodarsko ureditev, lego, zgodovinsko ozadje ipd. popolnoma različne, se posredno ali neposredno znajdejo v medsebojnih odnosih, bodisi političnih ali trgovskih. Medsebojnih odnosov ne tvorijo samo države same med seboj ampak tudi posamezni akterji znotraj nje (npr. mednarodne gospodarske povezave). Sedanji svetovni sistem definirajo strukturne konstante kot so kapitalistično svetovno gospodarstvo, meddržavni sistem, hierarhija med jedrom in periferijo ter globalni trendi in cikli (komodifikacija, proletarizacija, oblikovanje držav, rast podjetij in korporacij, povečanje intenzivnosti kapitala, globalizacija, tuje investicije, izmenjava informacij... (Boswell in Chase-Dunn 2000:30-33).

Svetovni sistem lahko označimo tudi kot omrežje posameznikov organiziranih na različne načine (gospodinjstva, statusne skupine, organizacije, skupnosti, mesta, podjetja, birokracija,

stranke, nacije, države...), ki so med seboj povezane z državnim sistemom in svetovnim trgov. V modernem sistemu se ta omrežja združujejo v tri globalne cone: jedro (industrializirane države, nekdanji imperiji), periferija (agrarne države, nekdanje kolonije), in semiperiferija (države v procesu industrializacije, z daljšo tradicijo neodvisnosti, nekdanji manjši imperiji) (Boswell in Chase-Dunn 2000:19).

Jedro sestavljajo trije imperiji – zahodna Evropa, severna Amerika in Japonska. So ponavadi demokratične države, ki uživajo legitimnost tudi v nižjih razredih, z visoko stopnjo birokratske učinkovitosti in nizko stopnjo korupcije. Njihova vojska je tehnološko sofisticirana in odraža moč države naproti perifernim državam. V smislu odvisnosti imajo multiple trgovske partnerje in vire kapitala, proizvajajo raznolike produkte in storitve. Kar se tiče produktivnosti so specializirani za proizvodnjo blaga z visoko dodano vrednostjo, imajo visoko razvito tehnologijo in visoko izobrazbeno raven ter usposobljenost delovne sile. Države jedra dominirajo svetovnemu gospodarstvu. Drugo sfero predstavljajo periferne države. Te so ponavadi nekdanje kolonije držav jedra in se spopadajo s težavami legitimacije sistema, učinkovitostjo, korupcijo, odvisnostjo od nekaj partnerjev (večinoma tudi nekdanje kolonije), izvoz pa sestavlja samo en produkt. Imajo omejen kapital in so usmerjene v dejavnosti, ki ne prinašajo veliko dobička, kot so kmetijstvo ali ogrožene veje industrije (Boswell in Chase-Dunn 2000:26-28).

Gospodarstvo obstaja tudi na ravni mednarodnega sistema. Mednarodno gospodarstvo je zapletena mreža trgovinskih in finančnih povezav med državami. Gladko delovanje tega sistema pomeni hitro gospodarsko rast, ob prenehanju trgovanja pa škodo pri proizvodnji in dohodkih utrpijo po vsem svetu. Zato morajo države svoje mednarodne gospodarske povezave spremljati s trgovinsko politiko in mednarodnim finančnim menedžmentom (Samuelson in Nordhaus 2002:380).

Med posameznimi državami se z oblikovanjem medsebojnega sodelovanja oblikujejo tudi različne vrste tekmovanja. Cilj meddržavnega tekmovanja je globalni napredek, ki viša življenjski standard vseh ljudi in ga je moč doseči z investicijami v tehnologijo in človeški kapital (izobraževanje, usposabljanje za dvig produktivnosti) (Boswell in Chase-Dunn 2000:65). Tekmovanje po sami definiciji pomeni zmago najboljšega, ki s tem porazi slabše. Vendar tekmovanje nima nujno slabe konotacije. Z vidika meddržavnega trgovanja, pomeni takšno tekmovanje preprečevanje popolne monopolizacije trgov (Boswell in Chase-Dunn 2000:23). Cilj gospodarstva države, ki želi zagotoviti gospodarsko rast, je torej zagotoviti na eni strani konkurenčno okolje znotraj meja države, tako da na domačem trgu dopusti tekmovanje več akterjev (tudi tujih) in s tem zagotovi boljšo ponudbo tako z vidika kakovosti,

kot količine. V zameno lahko domači akterji nastopajo na tujih, enako svobodno urejenih trgih. Cilj konkretnega podjetja je zagotoviti takšen produkt, ki bo kljuboval konkurenčnim izdelkom, kar podjetje sili v inovacije in izboljšave. V nasprotnem primeru, se izdelek izkaže za neprimerne in ga je potrebno zamenjati ali opustiti določene veje proizvodnje ter vire usmeriti v bolj donosne izdelke. Država, z namenom zaščite določenega gospodarskega subjekta, s svojo izolacijo ter omogočanjem notranje monopolizacije trga, oškoduje potrošnike, podjetjem pa naredi medvedjo uslugo. Pešanja v gospodarskem tekmovanju so bila bolj očitna v državah, ki niso uspele prevzemati inovacij. Poleg gospodarskega tekmovanja, s čimer pridobijo sredstva, pa se države angažirajo tudi vojaškem in geopolitičnem tekmovanju (Boswell in Chase-Dunn 2000:71).

Takšne vrste tekmovanja in sodelovanja ne potekajo neurejeno. Določa in ureja jih svetovni red. To je splošno in široko sprejeto razumevanje legitimnega in sprejemljivega obnašanja. Legitimnega v smislu, da ga večina držav odobrava in da večje in močnejše države aktivno poskušajo kaznovati večja odstopanja od teh obnašanj. Red je zapisan v različnih pogodbah in mednarodnih organizacijah (Organizacija združenih narodov, Svetovna trgovinska organizacija...) (Boswell in Chase-Dunn 2000:24).

"Mednarodna trgovina spodbuja učinkovitost in pospešuje gospodarsko rast. Z zmanjševanjem stroškov transporta in komunikacij, so postale mednarodne povezave še močnejše. Mednarodna trgovina je nadomestila širitev imperijev in vojaške zmage kot najzanesljivejšo cesto k premoženju in vplivu naroda. Nekatera gospodarstva trgujejo danes z več kot polovico svoje proizvodnje" (Samuelson in Nordhaus 2002:380).

Vključevanje držav v mednarodno gospodarsko okolje pomeni zmanjševanje trgovinskih omejitev, s čimer spodbujajo plodno mednarodno specializacijo in delitev dela, koordinacijo makrogospodarske politike (devizni tečajji, ki vplivajo na mednarodno trgovino), varovanje globalnega okolja in predstavljanje nacionalnih interesov v anarhiji držav (Samuelson in Nordhaus 2002:287).

Ob vsem navedenem nam je vedno bolj razumljiva nuja po odprtosti in medsebojnem sodelovanju. Nesporno ima odprtost in sedanja smer globalizacije tudi negativne učinke. Ker pa se človek ne rodi z vsem znanjem, ampak se celo življenje uči potem ima podobne lastnosti vsaka struktura, ki jo sestavljajo takšni posamezniki. Posnemaš svoje vzornike, z njimi deliš tako, da dobiš tudi tisto česar nimaš, se družiš, da pridobivaš veljavo. Pri človeku ne štejejo

samo materialne dobrine. Vsak posameznik si želi varnost, prijateljske odnose, veljavo in status v skupini. Tako tudi država razvija prijateljske odnose z drugimi državami, hoče biti enakopraven član mednarodne skupnosti, uživati vse pravice in ugodnosti tako kot ostale. Le nekoliko drugačne pa so ambicije gospodarske sfere. Tekmovalnost in izkoriščanje z namenom pridobivanja čim več koristi s čim manj truda. Vendar je tudi to lastnost človeka, ki je tako sebičen kot je sposoben empatije. Če torej lastnosti človeka preslikamo na večjo skupino ljudi, potemtakem je tudi država (kot skupina ljudi ki prebiva znotraj določenih državnih meja) družabno bitje in je druženje naraven pojav, ki ga skorajda ni moč zaustaviti. S tega stališča so poskusi izolacije ene skupine nesmiseln poskus, ker delujejo proti osnovnim zakonitostim.

5.2 OBLIKOVANJE NOTRANJE IN ZUNANJE USPEŠNEGA GOSPODARSTVA

Več kot 3/4 svetovnega prebivalstva živi v razvijajočih se državah in ob tem uživajo samo 16% svetovnega prihodka. Najbogatejših 20% prebivalstva pa poseduje kar 85% svetovnega prihodka. Svet se še vedno deli na prvi (kapitalistični), drugi (nekdanji socialistični) in tretji svet. V slednjega se uvršča okoli 145 držav članic Združenih narodov iz Afrike, Azije in Latinske Amerike (lahko pa bi med njih uvrstili tudi nekatere države drugega sveta). Vse države v razvoju se soočajo s težavami kot so: nizek življenjski standard, nizka raven proizvodnje gospodarstva in s tem tudi rast, neenakomerna porazdelitev dohodkov, razsežnost revščine, slabo stanje zdravstvene oskrbe, slaba izobrazba, nizka produktivnost, visoke stopnje prirasta prebivalstva, velika smrtnost, visoka in še naraščajoča brezposelnost, slonenje na primarnih sektorjih industrije, pomanjkljivo informiranje potrošnikov, nekonkurenčni trgi, zaprtost ali podrejenost oziroma odvisnost in ranljivost v mednarodnih odnosih (Todaro 1997:3, 24, 37). To so obenem tudi področja, ki so v razvitih gospodarstvih bodisi bolje urejena, ali pa je moč posledice lažje ublažiti.

Države, ki želijo slediti razvoju kapitalističnih držav se morajo spopasti s težavami, kot so učinkovitejša alokacija resursov, stabilna rast proizvodnje, gospodarskimi, socialnimi in institucionalnimi mehanizmi, da bi izboljšali kvaliteto življenja. Da bi dosegli te cilje, morajo sprejemati primerne politike, ki bodo vplivale na preobrazbo celotne družbe v najkrajšem možnem času, saj bo v nasprotnem primeru razdor med željami in realnostjo z leti

naraščal. To je obenem tudi razlog, da se je javni sektor zavzel za večji vpliv v razvojnih ekonomikah. Da bi stekel proces razvoja, morajo imeti te družbe vsaj sledeče tri cilje:

- povečati in razširiti dostop do osnovnih življenjskih potrebščin (hrana, zavetje, zdravje in varnost),
- zvišati življenjski standard ljudi (višji dohodki, ponudba dela, boljša izobrazba - vrednost človeka, ki ni več samo orodje za doseg ciljev nekoga drugega, poleg izboljšanja materialnega statusa, privede tudi do večjega osebnega in nacionalnega samospoštovanja),
- razširiti gospodarsko in socialno izbiro (svoboda, neodvisnost, minimiziranje zunanjih ovir za doseganje ciljev) (Todaro 1997:18).

Gospodarsko politiko je potrebno oblikovati tako, da ta temelji na zdravih gospodarskih načelih, ki lahko izboljšajo življenjski standard ljudi (Samuelson in Nordhaus 2002:xxx). Nikjer na svetu ne obstaja vlada, ki se ne bi vmešavala v gospodarstvo. S svojim vmešavanjem lahko omeji brezposelnost, skrajnost revščine in bogastva, onesnaževanje. Zato so vlade v razvitih gospodarstvih uspešno uporabljale nauke keynesianske¹² revolucije v zadnje pol stoletja. Z denarno in proračunsko politiko uravnavana in spodbujana tržna gospodarstva so v treh desetletjih po 2. svetovni vojni doživela gospodarsko rast brez primere v zgodovini. Prav tako je v zadnjih 25. letih hitra gospodarska rast azijskih držav (Japonska, Južna Koreja, Tajvan) prinesla dramatično izboljšanje življenjskega standarda njenih državljanov (Samuelson in Nordhaus 2002:38, 373). Marsikatera kritika kapitalističnega sistema in tržnega gospodarstva se zaradi spreminjanja, prilagajanja in popuščanja na podlagi novih razmer, razvodenj. Dejansko kapitalistične države, ki so bile gojilnica trga in njegove svobode, le tega aktivno poskušajo upravljati, vendar se ob tem zavedajo njegove veljave in ga zato ne želijo zatreti. Trdno mu stojijo ob strani, mu pomagajo, ampak ga občasno le omejujejo. Na podlagi preteklih lastnih in tujih izkušenj, tako raje vzpostavijo partnerski odnos iz katerega oba enakomerno črpata, kot pa da bi katerikoli od njiju pretirano gospodoval (trg državi ali država trgu).

Ekonomisti celotno uspešnost gospodarstva ovrednotijo na osnovi tega, kako dobro dosega svoje cilje - visoko raven in hitro rast proizvodnje in potrošnje, nizko stopnjo brezposelnosti, stabilnost ravni cen... Zato države še naprej gledajo na gospodarsko rast, kot

¹² keynesianska revolucija - John Maynard Keynes je s svojo teorijo pripomogel k premagovanju gospodarskih kriz in k spodbujanju dolgoročne gospodarske rasti. Z izborom makrogospodarske politike, ki vpliva na ponudbo denarja, davke, vladne izdatke, država pospeši ali upočasni gospodarsko rast, omeji velike izbruhe inflacije, brezposelnosti, zmanjša zunanjetrgovinske presežke, primanjkljaje. Pod vplivom njegovih pogledov so v ZDA po 2. svetovni vojni, zaradi strahu pred ponovno depresijo, v kongresu formalno razglasili zvezno odgovornost za makrogospodarsko uspešnost (Samuelson in Nordhaus, 2002:372)

na osrednji gospodarski in politični cilj. Države kot so Japonska, naglo rastejo in vstopajo v skupino razvitih gospodarstev, nasprotno pa države v gospodarskem upadanju pogosto doživljajo politična in družbena vrenja. Revolucije v vzhodni Evropi in nekdanji Sovjetski zvezi so sprožile gospodarska stagnacija in nizka gospodarska rast v primerjavi z zahodnimi sosedami. Zato je gospodarska rast najpomembnejši dejavnik dolgoročne uspešnosti naroda (Samuelson in Nordhaus 2002:387, 517).

Hitra gospodarska rast je razvitim industrijskim državam omogočila, da lahko svojim državljanom priskrbijo več vsega - boljšo hrano, večje hiše, več virov za medicinsko nego, nadzor onesnaževanja, splošno izobrazbo, pokojnine (Samuelson in Nordhaus 2002:517). Ustvari se blaginja za njene prebivalce, saj prinaša rast večje prihodke, večjo zaposlenost, več dobrin, večjo socialno varnost ipd. Naloga države oziroma oblasti je, da zagotovi takšno blaginjo tako, da uresničuje lastne zadane programe, ki zadevajo širok spekter družbenih področij. Za izvajanje programov pa so potrebni predvsem finančni viri. Več kot je virov, lažje in več programov lahko oblast uresniči. Tako je rast pomembna predvsem za financiranje različnih programov ter za zagotavljanje čim manjše nezaposlenosti, da si ljudje sami zagotovijo čim boljši standard življenja (Boswell in Chase-Dunn 2000:83).

Najpomembnejša značilnost držav v razvoju ali manj razvitih držav pa je ravno nizek dohodek na prebivalca in s tem je povezana tudi omejenost finančnih virov. Zato je v teh državah zdravje ljudi relativno slabo, imajo kratko pričakovano življenjsko dobo, nizko stopnjo pismenosti in trpijo za podhranjenostjo (Samuelson in Nordhaus 2002:538). Država ne more črpati denarja od prebivalstva, ki le tega nima. Tako ne more pridobiti sredstev, da bi lahko vzpostavila institucije in delovna mesta s pomočjo katerih, bi se izboljšala kvaliteta človeških virov in bi ti dosegali višje prihodke in državi odvajali več denarja, da bi ga ta lahko trošila. Ravno to je začaran krog, ki ga je težko prekiniti, vendar so mnoge države že dokazale, da ni nemogoče.

Doseganje gospodarske rasti nikakor ni enostavno, prav zato prihaja do precejšnjih razlik med posameznimi državami. S sprejemanjem napačnih političnih in gospodarskih odločitev, se lahko nanese nepopravljivo škodo posameznim podjetjem, vejam industrije ali celotnemu nacionalnemu gospodarstvu. Kot gospodarsko uspešne države lahko označimo države jedra (zahodnoevropske države, ZDA, Japonska). V teh državah lahko kot pomembno sestavino označimo demokratičnost, ki preveva vse sfere družbenega življenja, bodisi politično oblast kot delovanje znotraj civilne družbe in gospodarstva ter nenazadnje tudi odnose z drugimi državami. S tem, ko imajo države jedra primat v svetovnem gospodarstvu, so postavljene na položaj, ko lahko vplivajo na dogajanja na svetovnem trgu in na ostale

akterje, ki na njem delujejo. Gospodarska moč jim daje tudi določeno mero politične moči, v tem primeru mednarodne, s katero lahko posredno in neposredno vplivajo tudi na notranje odnose znotraj druge države. Kot primer lahko vzamemo rastočo hegemonijo ZDA. So gospodarsko in politično izredno močna država in skupaj z ostalimi državami jedra dominirajo svetovnem gospodarstvu (Boswell in Chase-Dunn 2000:28,91).

Za povečevanje gospodarske rasti in izboljšanje življenjskega standarda pa se lahko ponovno zatečemo štirim kolesom na katerih se mora voziti pogonski stroj razvoja. To so človeški in naravni viri, oblikovanje kapitala in tehnologija. Revne države se spopadajo z eksplozijo rasti prebivalstva, ki izniči vsakršno stopnjo rasti. Zato morajo te države aktivno pričeti omejevati prirast prebivalstva z različnimi izobraževalnimi kampanjami (Kitajska se je pri tem zatekla k zelo vprašljivim metodam). Potrebno je izboljšati kakovost človeških virov. Z izobraževanjem, usposabljanjem, zdravstveno oskrbo, dosežemo bolj produktivno delovno silo, ki se uči na lastnih napakah, zna uporabljati tehnologijo, je inovativna, bolj učinkovita... Naravne vire, še posebej mineralne in nafto, je potrebno uporabiti kot osnovo za industrijski razvoj (ZDA, Kanada, Norveška), ne pa za ropanje in izkoriščanje za lastno korist podkupljivih vojaških voditeljev ali klik (številne države, ki skorajda nimajo naravnih virov (Japonska) so bile zelo uspešne pri usmerjanju v sektorje, ki so bolj odvisni od dela in kapitala, kot pa od danih naravnih virov). Države, ki dosegajo visoke stopnje rasti, 20% dohodkov iz proizvodnje namenijo v oblikovanje kapitala, najrevnejše kmetijske države pa privarčujejo le okoli 5% narodnega dohodka. To je težko doseči v državah, kjer je prebivalstvo na robu preživetja in je zmanjšanje sedanje potrošnje za zagotavljanje prihodnje potrošnje skorajda nemogoče. Vendar morajo razvijajoče države izdelati infrastrukturo na kateri bo slonelo gospodarstvo. Ena od možnih alternativ je sposojanje v tujini, kar pa lahko privede v dolžniške krize. Skoraj vse zadolžene države v razvoju so trpele zaradi hudega bremena servisiranja dolga. Zadnje in najpomembnejše kolo je tehnološki napredek in tukaj imajo države v razvoju eno potencialno prednost in sicer, lahko upajo, da jim bo koristil tehnološki napredek razvitejših narodov. Državam ni potrebno ponavljati počasnega in zatikajočega se procesa industrijske revolucije, saj lahko kupijo traktorje, računalnike, električne statve... Ena ključnih nalog gospodarskega razvoja pa je spodbujanje podjetniškega duha. Dežela potrebuje skupino podjetnikov in lastnikov, ki so pripravljeni tvegati, odpreti nove tovarne, uvesti nove tehnologije, se spoprijeti s konflikti in uvesti nove poslovne prijeme. Pri kombiniranju teh štirih elementov se revne države srečajo z velikimi ovirami in se znajdejo v začaranem krogu revščine. Iz ene ovire nastane druga, nizki dohodki vodijo v nizko varčevanje, kar vodi v upočasnjeno rast kapitala, kar preprečuje uvedbo novih

tehnologij, to vodi v nizko produktivnost in spet v nizke dohodke (Samuelson in Nordhaus 2002:538).

Ne smemo zanemariti učinek odprtosti na gospodarsko rast. Država je le del vse bolj povezanega globalnega gospodarstva, v katerem so države povezane s trgovino dobrin in storitev ter finančnimi tokovi. Gladko delujoči mednarodni gospodarski sistem prispeva k hitri gospodarski rasti. Zaprta gospodarstva rastejo počasi in se ne približujejo državam z visokimi dohodki, odprta gospodarstva, z relativno nizkimi ovirami za trgovino in finančne tokove, pa rastejo dosti hitreje. Sicer pa na gospodarski razvoj vpliva tudi geografija, podnebje, običaji, verske vrednote, poslovni odnosi, razredni konflikti (Samuelson in Nordhaus 2002:388, 547, 555).

Države jedra nastopajo na svetovnem trgu iz več razlogov. Izvažajo izdelke in s tem večajo prihodke države, produktivnost (saj jih ne omejuje domače povpraševanje) in s tem povezano rast domačih podjetij ter večjo zaposlenost, trgovsko in politično moč v mednarodnih odnosih, morebitno odvisnost drugi držav od njenih dobrin, večjo konkurenčnost svojih izdelkov ipd. Poleg tega z nastopom na mednarodnem trgu države uvažajo izdelke (če proizvodnja le teh doma ni mogoča ali je nerentabilna), tehnologijo in inovacije (za posodobitev proizvodnje in doseganje boljše kvalitete in konkurenčnosti izdelkov), vzpostavijo večjo konkurenčnost na domačem trgu, z uravnavanjem uvoza lahko uravnavajo vrednost domače valute in s tem moč na mednarodnem finančnem trgu ipd. S takšno izmenjavo bodisi dobrin, storitev ali informacij, lahko država precej pridobi, v nasprotnem primeru, z izolacijo, pa je na precejšnji zgubi. Država, ki ni prisotna na svetovnem trgu izgubi morebitne potrošnike, ugodnejše dobavitelje, predvsem pa težje sledi razvoju tehnologije, prav tako ni deležna morebitne finančne pomoči ali pa je ta dosti bolj neugodna. Torej lahko trdimo, da na gospodarsko rast države ne vplivajo samo razmere na domačem trgu, ampak lahko le tej pomembno prispevajo tudi položaj in delovanje na mednarodnem trgu. Nenazadnje je svetovni trg podaljšek domačega in večji kot je trg, več je menjav in večji so lahko prihodki. Države jedra si želijo povečati lastni trg tako, da nastopajo na svetovnem trgu, ki bo do svojih skrajnih meja razvit šele takrat, ko bodo vanj vključeni prav vsi nacionalni trgi. Od tu je logična posledica, da je v interesu držav jedra, da so vse države in regije vključene v ta sistem, saj se s tem poveča število potrošnikov in ponudnikov, poraba in prihodki. V primeru, da bi na mednarodnem trgu nastopale samo zahodnoevropske države in ZDA, bi na primer ZDA primanjkovalo naftnih virov, saj jih sama ne proizvede dovolj in je zato odvisna tudi od nafte iz držav Bližnjega Vzhoda. Ob tem pa ima ZDA visoko razvito tehnološko sofisticirano vojaško industrijo, pri čemer domnevamo, da proizvaja

tolikšno količino vojaških produktov, ki presegajo domačo potrebo in povpraševanje. V tem primeru presežek proizvodov ne plasira na zahodnoevropski trg, kjer je poraba teh proizvodov manjša, temveč jih plasira na vojaško bolj aktivna področja (npr. Bližnji Vzhod). Tudi z vidika bližnjevzhodnih držav bi bila gospodarska izolacija slaba, saj celotno gospodarstvo sloni na izvozu nafte in bi prekinitev dobavljanja nafte s strani držav porabnic pomenila kolaps nacionalnega gospodarstva (bodisi zaradi bojkota, morebitne izrabe vire ali razvoja alternativnih virov). Prav zaradi navedenih razlogov je razumljiva usmeritev zunanje politike ZDA po letu 1949. Temeljna smer je bila prepričati državam periferije, da gredo na pot komunizma (izolacije, samozadostnosti) (Boswell in Chase-Dunn 2000:89).

Mednarodna trgovina je pogosto igrala pomembno vlogo pri razvoju držav tretjega sveta. V manjših državah v Afriki, Aziji, Latinski Ameriki, Bližnjem Vzhodu, je izvoz kmetijskih izdelkov prinesel od 25 do 40% BNP (kava, kakav, bombaž, sladkor, baker...), v državah izvoznicah surove nafte je ta odstotek še višji (70%). Trg in cene teh primarnih proizvodov pa so nestabilne, kar je poleg odvisnosti od izvoza, druga slaba lastnost teh gospodarstev. Obenem pa je veliko razvijajočih se držav odvisna tudi od uvoza surovin, tehnologij, strojev, kapitala in potrošniških dobrin za razvoj in širitev lastne industrije ter zadovoljitev naraščajočega povpraševanja. Neenakomeren uvoz in izvoz je v mnogih državah pripeljal do deficita, saj niso izvezli dovolj dobrin, da bi poplačali uvoženo blago. Ponovno so se zatekali posojilom, ki so vedno bolj povečevala dolg. Zmanjšujejo se državne rezerve in gospodarska rast. Vendar je odprtost držav tretjega sveta privabila in okrepila tuje investicije, dobrine, in storitve, tehnologije, institucijske in organizacijske okvire, izobrazbo, zdravstveno oskrbo, vrednote, ideje. Vpliv teh tehnoloških, gospodarskih, socialnih in kulturnih transferjev je odvisen od politične, socialne in institucionalne strukture države prejemnice in njenih razvojnih prioritet. Ker ima mednarodna trgovina lahko tudi slabo stran, mora država sama oceniti v kolikšni meri se bo odprla tujini, vendar je večina malih držav prerevnih, da bi lahko izbirala. Morajo trgovati (Todaro 1997:419).

Pri obravnavanju same proizvodnje in podjetniškega sektorja, ne smemo zanemariti tudi pomena inovacij. Tudi te so prispevale k delitvi med državami. Inovacije pospešujejo gospodarsko rast in razvoj, zato je danes opazna delitev na države z visoko usposobljeno fleksibilno proizvodnjo (biotehnika, elektronika, informacijska tehnologija...) ter države z nizko usposobljeno množično proizvodnjo (tekstil, igrače, pripomočki...). V prve lahko uvrstimo države jedra, v druge pa države semiperiferije. Družbe državnega socializma so se soočila z izredno težkimi razmerami ob tej svetovni delitvi. Osredotočene so bile pretežno na nizko usposobljeno množično proizvodnjo, kar je pripeljalo do napetosti v družbi, negativnih

gospodarskih posledic in propadlih poizkusov adaptacije, takšno stanje pa je povzročilo nemire in vzpodbudilo upornike. Tisto kar intelektualce združuje in motivira v politično akcijo je to, da je za produktivnost in uspeh ponavadi potrebna visoka mera avtonomije in širok ter globok dostop do informacij. Omejevanje svobode dostopa do informacij ter pravic kreativnega odločanja lahko privede do gospodarske neučinkovitosti in škode, skupaj z osebno odtujitvijo in frustracijo. Visoka produktivnost zahteva visoko raven avtonomije in fleksibilnosti. Potreba po uveljavljanju in širitvi pravic in svoboščin je zatorej pomemben psihološki in politični ideal (Boswell in Chase-Dunn 2000:98-99). V standardizirani proizvodnji, kot sta avtomobilska ali jeklarska industrija, so razlike v proizvodnji in kvaliteti odvisne predvsem od usposobljenosti in motivaciji kadra. To pomeni, da je bolj zaželeno usposabljanje delovne sile in povečati doprinos delavcev in nadzor, kot pa uveljavljati militantni stil birokratske discipline. Prav tako pomeni več znanstveno tehnoloških raziskav ter razvoj inovativnih visokih tehnologij za proizvodnjo nestandardnih – specializiranih izdelkov, ki jih ni moč dobiti in narediti v semiperiferiji in periferiji. Fleksibilne informacije vključujejo decentraliziran management z veliko več kooperativne participacije z nižjih ravni, višje usposobljene in bolj avtonomne delavce, več znanstvenega tehničnega dela, hitro sprejemanje novih tehnologij (Boswell in Chase-Dunn 2000:105).

Vlada ima vitalno vlogo pri vzpostavljanju in ohranjanju zdravega gospodarskega okolja. Zagotavljati mora spoštovanje zakonitosti, izvajanje pogodb in usmeriti svoje predpise v korist konkurence in inovacij. Pogosto igra vodilno vlogo pri naložbah v človeški kapital na osnovi izobrazbe, zdravja in transporta, toda minimizirati mora svoje posredovanje v sektorjih, kjer nima primerjalne prednosti. Vlada naj usmerja prizadevanja na področja, kjer obstajajo jasni signali tržnih slabosti. Odpraviti mora regulatorne ovire za zasebni sektor na področju, kjer ima vlada primerjalne slabosti (Samuelson in Nordhaus 2002:546)

Po zgledu držav jedra, je torej prvi korak k rastočemu gospodarstvu oblikovanje trga in tržnih razmer, kjer vladajo demokracija, liberalizacija, kooperacija. Z oblikovanjem svobodnega notranjega in mednarodnega trga ter s spoštovanjem osnovnih gospodarskih načel, je možno oblikovati rastoče gospodarstvo. Država lahko ne glede na izkušnje komunističnih držav in planskega gospodarstva posega v sfero gospodarstva, vendar mora biti njena vloga omejena. V sferi gospodarstva ne nastopa kot odločevalec, ampak kot nekakšen mediator med nasprotujočimi si interesi med delom in kapitalom. Nastopati mora kar se da objektivno in ščititi tako enega, kot drugega. Z izvajanjem svojih nalog mora vzpostaviti ravnotežje, ki prinaša največjo možno korist najširši množici.

6. KAPITALISTIČNE IN SOCIALISTIČNE DRŽAVE

6.1 PRIMER ZDA

Politični sistem ZDA je federativen, kar pomeni, da na različnih ravneh, od zvezne ravni do okrožij, deluje več kot tisoč vlad. Njihov federalizem je močno tekmovalen. Cilj državnih in lokalnih vlad je povečanje in vzdrževanje gospodarske produktivnosti njihovih držav ali regij, kar dosegajo s pridobivanjem kapitala in delovne sile. Pri tem tekmujejo z drugimi regijami v privabljanju podjetij ali za zvezni denar, ki je namenjen različnim projektom. Guverner ali župan, ki računa na ponovno izvolitev, mora biti pri pridobivanju sredstev čimbolj uspešen in s tem izboljšati položaj svoje regije in svojih volivcev (Ferfila in drugi 2003:5-7). Ponovna izvolitev funkcionarja na katerikoli ravni v državi je tako odvisna od njegove sposobnosti na področju gospodarstva, s čimer prebivalcem zagotovi večjo blaginjo. Zaradi tega bodo sposobni voditelji povečali gospodarsko uspešnost regije, v nasprotnem primeru bodo odstavljene, na njihovo mesto pa bodo postavljeni primernejši kandidati. Prav zaradi tega razloga je pomembno, da ima ljudstvo v katerikoli državi moč odstaviti tiste predstavnike, ki niso zmožni delovati v njihovo korist.

Volilni boj stranke se tako konča in začne ob izvolitvi nove vlade. Takoj po izvolitvi se je potrebno pripravljati na naslednje volitve in nove protikandidate. Pri tem je najpomembnejše ohranjanje stika z volilno bazo (Ferfila in drugi 2003:26), saj le ta pogojuje položaj predstavnika, ki ni sam po sebi umeven in ga ni moč obdržati s silo. Pri tem je pomembno poudariti tudi omejenost mandata v demokratičnih državah. Položaj ni doživljenjski, ampak je za večino političnih funkcionarjev omejen na mandat treh, štirih, petih let. Nekateri mandati so dodatno omejeni tudi na samo dve izvolitvi (predsedniki držav). Daljši mandati so ponavadi primerni za tisto sfero politike, kjer je pomembna strokovnost in nepristranskost. Primer so vrhovni sodniki, ki so izvoljeni oziroma imenovani za daljše obdobje. V ZDA so za daljše obdobje (14 let) voljeni guvernerji zveznega sistema rezerv (Federal reserve bank, v nadaljevanju FED), saj morajo biti pri svojem delovanju neodvisni od nadzora predsednika in kongresa ter strankarskih interesov. Dolgoletni mandat jim omogoča izoliranost od političnih pritiskov. (Ferfila in drugi 2003:218)

Ravno to je prva pomanjkljivost tistih avtoritarnih vladavin, kjer je vodja države, bodisi posameznik ali skupina posameznikov, zasedel "prestol", ki mu daje vsa pooblastila in največjo moč, vendar zaradi neznanja, nesposobnosti ali nalašč deluje v škodo ljudstva in njihove blaginje, ljudstvo pa nima nikakršnih zakonodajnih možnosti zamenjave neuspešne

vlade. Avtoritarnemu vladarju, ki ima zagotovljeno najvišjo oblast, ki jo po potrebi vzdržuje tudi s silo (vojska, policija), ni potrebno vložiti toliko truda kot kandidatom v demokratičnih državah, ki se borijo za glasove svojih volivcev. Njihov mandat je razumljen kot doživljenjski, kar lahko zagotovijo tudi z navidez demokratičnimi sredstvi: spremembo ustave, uprizoritev svobodnih volitev ipd.

Pogoj za demokratične volitve in demokratično oblast ter sistem je obstoj in varovanje človekovih pravic. Te v osnovi zagotavljajo status prebivalcev, da ti nosijo oblast v državi, volijo svoje predstavnike in jih lahko odstavijo. Poleg pravic nalagajo tudi dolžnosti, s čimer se skupaj s preostalo zakonodajo vzpostavi nekakšen pravni red, ki velja za vse in na pravičen način uravnava delovanje in bivanje v družbi. Zagotavljanje in varovanje človekovih pravic h gospodarski uspešnosti v osnovi lahko pripomorejo tako, da je vsakemu posamezniku omogočena svoboda izbire tako izobrazbe, kot poklica, prebivališča, vere, stanu, starševstva, gibanja, združevanja ipd. Posameznik tako lahko izbere način življenja, ki je zanj najbolj primeren in na katerega bo najbolj izkoristil svoj potencial in bo zato tudi najbolj uspešen. Počutiti se mora svobodnega in ne zatiranega, država je njegov partner in varuh ne pa organ, ki ga ustrahuje in zatira. Svoboda ugodno vpliva in spodbuja informiranje, inovacije, razvoj tehnologije, kvaliteto bivanja, življenjski standard, demografske kazalce...

V današnjem času se vedno več pojavlja vprašanje manjšin. V ZDA je vedno več manjšin, katerim je potrebno zagotoviti zaščito, še posebej pri delu (Ferfila in drugi 2003:8). Bodisi, da gre za narodnostne manjšine ali pa invalidne osebe, matere samohranilke... V demokratičnem sistemu so tako vsi enakopravni in deležni enakih pravic, ali pa večje zaščite v primeru, da gre za depriviligirano skupino. Na ta način lahko poleg zadovoljstva in enakopravnost manjšine, zagotovijo tudi dodatno delovno silo oziroma zmanjšajo odhodke za socialna nadomestila, saj je vsakemu dana možnost, da poskrbi za svoj socialni status in osnovne potrebe in zaradi svojih nezmožnosti ni prepuščen na milost in ne milost države, s strani države pa predstavlja finančno breme.

ZDA so država s skoraj 300 milijoni prebivalcev. Zaradi ozemeljske razsežnosti ima federativno obliko političnega sistema, s čimer zagotovi, da obrobne regije niso izključene iz političnega odločanja in je le to decentralizirano. Prav tako je nemogoče govoriti o homogenem prebivalstvu, kar se tiče političnih interesov. V večmilijonski množici ljudi se pojavljajo različni interesi: bogatih, revnih, srednjega sloja, zagovornikov ekologije, težke industrije, podjetništva, družinskih vrednot, oboroževanja... Človekove pravice jim med ostalim zagotavljajo tudi svobodo združevanja, zato se posamezniki združujejo v interesne skupine in politične stranke ter na različnih ravneh predstavljajo svoje interese in poskušajo

vplivati na politične odločevalce. V Enciklopediji združenj je navedenih približno 18.000 združenj, skupine posameznikov, ki jih veže nek interes in skupni cilji, kar z vplivanjem na vlado in njene politike, skušajo čimbolj uresničiti. Njihovo število se z leti povečuje, pri doseganju svojih ciljev pa so vedno bolj učinkovita (Ferfila in drugi 2003:20).

Vendar se na oblasti še vedno izmenjujeta samo dve stranki, republikanska in demokratska, to pa ne pomeni, da je ostalim strankam onemogočeno kandidiranje na volitvah. Stranka, ki želi zmagati na volitvah, mora oblikovati takšen politični program, ki bi uresničil želje volivcev. Seveda so volilne kampanje izredno drage, zato mora biti stranka najprej prepričljiva za morebitne sponzorje in donatorje, ki bodo kampanje financirali. Želje volivcev pa so, da bi bile tiste politike, ki so jim všeč in jim bodo prinesle osebno korist, sprejete kot uradne vladne politike, na podlagi česar volijo določeno stranko. Gerald Pomper je v svoji raziskavi ugotovil, da ameriški stranki, ki se izmenjujeta na oblasti, večinoma izpolnita svoje predvolilne obljube in programe. V obdobju od leta 1944 do leta 1978 sta uresničili tri četrtine svojih obljub in politik, precejšnji preostali delež sta poskusili, pa zaradi različnih razlogov nista uspeli uresničiti, le kakšnih 10% obljub sta popolnoma ignorirali. Kljub temu delovanje ostalih strank ni zanemarljivo. Z novimi strankami se odpirajo nove teme in kažejo na sveže probleme (Ferfila in drugi 2003:11-18).

Tako kot vsa interesna združenja, imajo na voljo različne načine vplivanja: lobiranje, angažiranje v volilnem procesu, pravljanje, stiki z javnostjo, prepričevanje... S pravdanjem poskušajo nadoknaditi zamujeno na zakonodajnem nivoju, ko niso uspeli vplivati na oblikovanje določenega zakona, njegovo sprejetje ali ukinitve, zato skušajo svojo pravico poiskati na sodišču. V ZDA interesne skupine delujejo na treh temeljnih področjih. To so gospodarstvo, kjer nastopajo interesi podjetništva, dela, potrošnikov, kmetov ipd., enakost in ekološko energetska področja. (Ferfila in drugi 2003:21, 22).

Politično oblast v državi predstavljajo formalni oblikovalci politik: predsednik, kongres, birokracija in sodišča, v ozadju pa delujejo in sooblikujejo politike politične stranke, interesne skupine, volivci in javno mnenje. Izrednega pomena za demokratičnost države je delitev oblasti. Zasnova ločitve posameznih vej oblasti izvira iz 17. in 18. stoletja kot način preprečevanja velike koncentracije in zlorabe moči v rokah ene skupine ali ene institucije (Ferfila in drugi 2003:23, 59, 62). Že James Madison je v spisu *Federalist* št.10 opisal pomen svobode v političnem življenju, interesov posameznikov, ki se na podlagi skupnih interesov združujejo in deluje v skupini. Znotraj družbe nastajajo v različnih delih družbe različni interesi, pri čemer tudi najmanjši ne smejo biti zanemarjeni, zaradi premoči drugih interesov. Prav tako pa poudarja, da nihče ne more soditi o lastni zadevi, saj bi sodba odsevala njegove

lastne interese. Razsvetljeni državnik mora tako uskladiti nasprotujoče si interese na način, da bodo podložni javnemu interesu (Bibič 1992:581)

Popolna ločitev vej oblasti pomeni tudi prepoved vsakemu vladnemu uslužbencu delo v več kot eni veji oblasti v istem času, kar pa ni primer v državah, kjer so člani izvršilne oblasti obenem tudi člani zakonodajne. Dvojno članstvo ni nujno slabo, saj so posledica takšne ureditve stabilne vlade in lažje sprejemanje zakonov in ne prihaja do blokad dela (Ferfila in drugi 2003:59).

Vse bolj se uveljavlja mišljenje, da je tisk četrta veja oblasti (Ferfila 2002:75), kar vsekakor velja za ZDA, kjer je svoboda izražanja močno ustavno zaščitena, mediji pa imajo velik vpliv na javno mnenje in oblikovalce politik.

V ZDA izvršilno oblast predstavlja predsednik, zakonodajno dvodomni parlament, sodno pa sodišča. Poleg naštetih institucij pa v procesu odločanja sodelujejo še stranke, volivci, interesne skupine, združenja, odbori, pododbori,... Pomembno telo je FED, ki ga sestavlja sedem guvernerjev in vodja. Ena njegovih nalog je tudi krotenje inflacije. V telo jih imenuje predsednik za dobo 14. let, po izvolitvi pa na njih nima več nikakršnega vpliva. Ustanovljen je z namenom, da izolira centralno banko od vpliva neposrednih političnih pritiskov (Ferfila in drugi 2003:29, 64). Pomemben center moči vladne politike je tudi neuradni Washington, čeprav ni na vladne plačilnem seznamu ali v organizacijski strukturi vlade. Vanj sodi tisk, svetovalci in pogodbeni uslužbenci, lobisti, razne fundacije in razumski centri. Z gospodarskim razvojem in gospodarsko uspešnostjo države in posameznih podjetij, so se razvile velike korporacije, ki imajo zaradi svoje velike, predvsem gospodarske moči, vpliv na politično odločanje (Ferfila in drugi 2003:73, 76).

Skoraj vsi sodobni politični sistemi imajo parlamente, ki so praviloma izvoljeni na podlagi splošne volilne pravice in so formalno odgovorni državljanom. Danes ima taka telesa približno 80% neodvisnih držav članic OZN. V demokratičnih državah se pojavljajo dve vrsti parlamentov, dvodomni (teh je približno polovica vseh) in enodomni (Ferfila in drugi 2003:62). Dvodomnost parlamenta je še eden od instrumentov nadzora nad sprejemanjem političnih odločitev in predstavljanja več različnih interesov v državi. Nadzor delovanja enega doma nad delovanjem drugega se izvaja s pomočjo veta, ki se ga vloži na predlagane politike in zakone. V ZDA predstavlja en dom Senat, drugi pa Predstavniški dom. (Ferfila in drugi 2003:26, 27). V ZDA ta uresničuje federativno enakopravnost ter delitev oblasti. Predstavniški dom neposredno zastopa državljane po volilnih okrožjih, ki so po številu prebivalcev približno enako veliki. Petdeset zveznih držav pa so enako zastopane v Senatu, s

čimer varujejo državne interese. Kongres ima na voljo kontrolne mehanizme s katerimi nadzira vlado (Ferfila in drugi 2003:64).

Znotraj Senata se za posamezna področja oblikujejo odbori. Ti s svojim delovanjem delujejo kot rešeto za številne zakonske osnutke, pridobivajo strokovna in izvedenska mnenja, kasneje pa nadzirajo izvršno oblast pri tem, kako se sprejeti zakon izvaja (Ferfila in drugi 2003:28). Odbori so oblika delitve dela in usmeritev skupine parlamentarcev na posamezna vprašanja. O njih razpravljajo v ožji sestavi, pogosto s pomočjo zunanjih strokovnjakov, nato pa predlagajo rešitve vsemu parlamentu. Tako se lažje spoprimejo z veliko količino zakonodajnega posla, ki ga morajo opraviti. Vpliv odborov je v posameznih državah različen. V ZDA so ti zelo vplivni pri oblikovanju politik, visoko strokovni in sposobni obvladati izvršilne oddelke v posameznih ministrstvih oziroma ministrstvo v celoti (Ferfila in drugi 2003:65).

Izvršilno vejo oblasti v ZDA predstavlja državni voditelj, predsednik. V nekaterih državah imajo predsedniki le simbolično ali ceremonialno vlogo, v ZDA pa ima dejanska pooblastila in moč za izvajanje zakonov in politik. Institucija ameriškega predsednika vključuje tudi kolektivna telesa npr. kabinet in nacionalni varnostni svet, ki svetujejo predsedniku. Američani so po naravi individualisti in zaradi tega skeptični do avtoritete. Od predsednika pa pričakujejo, da bo skrbel za uspešno gospodarstvo, razreševanje socialnih težav, rasnih napetosti, zmanjšal zdravstvene stroške. (Ferfila in drugi 2003:30, 65). Uspešno reševanje teh težav mu zagotavlja ohranitev svojega položaja.

V demokratičnih sistemih obstajajo omejitve vladnih pooblastil, ki jih v avtoritarnih sistemih ponavadi ni. ZDA so primer močnega sodnega nadzora vlade, kjer zvezna in lokalna sodišča z institucijo t.i. sodnega pregleda lahko ocenjujejo vse dele vladne dejavnosti in lahko skrbijo, da ne prekoračijo ustavnih in zakonsko določenih pooblastil. Neodvisna sodišča varujejo državljane pred zlorabo vladnih pooblastil. Ustava kot najvišji pravni akt v državi vsebuje določila, ki jih morajo spoštovati vsi organi. Tudi ta je občasno podvržena spremembam, vendar je zaradi izrednega pomena njenih določil ponavadi zelo težko in zapleteno. Ameriška ustava ima zelo, morda najbolj zapleten postopek spreminjanja ustave. Predlog za začetek spremembe morata dati dve tretjini obeh domov ali zbor vsaj dveh tretjin ameriških držav, potrditi ga mora tri četrtine parlamentarcev ali tri četrtine posebej izvoljenih zborov, zasedanj po vseh državah. (Ferfila in drugi 2003:60, 61)

6.1.1 GOSPODARSTVO V ZDA

ZDA so se v 19. stoletju od vseh držav najbolj približale laissez-faire družbi. Ljudje so imeli veliko osebno svobodo pri prizadevanju za doseg svojih gospodarskih ambicij. S tem je bilo to tudi stoletje hitrega materialnega napredka. Kritika takšnega sistema se naslanja na ponavljajoče se gospodarske krize, skrajnosti revščine in neenakosti, globoko ukoreninjeno rasno diskriminacijo, zastrupljanje okolja z onesnaževanjem... Takšen kapitalizem bi bilo potrebno obrzdati, da bi šel v bolj človečno smer. Šele konec devetnajstega stoletja so počasi opuščali misel da " vlada vlada najbolje, kadar vlada najmanj", zato so predsedniki T. Roosevelt ml., T.W.Wilson, F.D.Roosevelt, L.B.Johnson oblikovali nova nadzorna in fiskalna orodja. S tem so nadzirali gospodarski ineteres in zavarovali oz. uresničevali javni interes. Ustanavljali so trgovinske komisije, sprejemali protimonopolne zakone in v začetku 20. stoletja vpeljali gospodarski nadzor nad celo vrsto panog (letalski, cestni, vodni promet, distribucija plina, elektrike, telefonske storitve, finančne trge, nafta...), s čimer je vlada določala cene, standarde, pogoje za vstop... Z vse bolj strogim družbenim nadzorom je poskušala zaščititi tudi varnost in zdravje (zaščita delavcev, onesnaževanje zraka, jedrska energija, strupeni odpadki). S koncem dvajsetega stoletja pa se je ta vladni nadzor ponovno začel zmanjševati in se obračati v nasprotno smer. Vladni nadzor je dejansko oviral konkurenco in ohranjal relativno visoke cene, vendar vrnitev v čisti laissez-faire ni verjetna (Samuelson in Nordhaus 2002:284).

Gospodarska in politična sfera države sta tesno povezani. Kljub temu, da Američani gledajo na vlado in politiko ter podjetništvo in gospodarstvo kot na dve veliki področji, v razvitih industrijskih državah takšno ločevanje ni več koristno (Ferfila 2002:211). Danes imajo vlade v vseh sodobnih družbah ključno vlogo pri upravljanju narodnih gospodarstev in obenem zagotavljanju neke nujne socialne varnosti državljanov (Ferfila in drugi 2003:41).

Na vlogo države v gospodarstvu v ZDA po 2. svetovni vojni je pomembno vplivala keynesianska gospodarska politika, ki je postala osrednja gospodarska filozofija v ZDA. Njeno osrednje sporočilo je, da vladni programi in vladno trošenje lahko pomembno omilijo učinke gospodarskega cikličnega gibanja, pa čeprav na račun proračunskih primanjkljajev (Ferfila 2002:49). V ZDA vlada posredno in neposredno nastopa na gospodarskem področju in je najpomembnejši gospodarski dejavnik. Vladno poseganje v gospodarstvo je še posebej pomembno v obdobju depresije, ko vladni denar lahko potegne gospodarstvo spet v normalne kolesnice (Ferfila in drugi 2003:22, 49). Primer takšne depresije je velika gospodarska kriza v ZDA, ki je povzročila, da je med letoma 1929 in 1933, BDP padel s 104 milijarde dolarjev na

56 milijard. Tako velik padec je povzročil pomanjkanje, bankrote, propade bank, nemire in politično vrenje (Samuelson in Nordhaus 2002:391).

Vlada pomaga podjetjem, da se širijo, dajo delo brezposelnim, spodbuja povpraševanje, s čimer spodbuja gospodarsko rast. Njeno aktivno nastopanje na trgu uravnava brezposelnost, stabilnost cen (manjša inflacija – stabilna raven cen), regulira in kompenzira disekonomije (pozitivni in negativni učinki), vpliva na pozitivno plačilno bilanco (razmerje med uvozom in izvozom in s tem vrednost domače valute) in podpira ključne gospodarske sektorje (kmetijstvo, obrambo, raziskovalni sektor, infrastrukturo...) (Ferfila in drugi 2003:44-49).

Vladna prizadevanja za spodbujanje gospodarske rasti, nizkih stopenj inflacije in brezposelnosti sestavljajo t.i. makroekonomske politike, ki se ukvarjajo z delovanjem narodnega gospodarstva kot celote. Njeni osrednji sestavini sta fiskalna politika, ki z vplivanjem na trošenje in obdavčenje določa raven proizvodnje in dohodkov ter monetarna politika, ki vpliva na ponudbo denarja in višino obrestnih mer (Ferfila in drugi 2003:47).

Državljeni in politiki na Zahodu so se iz praktičnega delovanja kapitalističnega gospodarstva naučili, da v neuravnanih prostotržnih gospodarstvih tu in tam nastopijo obdobja inflacije in nezaposlenosti, spremljana tudi z možnim upadom gospodarskega proizvoda – tako imenovane depresije, kot del gospodarskih nihanj oziroma gospodarskega razvoja z obdobji vzpenjanj in padanj. Ameriški gospodarski sistem danes ne bi mogel preživeti in se razvijati brez vladne dejavnosti na področjih kot so opredeljevanje in zaščita lastninskih pravic, vzdrževanje vladavine zakona in reda, uveljavljanje in zaščita pogodb, zagotavljanje skupnega denarnega sistema, varstvo okolja, podeljevanje dovoljenj za ustanavljanje podjetij, izdaja patentov in avtorskih pravic, sprejem stečajnih pravil... (Ferfila in drugi 2003:41).

Predsednik je javnosti odgovoren za stanje gospodarstva. S svojo svetovalno ekipo za področje gospodarstva oblikuje gospodarske politike, ki jih mora spraviti skozi kongres, kjer se te uzakonijo. To je še posebej težko takrat, ko ima večino v kongresu nasprotna stranka (Ferfila in drugi 2003:62, 63).

Odgovornost vlade za stanje ameriškega gospodarstva je danes torej splošno sprejeta, tako da so volitve, še posebej predsedniške, pogosto odvisne od tega, kako volivci ocenjujejo vladno, predsednikovo delovanje na tem področju. Če gospodarstvu dobro kaže, imata vladajoča strank in predsednik precejšnjo možnost za ponovno izvolitev. Ob resnih gospodarskih težavah pa so njune možnosti veliko manjše. Večina analitikov meni, da so prav slabi rezultati ameriškega gospodarstva leta 1992 stali republikanskega predsednika G. Busha

starejšega stolčka, kljub zunanjepolitičnem uspehu – zmago v Iraku. Prav zdravo gospodarstvo je predsedniku Clintonu prineslo novo izvolitev (Ferfila in drugi 2003:41).

Povsod, ne le v ZDA, je obilo dokazov, da volivci upoštevajo gospodarska gibanja pri svojem glasovanju. Pri tem se ne ozirajo samo na lastni gmotni položaj, ampak tudi na stanje v narodnem gospodarstvu. Stranke se tega zavedajo, zato pri oblikovanju svojih političnih programov, s katerimi bodo nastopili na volitvah, to tudi upoštevajo. Stranke se vedejo tako, kot od njih pričakujejo volivci (Ferfila in drugi 2003:42). V takšnem okolju je tako teoretično manj možnosti za okoriščanje na račun davkoplačevalcev in volivcev ter politično samovoljo. Politiki so s pomočjo medijev pod drobnogledom volivcev, ki tako poskrbijo, da so izvoljeni predstavniki dejansko v službi ljudstva zato, da delujejo v dobrobit celotne družbe in ne izbranih posameznikov.

Blaginjo družbe pa najbolj zagotavlja gospodarska rast. Ta je opredeljena kot letno povečanje bruto domačega proizvoda in je še vedno sveti cilj večine oblikovalcev gospodarskih politik. Večina Američanov si želi takšno gospodarsko politiko ali gospodarstvo, ki bo vsako leto prineslo nova delovna mesta, več dobrin in višji dohodek. Za politične voditelje gospodarska rast spremljana z rastjo življenjskega standarda pomeni večjo javno priljubljenost in večje možnosti za vnovično izvolitev, pa tudi več denarja za vladne programe. V gospodarski rasti vidijo vzvod za reševanje številnih socialnih težav, zlasti revščine (Ferfila in drugi 2003:43), v gospodarskih depresijah, ki imajo za posledico zlom trga dela, pa socialne nemire in politično nestabilnost (Ferfila in drugi 2003:43, 44).

Najpomembnejša dejavnost zvezne vlade na področju gospodarstva je regulacija. Ta se je po letu 1960 še bolj povečala, razlog za to pa naj bi bil, da tudi če prostotrzno gospodarstvo deluje optimalno, še vedno povzroča kup težav, ki jih sam tržni avtomatizem kot tak sam ne more razrešiti. Onesnaževanje okolja, neustrezne informacije za investitorje, varnost izdelkov, zaščita na delovne mestu..., so tista področja, ki so tudi po mnenju javnosti pod odgovornostjo vlade. Obstaja tudi nasprotna teorija, ki v regulaciji vidi politično moč biznisa, ki pri vladi išče zaščito pred vse močnejšo konkurenco. Kljub temu je ameriški sistem še vedno ideal tekmovalnosti in neusmiljenega boja, kar zagotavlja antitrustovska zakonodaja, katere korenine sežejo v leto 1890. Ta zagotavlja konkurenčnost in preprečuje monopole in oligopole tako, da omogoča ministrstvu za pravosodje, da na zveznih sodiščih toži podjetja, ki pridobijo prevelik tržni delež in od njih zahteva, da se razdelijo. Konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja, se je pričelo pojavljati nezadovoljstvo zaradi prevelike vladne regulacije tako, da se je z nastopom mandata predsednika Geralda Forda, pričel val deregulacije, ki se je nadaljeval v mandatih predsednika Carterja, Reagana, Busha starejšega, Clintona. Kljub temu

ostaja regulatorna funkcija vlade enako pomembna, saj v obdobjih deregulacije ni bilo večjih premikov, večina regulativnih politik ima podporo javnosti (zlasti na področju okoljevarstva) in ker dinamično tržno gospodarstvo nenehno ustvarja nove težave, ki jih lahko uredi le vlada, kot so internetna pornografija, ekološke nesreče, zdravstvena oskrba zapostavljenih slojev družbe, kajenje cigaret med mladostniki, uporaba strelnega orožja... (Ferfila 2002:229-231).

ZDA seveda niso nova država. V dobrih dveh stoletjih svoje samostojnosti je pridobila ogromno izkušenj, preživela veliko vzponov in padcev, zamenjala vrsto predsednikov in vlad, oblikovala zakonske okvirje itd. Tako lahko danes trdimo, da so pomislili prav na vsa področja in možne pomanjkljivosti v družbi. Ni namen prikazati ZDA kot idealno državo na način, da je to resnično država "*tisočih možnosti*", "*ameriške sanje*" ipd. To je tisti obraz te dežele, ki ga sama zelo aktivno in skorajda vsiljivo promovira. Vendar tako močan patriotizem in samovšečnost nista samo ameriška značilnosti. Idealiziran opis njihovega sistema v nalogi je poskus prikaza funkcioniranja demokratičnega političnega sistema in njegovega vpliva na gospodarsko uspešnost države.

Značilnosti ameriškega političnega sistema so recimo temu sad "znanstvenih" dosežkov na različnih področjih družbenega življenja. Vzpostavili so federalizem, potem ko so se odločali in bojevali za federativno in unitarno ureditvijo. Učinki federalizma so vidni v smislu svobode posameznih federalnih enot ter tekmovalnosti med njimi. Takšna tekmovalnost spodbuja podjetniški in inovativni duh in se odraža v razvoju in uspešnosti. Razsežnost ozemlja prinaša cel spekter različnih ljudi z različnimi interesi. Takšna nehomogenost je privedla do upoštevanja teh različnih sistemov za kar je potrebna svoboda in tudi sredstva za njihovo izražanje. S širjenjem svobode so se širile človekove pravice. Svoboda je postala osrednja vrednota in je prevevala vse sfere družbe, tudi gospodarstvo. ZDA so bile ozemlje, kjer ni bilo aristokratske tradicije (če odmislimo vladavino angleške krone). Ljudje so naseljevali prostrana ozemlja in tvorili družbo enakopravnih ljudi. Vodilni položaj v državi je tako od samega začetka voljen in ne podedovan. Ravno zato je funkcija tudi omejena z mandatom in ni doživljenska. Vodja države je odgovoren svojemu ljudstvu in temu primerno sprejema odločitve. Obenem so ustavno zagotovljena sredstva za njegovo odstavitev. Odgovoren je za stanje v družbi in seveda tudi gospodarstvo. V gospodarstvu so poskušali tudi z *laissez-faire*, ga omilili in s tem kapitalizem, s poseganjem na trgu, obrnili v bolj človeško smer, šli v tem nekoliko predaleč, vpliv države malo zmanjšali in od takrat iz obdobja v obdobje iščejo ravnovesje, ki bi bilo po godu večini.

Uspešnost takšnega recepta gospodarskega razvoja pa je odvisna še od mnogih drugih dejavnikov. Čas, prostor, viri. ZDA ima vsega na pretek, zato je bolj fascinanten razvoj tistih

držav, ki so v nekaj desetletjih naredile velik preskok, ki jih je omejevala tradicija in pomanjkanje virov.

6.2 JAPONSKO IN KOREJSKO GOSPODARSTVO

Druga svetovna vojna je tudi na Japonskem za seboj pustila popolno uničenje, kar pa ni preprečilo, da Japonska ne postane drugo najmočnejše gospodarstvo na svetu. Vlada je neposredno vplivala na Japonsko gospodarstvo in igrala ključno vlogo pri gospodarskem odločanju, zato mnogi menijo, da je prav vlada prispevala gospodarski rasti Japonske in je zato najbolj uspešen primer gospodarskega razvoja pod diktatom države na svetu. Z vladno strategijo razvoja in sodelovanju med državo in podjetništvom je dosegla večjo učinkovitost in konkurenčnost. Kritiki takšne razlage sicer priznavajo pomembno vlogo države, vendar vidijo Japonski gospodarski čudež, kot grožnjo preživetju ostalih gospodarstev (Richardson 1997:200). Japonska se je spopadla z zapoznelim razvojem, pomanjkanjem naravnih virov, številčnim prebivalstvom, potrebo po trgovanju... Zaradi teh razlogov je bila primarna naloga države negovanje gospodarstva, saj jim je v nasprotnem primeru grozila revščina, odvisnost in zelo verjeten zlom socialnega sistema. Vse politike pa so bile rezultat različnih gospodarskih pogledov in interesov. Pri odločanju so vključili interese političnih strank, države, interesnih skupin, trgovinskih združenj, lokalnih vlad, podjetnikov... Nekatero politike so imele naloge povečanje proizvodnje, stimuliranje produktivnosti, ohranjanje mednarodnega trgovanja, druge zmanjšanje fiskalnega bremena. V prvih dveh desetletjih po vojni so večino politik namenili izgradnji infrastrukture, nekaterih industrij in koncentraciji trga. Kasneje se je vlada usmerila k razvoju visoke tehnologije. Na gospodarstvo je vplivala s posojanjem denarja nekaterim industrijam - na začetku ključnim industrijam, kasneje pa industrijam, ki so precej zaostajale ali pa so potrebovale precej več sredstev (ostale so financirale banke). Deloma je na rast v nekaterih panogah vplival tudi protekcionizem. Učinki takšnega posredovanja so dvomljivi, saj je v 60-ih letih pripomogel k rasti avtomobilske industrije, vendar je odsotnost tuje konkurence, zavirala napredek v produktivnosti in izboljšanju kvalitete. (Richardson 1997:202)

Ne smemo zanemariti še ostalih faktorjev, ki so vplivali na razvoj japonskega gospodarstva. Pomembno vlogo poleg državnega vmešavanja so odigrale še politična stabilnost, agresivna tekmovalnost podjetij, visoka mera varčevanja in investiranja, sistem

zaposlovanja, razvita tehnologija, inovacije, visoka pismenost in raven izobrazbe ter usposobljenosti, moderni komunikacijski sistem... (Richardson 1997:238)

V primerjavi s planskim gospodarstvom v socialističnih državah, je pomembna razlika v tem, da so podjetja na Japonskem lahko svobodno investirala brez, da bi se bala morebitne nacionalizacije ali drugi večjih sprememb v političnem okolju. Ravno opora v države, ki stoji ob strani določenim vejam industrije, je opogumila mnoge drzne investicije. Prav tako je država vse plane, ki jih je sprejela, je redno pregledovala, preden so se iztekli, jih usklajevala, po potrebi postavljala drugačne ali višje cilje. Japonsko vladno planiranje je bilo tržno orientirano (Richardson 1997:238).

Zanimiv primer je tudi neverjetna rast gospodarstva Južne Koreje v zadnjih treh desetletjih. V obdobju ene same generacije se je preobrazila iz ene najrevnejših držav na svetu v območje bogate industrializacije. Kljub pomanjkanju naravnih virov, leži njihov zaklad v izobraženih ljudeh. Južna Koreja se je leta 1945 ločila od svoje severne sosede in tako sta nastali dve različni območji. Severna Koreja je podedovala večino območij bogatih z naravnimi viri in s strani okupatorske Japonske vzpostavljeno težko industrijo. Južni Koreji je ostalo številčno neusposobljeno ljudstvo in omejeni poljedelski viri. Obe Koreji je oslabil še Korejska vojna (1950), dodatno breme pa so predstavljali tudi takratni begunci. V povojnem času je bil BDP Južne Koreje precej pod ravniyo BDP Severne Koreje. Njena uspešna industrijska rast pa se je pričela v 60-ih leti 20. stoletja, ko je vlada začela uvajati finančne reforme, okrepila finančne institucije in predstavila fleksibilno gospodarsko planiranje (Todaro 1997:541).

Na politiko in gospodarstvo Južne Koreje je močno vplivala konfucianska tradicija in njene vrednote: spodbujanje učenja, spoštovanje etike in morale, predanost in pravičnost. Gospodarski razvoj je potekal pod nadzorom vlade, katere strategija je bila povečevanje izvoza in gospodarska rast. Gospodarski čudež je dejansko potekal pod avtoritarnim režimom kapitalistične države v razvoju. Močna država je posredovala v sfero gospodarstva in preprečevala oblikovanje opozicije. Celotna industrializacija in razvoj je rezultat prevzetih tehnoloških inovacij iz razvitih držav. Po gospodarskem čudežu pa se je civilna družba le okrepila, postala politično aktivna in pričel se je proces demokratizacije (Choi 1997:111, 124, 429).

Primer teh držav ponovno potrjuje pomembnost izobrazbe in investiranja. Iz tega sledi razvoj v tehnologiji, ki se izraža tudi v razvoju gospodarstva in nato v njegovi učinkovitosti. Vloga države je bila tu veliko močnejša, zato bi lahko sistem označili kot simbiozo med planskim in tržnim gospodarstvom. Čeprav ne bi smeli zanemariti dejstva, da so bile te države

usmerjene v hiter razvoj pri čemer so se ves čas obnašale tržno. Moč države so izkoristili, da je ta delovala kot doping v tekmovanju z drugimi državami. Z jasno vizijo so opredelili primarne cilje, ki so se nanašali na gospodarsko uspešnost, ki jim bo kasneje omogočila, da se spopadejo tudi s socialnimi vprašanji.

6.3 PRIMER SOCIALISTIČNIH DRŽAV

ZDA so primer države z demokratično tradicijo v sferi politike in civilne družbe, kar se odraža tudi v oblikovanju njihovega gospodarstva, ki je tržno usmerjeno, dinamično in izredno uspešno in svojim prebivalcem omogoča visok življenjski standard ter blaginjo. Ravno nasprotno se je dogajalo v komunističnih državah. Kapitalistična tržna gospodarstva so združevala vrsto različnih organizacijskih oblik in s tem povezano večjo fleksibilnost, kot je bila v vojaških socialističnih državah (Boswell in Chase-Dunn 2000:113).

Socialistične države so sprejele ideologijo, da je socializem superioren in bo celo nadomestil kapitalizem. Sama trditev, da predstavljajo superioren in s tem ločen družbeno gospodarski sistem, pa dejansko ne pomeni, da so strukturno avtonomni od kapitalističnega svetovnega sistema. Socialistične države so strogo prepovedale vstop tujih kapitalističnih podjetij na njihov trg in do naravnih bogastev. Na drugi strani je prav vzpostavitev nasprotne ideje, silila kapitalizem v inovacije in revolucionarne tehnologije ter izboljšanje življenjskega standarda ljudi, zaradi učinka, ki jo je imela socialistična ideologija (Boswell in Chase-Dunn 2000:133, 134). Poleg tega pa izolacija ni bila po godu Zahodu. V začetku 20. stoletja, so mnoge kapitalistične države dosegle visoko stopnjo industrializacije. Nastane potreba po izkoriščanju vseh do tedaj neizkoriščenih surovinskih in energetskih naravnih virov, ki bi jih spojili z najrazvitejšimi industrijskimi proizvodnimi močmi, kar bi povečalo in pospešilo nadaljnji razvoj. Velike sile so težile k temu, da bi imele dostop in možnost upravljanja z viri v državah, kjer so bili ti nedotaknjeni. Zato so želele v proces nadaljnje industrializacije vplesti nerazvite dele sveta, še posebej tiste, ki so imeli velik potencial naravnih bogastev in delovne sile.

6.3.1 SOVJETSKA ZVEZA

Ozemlje nekdanje Sovjetske zveze se je raztezalo na 1/6 površine zemeljskega kopna. Bila je bogata z rudninskimi, gozdnimi, surovinskimi in energetskimi viri. Paradoksalno pa se je nahajala na robu splošnega svetovnega industrijskega razvoja. V svetovni industrijski proizvodnji so v tistem času že prednjačile ZDA z 38,2% udeležbo, Nemčija s 15,3%, VB z 12,1%, Francija s 6,6%, Rusija pa samo z 2,6% (Hadži Vasilev 2001:101).

Delovna sila je živela v težkih življenjskih okoliščinah. Nizek standard in maksimalni delovni naporji so vodili k samouničenju. V takšni masi ljudi je prevladala ideja, da je takšno delo njihov interes, da je stroga državna disciplina dela nujna in da morajo biti pripravljeni na vse žrtve zavoljo lastne prihodnosti. Država je podpirala takšen delovni elan, na morebitna negotovanja in upore pa je odgovarjala s strogimi administrativnimi merami. Zaradi pomanjkanja razvojnih sredstev je bilo celotno težišče na maksimalnem izkoriščanju delovne sile, kar se je dosegalo s kombinacijo prostovoljnega dela enih in prisilnega dela tistih, ki se s takšnim sistemom niso strinjali. Izvor poceni delovne sile je bila prisilna kolektivizacija poljedelstva (prav za prav etatizacija), s čimer so zgradili industrijo, ob tem pa so zaradi množičnega upora ruralnega prebivalstva, milijone kmetov kaznovali s pregonom v tabore prisilnega dela, kar je prispevalo še dodatno količino brezplačne, "suženjske" delovne sile. Na takšen način je država razpolagala z vseobsegajočo poceni delovno silo (Hadži Vasilev 2001:106).

Carska Rusija je med leti 1880 in 1914 rasla hitro, vendar je bila še vedno manj razvita od industrializiranih držav kot so ZDA ali Velika Britanija. Hudo trpljenje 1. svetovne vojne je komunistom omogočilo prevzem oblasti. Med letoma 1917 in 1933 je preizkušala različne socialistične modele, preden se je preusmerila na centralno planiranje. Zaradi nezadovoljstva s hitrostjo industrializacije, se je Stalin leta 1928 lotil novega poskusa - kolektivizacija kmetijstva, prisiljena industrializacija in centralno plansko gospodarstvo. 94% kmetov so tako prisilili, da so se pridružili kolektivnim kmetijam, razmere pa so se tako poslabšale, da so milijoni pomrli. Hitro industrializacijo je želel doseči z uvedbo petletnih planov. Takšen tip planskega gospodarstva so poleg Sovjetske zveze, po 2. svetovni vojni, uvedla tudi nekatera gospodarstva vzhodne Evrope, v katerih se je ta oblika obdržala do konca 80-ih let 20. stoletja (Samuleson, Nordhaus 2002:552).

Začetki avtoritarnega socialističnega režima na območju kasnejše Sovjetske zveze segajo dlje. Militarizacijo dela in centralizirano planiranje v poljedelstvu je leta 1919 zagovarjal že Trocki. Sindikate je spremenil v organizacije, ki bi terjale delovno disciplino in

delavcem vcepljale mišljenje, da morajo svoje težnje podrediti interesom proizvodnje. Uveden je bil obvezni odkup kmečkih proizvodov, ki ga je kasneje zamenjal davek v naturi. Tako je kmetom ostalo le najnujnejše za preživetje, kar je povzročilo veliko nejevoljo na podeželju. Vzporedno s tem se je poddržavila celotna industrija, uvedena je najstrožja centralizacija razporejanja surovin in končnih proizvodov, prepovedana je zasebna trgovina z najosnovnejšimi proizvodi, vzpostavljena je obča delovna obveznost. Zabrisana je bila osebna odgovornost in delovna disciplina, kar je pripeljalo do velikega pada v produktivnosti dela. Zaradi koncepta popolne etatizacije, lahko govorimo o Trockem kot o predhodniku stalinističnega sistema (Hadži Vasilev 2001:87, 88). Tudi Leninova vizija komunistične države je bila, da je celotna družba velika delovna organizacija, v kateri so vsi posamezniki med seboj enakopravni. Celotna proizvodnja je vodena po natančno premišljenem planu. Proizvodi se shranjujejo v družbenih skladiščih in se od tam delijo delavcem. Celo človeštvo, ne glede na narodnost, je povezano in organizirano v celoto tako, da vsi narodi tvorijo veliko delovno družino (Hadži Vasilev 2001:90).

S prihodom Stalina na oblast se je pričelo obdobje popolne etatizacije poljedelstva. V vojni so bila opustošena prostrana območja, zato so potrebe po obnovi še nekaj časa po koncu vojne omogočale rast moči državnega monopolizma. Zunanja agresija je v prebivalstvu vzpodbudila patriotizem in večala enotnost, rezultat je bil večanje politične moči oblasti, vodstva države in Stalina osebno (Hadži Vasilev 2001:109). Socializem je zanj pomenil popolno poddržavljenje industrije in trgovine in skoraj popolno kolektivizacijo in poddržavljenje poljedelstva. Osnova stalinističnega sistema je skoraj popolni monopol države nad poljedelstvom. Iz tega monopola se je povzpela absolutna in izključujoča politična moč državnega oziroma partijskega aparata, ki je temeljil na principu stroge hierarhije in trde discipline, ki je najožjemu vodstvu in v skrajnem primeru samemu vodji, dajala neomejeno oblast. Takšna logika sistema je pripeljala do tega, da je v nekaj letih Stalin postal gospodar Sovjetske zveze in personifikacija sistema (Hadži Vasilev 2001:100).

Osnova gospodarskega razvoja SZ so bili plani (plansko gospodarstvo). Uvedeni petletni plani so se sčasoma sicer izkazali za koristne za osnovno vzpostavitev industrije in elektrifikacije države, dolgoročno pa bi bile potrebne temeljne spremembe sistema. Najprej naj bi funkcijo upravljanja podjetij prenesli iz rok države v roke delovnih kolektivov in njihovih strokovnih direktorjev. V zelo kratkem času se je izoblikoval močen birokratiziran državni aparat, da je prav on postal prevladujoča družbena sila, ki ne samo da ni bila zainteresirana za spremembe ampak se je s časoma celo spremenila v največjo prepreko na poti socialnega in gospodarskega napredka (Hadži Vasilev 2001:108, 109).

Zaradi planske proizvodnje, ki jo je diktirala država, so ignorirali zakon tržne proizvodnje, kar je pomenilo nasilno ukinjanje tržne vrednosti kot merila porabe dela v proizvodnji, kot tudi promet samih izdelkov. S tem se je izgubil tudi pomemben gospodarski indikator kot je vrednostno ugotavljanje stroškov proizvodnje, pa s tem tudi gospodarska motivacija za stalnim manjšanjem stroškov proizvodnje. To se je seveda pokazalo v nekontrolirani porabi dela, proizvodnih moči, materiala in energije v proizvodnem procesu in se je razširil sistem absolutnega razsipništva. Ker proizvodnje in potrošnje ni uravnavalo tržišče, potrošnja ni mogla neposredno vplivati na proizvodnjo, niti proizvodnja ni razvijala potrošnje. Država je prekinila naravno gospodarsko vez med njima, zato je šla proizvodnja svojo birokratsko opredeljeno pot, potrošnja pa ni izhajala iz potreb ljudi, družbe in njenega razvoja, ampak iz birokratsko določenih potreb. Delovalo je tako, da je proizvodnja izvrševala obveze plana države, vendar s svojo strukturo, asortimanom in kvaliteto vse manj odgovarjala realnim potrebam. Med tem, ko so se v skladiščih kopičili viški, nekvalitetni in nepotrebni izdelki, je med ljudmi vladalo pomanjkanje za drugimi življenjsko pomembnimi proizvodi. Ustvaril se je sistem gospodarske nerentabilnosti, neučinkovitosti in nizkega življenjskega standarda, zaradi česar se je širilo nezadovoljstvo in odpor množic, na kar je sistem odgovarjal z večanjem represije. S silo so zadušili človekove svoboščine (Hadži Vasilev 2001:111).

Dejansko v primeru SZ ne moremo govoriti o socialistični družbi saj delavci niso razpolagali, upravljali s proizvodnimi sredstvi ali z lastnim delom. Država je razpolagala s celotno delovno silo, uravnavala njeno reprodukcijo, jo pripravljala in kvalificirala ter dodeljevala delovna mesta. Omejene so možnosti ljudi, da sami odločajo o svoji izobrazbi, kaj bodo delali, kje bodo živeli... To ni bila stvar njihove volje niti tržišča, ampak stvar državnega plana (Hadži Vasilev 2001:111-15). S tem ko človeku vzameš možnost, da svobodno deluje, omejiš njegove sposobnosti. Produkti njegovega dela so zato manjši, saj lahko dela z odporom. Ne glede na obliko gospodarskega sistema, se zgodi, da ljudje v življenju ne počnejo ravno tistega, kar so si želeli. Vendar se tudi odpor do določene vrste dela lahko nekoliko zmanjša z ustrežno motivacijo. V primeru pa da človek počne nekaj, kar ga ne zanima in poleg tega za svoje delo ne dobi ustreznega plačila ali napredovanja, potem ne moremo pričakovati, da bo delo opravljal z vso potrebno odgovornostjo do sebe, kolektiva in države. Težava planskih gospodarstev je bila tudi napačna motivacija ljudi, da bi opravljali določeno delo v določenih panogah, ki bi jih sama označila za prioritete.

Vladajoča oblast bi morala zagotoviti oziroma omogočiti takšno okolje za gospodarstvo, da bi se to lahko svobodno ter neobremenjeno razvijalo. Veliko breme

nacionalnemu gospodarstvu predstavljajo vojne. Ne glede na zmago ali poraz so stroški vojne v vsakem primeru tako visoki, da lahko državo pripeljejo do bankrota. Po II. svetovni vojni je bilo poljedelstvo v Sovjetski zvezi popolnoma uničeno, zaradi večanja Rdeče armade in zagotavljanja orožja in hrane za njo, pa je ostale prebivalce pestila lakota. Zaradi vlaganja predvsem v vojaško industrijo, so nekatere države zanemarili ostale sektorje gospodarstva in kadar država ni zmogla zagotoviti vseh sredstev sama, je kopičila zunanji dolg. V komunističnih državah je postopoma prišlo do tolikšnega zadolževanja, da je odplačilo le tega ohromilo gospodarstvo. Komunistične države so morale vedno večji delež presežne vrednosti gospodarstva nameniti poplačilu zunanjih dolgov, ki so nastali zaradi vojaškega trošenja. Nekatere države so poskušale povečati donose gospodarstva na način, ki je bil domačemu ljudstvu vse prej kot prijazen. Tako je komunistična Poljska omejila potrošnjo mesa v lastni državi, da bi s tem povečala izvoz te dobrine, Romunija pa je "racionalizirala" potrošnjo električne energije (Boswell in Chase-Dunn 2000: 70, 85). Tudi kasneje so bile vojne stalnica v sovjetskem bloku, saj je bila Sovjetska zveza do neke mere ves čas v vojni. Konfliktni meddržavni sistem in direktne grožnje kapitalističnih držav jedra je vzpodbudila militarizem, avtoritarnost in obrambni imperializem. Vojne ter nenehna polna pripravljenost na morebitno nevarnost niso le gospodarski strošek, vendar so tudi čas, ko veljajo izredne razmere tudi v odnosi države do njenih prebivalcev. V tem času oblast izvaja večji nadzor in represijo ter sprejema nagle odločitve mimo morebitnega ustaljenega zakonodajnega postopka. Države v času vojne največkrat niso demokratične (Hadži Vasilev 2001:86, 106, 135).

Poleg napetih odnosov z zunanjim svetom so se takšni odnosi generirali tudi znotraj države. Oblast je kljub svojim egalitarnim namenom vzpostavila sistem, kjer je pomanjkanja demokratičnosti, ki se je kazala v tem, da delavci niso držali vajeti nad kapitalom, pripeljalo do izkoriščanja. Ljudstvo je bilo nezadovoljno s svojim družbenim, socialnim, materialnim položajem, za kar je krivilo vladajočo oblast in njeno vodenje. Takšno široko nezadovoljstvo se je sčasoma sprevrglo v nasilje, ki je bilo po eni strani tudi posledica pomanjkanja demokratičnih in bolj mirnih sredstev za izražanje nezadovoljstva ter vplivanja na oblast in politike. Tako je zaradi nezadovoljstva ljudstva prišlo do množičnih uporov v socialističnih, komunističnih državah. Najprej na Poljskem, potem Kitajskem in nato v celotni Vzhodni Evropi, kjer so se delavci in intelektualci uprli državnemu socializmu (Boswell in Chase-Dunn 2000: 85, 97).

Avtoritarnost je bila vseskozi težava sovjetskega sistema, tako političnega kot gospodarskega. Ta je nastala kot rezultat želje boljševikov, ki so hoteli vzpostaviti nov, socialističen svet, pri čemer pa so vzpostavili sistem, ki ga je zaznamovala nedemokratičnost,

statizem in nacionalizem. Takšno, stalinistično organizacijo, pa so kasneje na silo razširili tudi v države Vzhodne Evrope. Sistemi, ki jim je dominirala Sovjetska zveza, so se spopadali z nelegitimnostjo, saj je Rdeča armada je po svojem zmagovitem pohodu ta sistem vsilila. To je postal tudi eden od razlogov za upore, saj so bili ti nacionalistična reakcija na sovjetsko dominacijo in zavračanje sovjetske ideologije kot zunanje vsiljene državne religije (Boswell in Chase-Dunn 2000:107, 145).

Velika težava, ki je pestila socialistična gospodarstva, je bila osredotočenost na množično proizvodnjo. Ta se je čez čas pokazala kot zastarela. Takrat so se pokazala gospodarska in politična nasprotja, ki jih je vsebovala stalinistična država. Gospodarsko je to privedlo do treh endemičnih težav : neprestano pomanjkanje, slaba kakovost in neučinkoviti sektorji. Pomanjkanje je bilo rezultat vlaganja v težko in vojaško industrijo na škodo lahke industrije in potrošniške proizvodnje. Proizvodnjo je diktirala strankarska linija in politični vpliv vojaških vodilnih mož in vodilnih mož težke industrije. Delavcem je bilo sicer zagotovljeno delovno mesto in določen socialni status ter s tem kupna moč, vendar s pomanjkanjem proizvodnje v določenih sektorjih, ni bilo mogoče zadovoljiti vseh potrošniških potreb državljanov. To je privedlo do neprestanega pomanjkanja dobrin ter s tem povezane inflacije. Zaradi orientacije v vojno industrijo, so tako zapostavili področje potrošniške proizvodnje, kar jim je kasneje zelo škodovalo. Poleg tega so po vojni zanemarili vpliv znanosti in tehnologije. Stalinistično plansko gospodarstvo ni bilo sposobno preseči fordizma (industrija s široko paleto izdelkov in velikim številom zaposlenih) in doseči fleksibilno specializacijo, kar je povzročilo krizo v vseh socialističnih državah. V poznih 1960-ih, so postajali izdelki z Zahoda kvalitetnejši in glede na kvaliteto tudi ugodnejši. V 70-ih letih so se tako komunistične države morale boriti za trdno valuto, da bi lahko kupile zahodnjaško tehnologijo. Centraliziran in militarističen stalinistični režim je bil pravo nasprotje fleksibilni proizvodnji. Namesto da bi sledili razvoju, so obstali v 40-ih letih. Da bi lahko sledili ali celo konkurirali državam jedra, bi morali ponovno vzpostaviti rastoče gospodarstvo, za kar je bila potrebna rekonstrukcija gospodarstva (Boswell in Chase-Dunn 2000:110-14).

Sovjetska zveza je bila le ena od socialističnih ali komunističnih držav. V Evropi se je takšen sistem in s tem povezano plansko gospodarjenje razširilo po dobršnem delu kontinenta. Vse države na tem področju pa so se soočile z istimi težavami, ki so jih poskusile reševati na dokaj podobne načine, vendar nobena pri tem ni bila bistveno uspešnejša od ostalih, ampak so vse morale prehoditi dokaj trnovo pot, preden so se lahko začele primerjati z zahodnimi sosedami.

6.3.2 ZADOLŽEVANJE NA MADŽARSKEM

Na Madžarskem so v gospodarski mehanizem vpeljali večji tržni nadzor nad sekundarnim zaposlovanjem, plačami in nekoliko manj nad cenami potrošniškega blaga ter odprli vrata posojilom, investicijam in tehnologiji iz držav jedra. S povečanjem cen blaga se je povečal notranji kapital, ki je privabil tuje investicije v proizvodnjo. Tržne plače so povečale produktivnost in fleksibilnost. Zaradi tržnega uravnavanja cen je grozila inflacija, v primeru da bi produktivnost rasla počasneje kot cene. Večanje produktivnosti z investicijami in inovacijami je dolgotrajen proces in povečuje dolg ter zahteva vpletenost inteligece, s tržno določenimi plačami pa povečuje nezadovoljstvo med delavstvom. Država je tako povečala svojo odvisnost od delavstva in intelektualcev ter njihovo sovraštvo. Z odpiranje domačega trga za tuje investicije iz kapitalističnih držav se je povečeval dolg in tržna odvisnost. Madžarska je tako med vsemi socialističnimi državami pridelala največji dolg na prebivalca (Boswell in Chase-Dunn 2000:114).

6.3.3 ZADOLŽEVANJE NA POLJSKEM

Poljska se je tudi zatekla k posojilom s katerimi se je v 1970-ih modernizirala. Zadel jih je velik dolg in velike obresti, kar se je odražalo tudi na podatkih o gospodarski rasti in letnemu bruto družbenemu proizvodu. Da bi ohranila trdno valuto s čimer bi poplačala dolgove, je morala država omejiti notranjo potrošnjo ter z reorientacijo proizvodnje in investicij povečati izvoz. Povišali so cene, temu pa so sledili protesti, neredi in stavke delavstva, ki so postajali nezadovoljni z življenjskim standardom. Tako so v letu 1982 dvignili cene za 500 %, 1983 za 25%, 1986 za 18%. V tem času so bili prihodki tretjine prebivalstva pod mejo, ki je za Zahod veljala kot meja revščine (Boswell in Chase-Dunn 2000:115, 116).

6.3.4 ROMUNIJA

Za politične sisteme v Vzhodni Evropi je bil značilen nepotizem. Ta je bil še posebej očiten v Romuniji. Tudi Romunija je stopala po istih stopinjah in si precej izposojala od Zahoda, s čimer so jo doletele podobne negativne posledice na gospodarstvo kot ostale države

posojilojemalke. Vendar je za razliko od npr. Poljske, predsednik Ceausescu dejansko poplačal dolgove svoje države s tem, da je povečeval izvoz in zmanjšal notranjo potrošnjo. Romunija je bila zelo zaprt politični sistem tudi glede na stalinistične standarde. Ubili so tudi najbolj mirne nasprotnike in demonstrante, celo otroke, ki so jih ti demonstranti postavili predse, da bi s tem poudarili svoje miroljubne namene (Boswell in Chase-Dunn 2000:120, 127). Leta 1989 se je s smrtjo Ceausescuja končalo obdobje 50-letne vladavine komunistične partije v Romuniji. Romunsko gospodarstvo je bilo takrat že na robu popolnega kolapsa. Pričela se je tranzicija države k moderniziranemu gospodarstvu z zagotovljeno socialno blaginjo in zamenjavo planskega s tržnim gospodarstvom in demokracijo (UN Trade And Development Report 1999:47).

6.3.5 JUGOSLAVIJA

V sleherni družbi imamo neko obliko prevlade politično pravne, normativne ureditve nad gospodarsko ureditvijo (čeprav je lahko odnos gospodarskega in političnega sistema tudi obrnjen). Pomembnejše je vprašanje za kakšno vsebino politike, ki uravnava gospodarstvo, gre: racionalno, znanstveno ali voluntaristično, totalitaristično (Ferfila 1986:7).

Temeljna značilnost jugoslovanske družbene ureditve je bil politični voluntarizem, ki je funkcionalna posledica velike koncentracije politične moči. Prav to je razlog, da se v nobeni od republik ni mogel uveljaviti trg, ki bi pomenil razpršitev politične moči. Iz istega razloga niso mogli zaživeti niti plani ali zakoni, saj zahtevajo disciplino pri izvajanju, kar pa ni po godu politični samovolji (Ferfila 1986:65). Politično soglasje je lahko funkcioniralo samo dokler so obstajali trije najpomembnejši varovalni mehanizmi: enotna zveza komunistov, enotna armada in Tito (Borak 2002:41).

V Jugoslaviji ni bilo moč potegniti jasne črte ločnice med gospodarskim in političnim sistemom. Primeri medsebojnega prepletanja gospodarstva in politike so tozdovska organiziranost, skupščinski in delegatski sistem, proces in subjekti odločanja in izvrševanja, poslovna in samoupravna učinkovitost gospodarstva in politike, teritorialno politično skrbništvo (Ferfila 1986:21).

V povojni Jugoslaviji so želeli zaradi vse slabših gospodarskih razmer, ki so narekovale kakovostne in radikalno nove rešitve, vzpostaviti revolucionarno in novo obliko družbenogospodarske, politične, sociokulturne ureditve, s čimer pa so namesto koraka naprej,

naredili vsaj dva koraka nazaj. V 70-ih letih so popolnoma zavračali tržne mehanizme v gospodarstvu, ne da bi uvideli njihovo osnovno logiko. Gospodarskih zakonov ni možno preokreniti z dobro voljo in lepimi željami. Zanikanje trga, zakona vrednosti, zakona konkurence ter vztrajanje pri dogovornih in sporazumnih oblikah uravnavanja gospodarskih procesov ter reševanja družbenogospodarskih problemov pa je v končni posledici temeljni vzrok za nastanek in utrditev prevlade politike nad gospodarstvom. Ekonomisti so ves čas opozarjali na nevzdržnost številnih, z gospodarsko logiko skreganih sistemskih rešitev, vendar oblast gospodarskih zakonov ni ustrezala idealnim konstrukcijam politično podprtega in vodenega dogovornega gospodarstva. Pomemben element, ki so ga zanemarili v oblikovanju in vodenju gospodarstvu je bila cena dobrine ali storitve. Cena je kategorija, ki jo oblikujejo objektivne gospodarske zakonitosti na podlagi delovanja ponudbe in povpraševanja v državi, na podlagi svetovne cene, na podlagi vseh objektivnih pritiskov na ceno v zvezi z razvojnimi cilji družbe in posameznih področij gospodarskega življenja (Ferfila 1986:10, 25, 26, 33) Glede zanikanja tržnih zakonov je N.Pašič zapisal, da je vojna z gospodarskimi zakoni ena najdražjih vojn (Ferfila 1986:65), Ljubo Sirc pa, da so Jugoslovanski komunisti zapeljali gospodarstvo države v slepo ulico, ker so preučevali izključno čiste teorije marksizma in politične ekonomije, namesto da bi upoštevali gospodarska dejstva iz življenja (Borak 2002:3).

Jugoslavija je bila konglomerat številnih narodov, treh velikih regij, z velikimi socialno gospodarskimi razlikami in neenakostmi. Partijsko vodstvo je bilo prepričano, da bi bratstvo in enotnost naših narodov ostala prazna fraza, če plan ne bi omogočil gospodarski in kulturni dvig zaostalih republik in pokrajin, zato so vztrajali na tem, da je treba največ investirati tam, kjer je gospodarstvo slabše razvito, vse do takrat, ko bodo te v revolucionarnih skokih dosegle ali celo presegle razvite republike (Borak 2002:11).

Zato se je nova povojna oblast odločno lotila industrializacije in elektrifikacije države. Prevladovalo je prepričanje, da je edina pot za gospodarsko preoblikovanje države, ki je razvojno gledano zamujala, naslonitev na lastne zmogljivosti. V gospodarski teoriji ustreza taka pot zamisli zaprtega gospodarstva oziroma samozadostnosti ali avtarkije, kjer razvojna in gospodarska politika zasledujeta cilj proizvajati samo za potrebe domačega prebivalstva in porabiti samo tisto, kar je proizvedeno doma. Obseg in struktura proizvodnje sta določena s potrebami domačega prebivalstva, te potrebe pa je potrebno pokriti samo z domačimi proizvodnimi zmogljivostmi. Zato gospodarska politika skuša hkrati zadostiti obema ciljema : povečani proizvodnji in povečani porabi.

V prvem povojne obdobju (1947-1951) so bile ključne odločitve o proizvodnji, prodaji, nabavi, zaposlovanju, oblikovanju cen, naložbah in njihovem financiranju, delitvi dohodka in osebnih dohodkov ter organizaciji, določene s strani centralno planske oblasti. Podjetja so postala ustanovitelji bank in hkrati čisti dolžniki, kar je zaviralo večanje finančnega varčevanja in avtonomno ter decentralizirano odločanje o investicijah na podlagi jasnega gospodarskega računa. Zamisel ustanoviteljstva, skupaj z neomejeno odgovornostjo ustanoviteljev banke za njene obveznosti, je postala velika ovira za mobilnost finančnih sredstev ne le med republikami in pokrajinami, temveč tudi znotraj njih. V bistvu je bila smer reform v socializmu tako rekoč dosledno netržna, z občasnimi, kratkotrajnimi in neuspešnimi poskusi omilitev (Borak 2002:95-98).

Plani federacije, republik in pokrajin so bili mešanica ideoloških opredelitev, številnih resolucijskih in normativnih usmeritev in opredelitev, bilančnih omejitev, ciljev in nalog, dokaj izčrpani in celoviti. Zajemali so skorajda vsa področja gospodarskega in družbenega življenja. Imeli so dokaj podobno strukturo, ves čas pa so temeljili na skorajda nespremenjeni razvojni filozofiji (Borak 2002:41). Partijsko vodstvo je pripravljalo program pospešene industrializacije, ki bi z dvema ali tremi petletnimi plani odpravila gospodarsko nerazvitost države. Prvi (1947-1951) petletni plan je določil načrtno industrializacijo in elektrifikacijo, zlasti pa izgraditev težke industrije kot podlagi za razvoj ostalih gospodarskih panog. Temeljne naloge plana so bile odprava gospodarske in tehnične zaostalosti, okrepiti gospodarsko in obrambo moč države, dvigniti splošno blaginjo ljudstva. Plan je bil zelo avtarkičen in je predvideval izgradnjo vseh do tedaj znanih industrijskih panog (Borak 2002:42). Jugoslavija je na začetku občutno povečala energetske in surovinske zmogljivosti z izkoriščanjem naravnih danosti. Hkrati je ustvarila tudi neravnotežja zaradi neusklajenega razvoja energetske, surovinske proizvodnje in kmetijstva z razvojem predelovalnih zmogljivosti. Nastale so velike neizrabljene zmogljivosti, obseg proizvodnje za osebno porabo je bil zato manjši od potrebnega, skupaj z nestabilnimi cenovnimi in tržnimi gibanji pa je vse to oteževalo življenjske razmere zlasti mestnega prebivalstva. Obsežne investicije so bile financirane tudi s tujimi sredstvi, povečal se je primanjkljaj plačilne bilance (Borak 2002:45). Drugi (1957-1961) plan je prenesel poudarek na industrijo za široko porabo in je ustvaril nova nesorazmerja, zato je bila naloga tretjega plana (1961-1965), da ponovno vzpostavi ravnotežje (Borak 2002:48).

Tretji plan je doživel neobičajno usodo. V letih 1961 in 1962 je gospodarstvo padlo v nepričakovano recesijo (Borak 2002:49). Četrty plan se tudi šteje za neuresničenega (1966-1970). Gospodarska rast ni bila nizka, vendar je bila manjša od planirane. Neuresničene

investicije v prioritete panoge, za katere se je pričakovalo, da bodo povečale dobave domači predelovalni industriji, so skupaj z visoko rastjo vplivale na večanje primanjkljaja v menjavi s tujino, predvsem zaradi uvoza blaga za reprodukcijske namene (Borak 2002:51).

Planskih ciljev je bilo preveč, med seboj niso bili usklajeni, včasih so bili tudi konfliktni. Najbolj je prihajalo do izraza želja po večji gospodarski učinkovitosti in ravnanju po gospodarskih merilih s kopico usmeritev in načrtovanih ukrepov, ki so v imenu prioritet ali česa drugega vztrajno prestavljali uvajanje gospodarskih oziroma tržnih meril. Plani se niso uresničevali. Izkazali so se za okorna in nepopolna orodja, nezmožna zagotavljati prilagajanja spremembam ali ta celo izzvati (Borak 2002:63). Vsi planski dokumenti so cilje bazirali na prioritetah, ki jih lahko zožimo v energijo, surovine in hrano. Vendar je med cilji in prioritetami vladalo neskladje, saj izbrane prioritete niso omogočile hitrejše rasti, večje zaposlenosti in večjega izvoza. Učinki investicij v energijo, hrano in surovine na družbeni proizvod dejavnosti v tem sektorju so bili podpovprečni, nadpovprečno pa so rasle panoge, ki niso bile prioritete. Nепrekinjeno se je vlagalo v energijo, surovine in hrano in pri tem ni bilo zadosti ne surovin, ne energije, ne hrane (Borak 2002:64, 65).

Kot velika težava se je izkazala tudi množica samoupravnih sporazumov in družbenih dogovorov, zaradi katerih je Kardelj napovedal "infarkt". S takšnimi akti so v Jugoslaviji urejali področja, kjer so takšni samoupravni preboji utemeljeni in nujni, kot tudi področja, kjer sta trg oziroma država nepogrešljiva (Ferfila 1986:33). Prav tako je šlo v številnih primerih za nezakonito odvzemanje osebnega dohodka delavcem za financiranje raznih samoupravnih interesnih skupnosti, za razvoj občin, mest, za oblikovanje "črnih fondov", za poskuse, da se sredstva za uresničevanje samoupravnih sporazumov pridobijo iz materialnih stroškov OZD (organizacija združenega dela) ali s povišanjem cen itd. (Ferfila 1986:35). Pojavile so se številne slabosti glede spodbujanja, oblikovanja, sprejemanja, izvajanja, kontrole samoupravnega sporazumevanja, družbenega dogovarjanja. V Jugoslaviji je obstajalo nekaj milijonov samoupravnih sporazumov in družbenih dogovorov. Pravni sistem je bil z njimi zadušen, po drugi strani pa je bila še vrsta področij, ki še niso bila usklajena z Ustavo in zakoni (določena ključna področja bi bilo potrebno urediti z zakoni ne pa s samoupravnimi sporazumi) (Ferfila 1986:35). S samoupravnim sporazumevanjem in družbenim dogovarjanjem so hoteli v sorazmerno kratkem času zajeti skoraj vsa področja delitve dohodka, kar ni vedno dalo najboljših rešitev. Posledica je bila ogromen porast pravnih kadrov, dolgotrajnost in veliki stroški, ki jih samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje zahteva, večji poudarek na urejanju izjemnih osebnih dohodkov (bolezni, ločeno življenje, dnevnic), kot pa ugotavljanje osnov in meril za nagrajevanje

dela, neopredeljenost dosega in razsežnosti družbenega uravnavanja dohodkovnih odnosov, nerazvitost kontrolnih oziroma izvedbenih mehanizmov, dajanje prednosti obliki namesto vsebini ... (Ferfila 1986:35, 36). Kot ironični primer lahko navedemo Kombinat Bor, ki ni mogel nameniti 6 milijard dinarjev za namestitev filtrov, ki bi zaščitili okolje in ljudi, obenem pa je porabil 12 milijard dinarjev za samoupravne akte (Ferfila 1986:39).

Zaradi želje po enakosti in enakopravnem razvoju celotne Jugoslavije, so sprejemali politične odločitve, ki se niso izkazale za najbolj smotrne. Ena takšnih je bila zagotoviti enak standard za vse občine. Tako so začeli v vseh občinah ustanavljati vzgojnovarstvene zavode tudi v občinah s pretežno ruralnim prebivalstvom, kjer so otroci večinoma ostajali v domačem varstvu. Zaradi majhne stopnje zasedenosti teh zavodov je zrasla cena storitev, ki je še dodatno zavirala vključevanje otrok v te zavode. Stanje v gospodarstvu in družbi je bilo takšno, da je oteževalo normalno delovanje tudi številnih dobrih zamisli: glede izobrazbene sestave zaposlenih smo zasedali zadnje mesto v Evropi, po obsegu vlaganj v izobraževanje pa na drugem, od milijona nezaposlenih je 40% takšnih, ki imajo diplomo od strokovne šole naprej, v znanstvenoraziskovalno delo je bilo vloženo 1% narodnega dohodka (razviti svet – 3%), v Z Evropi 80% doktorjev znanosti dela v praksi (70% magistrrov), pri nas pa le okoli 6%, v zahodni E je tehnološki razvoj tako nagel, da delavec v svoji delovni dobi zamenja 6 od 8 poklicev, kultura dela je takšna, da delavec od 420 minut delovnega časa povprečno dela okoli 220 minut (Ferfila 1986:77). Gospodarstvo je tako kot v ostalih socialističnih državah postajala vse manj konkurenčno, s čimer se je zmanjševal izvoz in priliv deviz (Ferfila 1986:75-77, 102).

Zaprto in samozadostnost sistema se je tudi v Jugoslaviji izkazala za neučinkovito in glede na izkušnje drugih držav Evrope nesmiselno. Milan Kučan je v svojem referatu na seji CK ZKJ 1. november 1985 tako zapisal: "Številne države so uvajale uspešne in zelo učinkovite oblike povezovanja in združevanja, utemeljene na resnično skupnih interesih. Na svetu, v katerem nihče več ne zadošča sam sebi, v katerem delujeta vsestranski promet in medsebojna odvisnost tako ljudi, kot narodov v materialni in duhovni proizvodnji, v takem svetu naša skupnost ne bo mogla obstajati, če ne bo odprta in sposobna za čimbolj enakopravno vključitev v te procese in če jim ne bo dajala svojega aktivnega ustvarjalnega prispevka." (Ferfila 1986:97).

Socializem in komunizem v teoriji verjetno delujeta kot alternativa kapitalizmu. V praksi pa dolgoročno ni uspel zagotoviti večini državljanov takšen življenjski standard, kakršnega so istočasno uživali na Zahodu. Ti sistemi so bili uspešni z vidika vpliva, ki so ga imeli na kapitalistične sisteme. Zahodne kapitalistične države niso mogle več zanemarjati aspiracije

lastnega ljudstva, ki je imelo omejen in enostranski pogled na socialno ureditev vzhodnih sosed. Zato so bile primorane postopoma uvajati nekatere socialne reforme, da bi ugodile svojim državljanom ter obenem poskusiti učinkovitost nekaterih politik na morebitni nadaljnji razvoj gospodarstva in družbenega življenja. Z uvajanjem reform po vzoru socialističnih držav so nekoliko ublažile "izkoriščevalsko" naravo kapitalizma tako, da lahko ironično sklepamo, da je uvedba socializma in komunizma na vzhodu imela kratkoročne pozitivne učinke na svoje prebivalce, dolgoročna pa je izboljšala življenjski standard ljudi v zahodnih državah

6.3.6 KITAJSKA

Tudi Kitajsko komunistično partijo je preveval nepotizem. Pomembne položaje v partiji in vojski so tako zasedali otroci in sorodniki pomembnih ljudi (npr. premier Li Peng je bil posvojeni sin predhodnega predsednika vlade Zhou Enlai, Chi Haotian, vodilni v ljudski vojski je bil zet predsednika Yang Shangkun) (OneWorld UK 2006).

V letu 1975 so pričeli z modernizacijo industrije, poljedelstva, znanosti in vojske. Osredotočili so se na obnovo poljedelstva, odprtje svetovnemu trgu in vzpostavitev k dobičkom orientiranih podjetij v industriji, razširitev znanstvenega in tehnološkega izobraževanja, profesionalizacijo državnega aparata na podlagi tehničnih meril in zmanjšanje vojske. Te spremembe so uvedli z željo po obnovitvi gospodarske rasti pri čemer so bili zelo uspešni. Niso se mogli izogniti primerjavi z ostalimi državami. Šanghaj, ki je včasih prednjačil pred Hong Kongom in Singapurjem, celo Tokiem, je sedaj neprimerno zaostajal. Potrebna je bila modernizacija industrije do te stopnje, da bi bila primerljiva z razvitimi državami jedra. Usoda države in njenih mest je bila postavljena v roke inteligence. S pomočjo tujih investicij je postala hitro rastoči trg. Veliko je vlagala v širitev izobraževanja in je pošiljala svoje študente v tujino (Boswell in Chase-Dunn 2000:118-22).

Kitajska je neevropska država, vendar še vedno soseda Sovjetske zveze. Država ima značilnosti, zaradi katerih je primerjava z malimi evropskimi državami otežena in ravno zaradi tega je njena pot v tržno gospodarstvo in njegov uspeh drugačen. Ravno tako kot Sovjetska zveza je to prostrana država z mnogimi viri. Vendar je lokacija njenih državnih centrov različna. Nekdanja Sovjetska zveza je bila bolj evropska kot azijska. Z evropskimi državami je delila vero, tradicijo, zgodovinski razvoj in kulturne dosežke. Med tem, ko je nekoliko drugače na Kitajskem, kjer gre za popolnoma drug del sveta, ki se primerja s svojimi

sosestami, s katerimi prav tako deli tradicijo, vero, filozofijo in kulturo. Prav tako ni bila toliko izpostavljena pritiskom evropske mednarodne skupnosti, ki bolj deluje na lastnem kontinentu, med tem ko je zaostalost afriških in azijskih držav šele drugotnega pomena. Kitajska se je zato verjetno bolj zgledovala po uspehu Japonske ali Koreje, ki sta postali gospodarsko uspešni, čeprav nista sledili popolni liberalizaciji.

6.4 POMEN TRANZICIJA SOCIALISTIČNIH SISTEMOV ZA GOSPODARSKO USPEŠNOST DRŽAVE

Države srednje in vzhodne Evrope ter nekdanje Sovjetske republike so doživele globoko depresijo (Aage 1997:8,14). Postopoma pa so se znašle na poti gospodarske in politične demokratizacije. Kljub uspehom prejšnjega sistema in naglemu razvoju v povojnem obdobju, si dolgoročno niso zagotovile enakopravnega položaja na svetovnem trgu. Propadu socialističnih režimov je botrovalo več razlogov, tako političnih, družbenih, kot gospodarskih. Propadu njihovih gospodarstev pa predvsem nesvobodni trgi (Aage 1997:26), saj svobodni trgi povečujejo BDP tudi skozi mednarodno delitev dela, poleg tega ima povečanje prometa z dobrinami ugodne učinke za deflacijo (Sweeney in drugi 1997:32).

V socialističnih sistemih je državo vodila komunistična partija, ki se je imela za idejnega nosilca delavskega razreda. Delavci in intelektualci pa so se uprli prav njej. Osredotočili so se predvsem na transformacijo države in državnega lastništva proizvodnih sredstev, kar je pomenilo, da bo temeljna politična sprememba vključevala odnose med razredi (Boswell in Chase-Dunn 2000: 85, 97). Upori v socialističnih državah so bili reakcija na vse bolj vidno potrebo po gospodarskem razvoju s pričo pojava svetovne delitve v globalnem gospodarstvu na stagnacijo in ekspanzijo, inovacije in zastarelost, jedro in periferijo. Socialistične države kljub poskusom zaprtosti in samozadostnosti niso delovale avtonomno in neodvisno od mednarodnega trga in geopolitičnih sil (Boswell in Chase-Dunn 2000:98, 142). Na področju zelo pomembnih in občutljivih mednarodnih odnosov se je socialistični sistem zaradi državnega monopolizma, ki je težil k absorbciji v vse pore družbenih odnosov in jih podredil sebi, pokazal kot nosilec velikodržavnega hegemonizma, ki ne samo da ni bil v skladu s principi avtentičnega internacionalizma, spoštovanja in uveljavljanja pravic vseh narodov za samoopredelitev, suverenosti, enakopravnosti, ampak je takšne principe celo kršil (Hadži Vasilev 2001:113). Zaradi takšnega ravnanja, je bil deležen pozornost s strani zahoda, tako v smislu kritik na eni strani, odobravanja na drugi, kot tudi

strahu pred morebitno uspešnostjo sistema in vplivom, ki bi jih imela na že vzpostavljen red. Obenem socialistične države niso mogle izolirati lastno prebivalstvo na način, da ne bi videli smeri razvoja na zahodu in vzhodu. Kljub prepričevanju in velikim željam in naporom, so se razlike povečevale, ljudstvo pa se jih je vse bolj zavedalo.

Na takšen način so se rojevale revolucije. Ruska in Kitajska revolucija sta primera, kjer je izguba vojne in dolgo trajajoče zaostajanje v gospodarskem tekmovanju, generiralo široko revolucionarne ideje za hiter gospodarski razvoj. Primarni razlogi za revolucijo so razredno izkoriščanje, neenakost dohodkov, gospodarske krize, represija države, etnični separatizem ipd. Ljudje se upirajo, da bi izločili ne samo vladajoče in razredne elite, ampak tudi politične in socialne strukture, ki dajejo elitam moč, da sprejmejo zgrešene politike (Boswell in Chase-Dunn 2000:52, 71). Tranzicija iz enega sistema v drugi se je v različnih državah odvijala in se še vedno odvija različno uspešno. Privatizacija v Rusiji je bila kaotična. Podjetja so bila preprosto predana "insajderjem" – zastonj ali po zelo ugodni ceni so postali lastniki določenega deleža. Člani nekdanje elite so pridobili delež nadzora nad bogastvom celotne družbe, o čemer so v prejšnjem sistemu samo sanjali. S takšno privatizacijo so postavili ugodne temelje za razvoj korupcije in celo kriminala. 70-80% zasebnega podjetništva nadzoru v Rusiji po vzoru mafije organizirane združbe (Aage 1997:14). Močna, učinkovita in nekoruptirana vlada je karakteristika, ki jo Aage povezuje z ekonomsko rastjo.

Zaradi razlik v stopnjah gospodarske razvitosti in rasti med zahodnimi in vzhodnimi državami, je bila želja po spremembah vedno večja. Poleg svoboščin in drugih elementov sodobne demokratične države (demokracija na vseh ravneh družbe je nujna zato, da posameznik živi svobodno življenje in odloča o zadevah, ki se tičejo njega samega, da obstajajo institucije, kjer se soočajo različni interesi na temelju enakopravnosti ter da se zaščitijo pravice manjšin, saj te predstavljajo nasprotje vladavine večine (Aage 1997:6)), so želeli povečati gospodarsko rast in s tem BDP, ki bi zvišal življenjski standard prebivalcev. Ključna determinanta gospodarske rasti pa je ekonomska svoboda. Svetovna banka¹³, katere

¹³ Svetovna banka - (World Bank Group) je skupina petih mednarodnih organizacij, ki so odgovorne za zagotavljanje denarja in priporočil državam, da bi te dosegle gospodarski razvoj in zmanjšale revščino ter obenem spodbujajo in varujejo mednarodne investicije. Osredotočena je na države v razvoju na področju kot je izobrazba, zdravstvo, razvoj poljedelstva in podeželja, zaščita okolja, infrastruktura, korupcija in upravljanje (politike), za kar zagotavlja ugodna posojila, poročstva in tehnično pomoč. Kritiki jo označujejo kot ameriško ali zahodno orodje vsiljevanja gospodarskih politik, ki podpirajo interese zahoda. Prav tako lahko predlagana šok terapija državi v razvoju nanese več škode kot koristi (vir:www.wikipedia.org). Svetovna banka deluje na način, da pridobiva kapital od bogatih držav, ki ga potem daje državam v obliki posojil z nizkimi obrestnimi merami za projekte, ki so ekonomsko zdravi, vendar ne uspejo pridobiti sredstev iz zasebnega sektorja. Cilj tega je, da bodo države povečale proizvodnjo in s tem zmogle odplačati dolg in obresti, na splošno pa se bodo z večjim BDP povišale tudi plače in s tem življenjski standard (Samuelson in Nordhaus 2002:719).

cilj je boj proti revščini in izboljšanje življenjskega standarda ljudi v razvijajočih se delih sveta, je zaključila, da bi z ekstenzivno liberalizacijo pomagali trgu, da si opomore in zmanjša inflacijo. Liberalizirati je potrebno tako domače transakcije (cene, ukinitve državnih monopolov), kot eksterne transakcije (nadzor nad izvozom, uvozne dajatve, tečajji) (Aage 1997:5, 15).

Z gospodarskega vidika je cilj držav v tranziciji vstopanje na svetovni trg, ki jim omogoča tudi vzpostavitev in ohranjanje konkurenčnosti (konkurenčnost je tista značilnost sodobnih uspešnih trgov, ki različnim subjektom omogoča nastop na trgu, kjer med seboj tekmujejo predvsem za dobiček in s tem prispevajo h kvaliteti proizvodov in storitev, razvoju, inovacijam...) (Sweeney in drugi 1997:22). Da bi dosegle konkurenčnost, so pričele z deregulacijo industrije, izločanjem finančnih podpor in proizvodnih kvot v poljedelstvu, večanjem fleksibilnosti, stimulacijo proizvodnje... Ker inventirane strategije gospodarske rasti in intervencije politike v gospodarstvo ne odtegnejo držav od revščine in nerazvitosti, je potrebna integracija v svetovno gospodarstvo s pomočjo hitre liberalizacije trga, financ in investicij. Svoboden in odprt trg bi zagotovil optimalno alokacijo sredstev, zaščito izvoznih prihodkov in uvoz ključnih sredstev za hitrejšo rast. Finančna liberalizacija bi pritegnila tuji kapital, ki sledi visoke obresti, kar državam omogoča več investicij. Večji tok tujih direktnih investicij bi generiralo gospodarsko rast ne samo z dopolnjevanjem domačih sredstev za akumulacijo kapitala, ampak tudi s prenosom tehnologije in organizacijskih sposobnosti. Hitra integracija v svetovno gospodarstvo je obljubljala alternativo rasti in razvoja skozi povečanje izvoza in pritekanjem tujega kapitala, in s tem zagotavljanjem široko obsegajočih reform in hitro liberalizacijo (UN Trade and Development Report 1999:V).

Najpomembnejša reforma, ki so jo morale uvesti države v tranziciji, je ukinjanje administrativnih prepovedi pojavljanja kapitala v zasebni lasti, svobodno delovanje zasebnega kapitala – privatizacija. Na področju tržne proizvodnje je bilo potrebno vzpostaviti svobodno delovanje pod enakopravnimi pogoji vseh podjetij neodvisno od oblike lastnine, takšno okolje morajo zagotoviti z državnimi predpisi. Vsako podjetje se mora osamosvojiti kot tržni subjekt, v tržnih odnosih mora delovati kot lastnik sredstev in kapitala s katerimi posluje (Hadži Vasilev 2001:165, 166). Z vzpostavitvijo svobodnega in tekmovalnega trga, se lahko doseže najboljše rezultate na področju hitre rasti, polne zaposlenosti, stabilnosti cen. Odločitve centralnih bank je potrebno prepustiti monetarnim strokovnjakom tako, da so te neodvisne od političnih vmešavanj in pritiskov interesnih skupin. Takšen je primer z organom FED v ZDA, na katerega tudi predsednik nima vpliva. Na ta način se uravnava inflacijo in brezposelnost na podlagi dolgoročnih ciljev in se prepreči ali ublaži posledice poslovnih

ciklov. Monetarni strokovnjak nastopa kot znanstvenik, s čimer lažje prepreči čustveno vpletenost v tako pomembnih odločitvah. Prav tako je potrebno je zmanjšati vladno trošenje, da bi s tem osvobodil sredstva za produktivne investicije v zasebnem sektorju in zmanjšali davčno breme. Izogniti se je potrebno preveliki inflaciji, ki potiska davkoplačevalce v vedno višje davčne skupine, kar pripelje do manjšega varčevanja in investiranja (Sweeney in drugi 1997:22-26).

Tudi država se lahko obnaša tržno, kar pomeni, da poskuša poslovati čim bolj donosno. Veliko breme njenih davkoplačevalcev je tudi obseg vladnega trošenja in velikost javnega sektorja, ki je bil v socialističnih državah obsežen. Tako so morale poleg deregulacije industrije, s čimer bi gospodarstvo postalo bolj konkurenčno in fleksibilno, pristopiti tudi k zmanjševanju javnega sektorja in vladnih izdatkov ter reformi davčne strukture. Država mora dopuščati in podpirati inovacije, s čimer revitalizira industrijo, kar je najbolj uresničljivo, če industrija sloni na rokah velikih in malih podjetnikov. Dolgoročno se rasti ne more povečati s pomočjo vladnih intervencij, nadomestili in ostalimi privilegiji. Takšni poizkusi skoraj vedno privedejo do izgube sredstev. Ustanavljanje nekonkurenčnih obratov s pomočjo državnih sredstev in podpor, ki se jih zaščitijo z uvoznimi prepovedmi, je ravno nasprotujoče racionalni politiki rasti. Pravilna metoda stimulacije varčevanja in investiranja in rasti je zagotoviti primerno okolje za varčevanje in investiranje s tem, da se zmanjšajo vladni izdatki, davki, z obvladovanjem inflacije, ukinjanjem nadzora in regulacije (Sweeney in drugi 1997:35).

Cilj držav v razvoju je hitrejši gospodarski razvoj in večja rast, s čimer bi dosegli višje prihodke, boljši standard, večji vpliv ipd. Reforme v državah potekajo bodisi neodvisno, na podlagi zgledovanja po razvitih državah, ali pa s pomočjo vključevanja zunanjih (mednarodnih) akterjev. Pri tranziciji sistemov je vsekakor pomembna predvsem demokratizacija sistema in vključevanje demokratičnih vrednot in praks na vse ravni družbenega življenja, z ekonomskega vidika, pa gre za ločitev trga od države. Kot je že ugotovljeno, pa ta ločitev ni popolna. Država v določeni meri posega na trg. Na splošno lahko to poseganje označimo kot zaščito javnega interesa in je primer tudi v najbolj razvitih kapitalističnih državah. Stopnja poseganja države na trg pa ni povsod enaka. ZDA so se npr. od skrajne laissez-faire družbe, začasno spremenile v socialno državo (zagotavljanje socialne varnosti državljanom), vendar so pod pritiskom srednjega razreda, ki jih je bremenil strošek takšnih programov, obseg storitev zmanjšali. V ZDA je uveljavljen t.i. liberalni tip sistema blaginje, ki temelji na predpostavki, da si lahko vsi posamezniki zagotovijo vse potrebne vire na trgu, tako da država nastopa nazadnje. Razvoj takšne socialne države oziroma države

blaginje¹⁴ je verjetnejši v demokratičnih, kot pa avtoritarnih političnih sistemih, saj je v demokratičnih državah delavski razred močnejši in bolje organiziran, prav tako poteka večje tekmovanje za pridobivanje glasov marginaliziranih skupin, stranke delavcev pa imajo več možnosti za pridobitev izvršilne moči (ravno odsotnost fevdalizma, demokratičnost političnega sistema, ki je vzcvetel po zaslugi obsežnega delavskega razreda, nizka stopnja statusne diferenciacije in visok BDP so prispevali, k razvoju določene stopnje blaginje v ZDA (Flora in Heidenheimer 1990:47, 81)). Kot idealno obliko države blaginje lahko označimo Švedski sistem, ki zagotavlja še večjo enakost kot britanski model, kjer so storitve, ki jih država zagotavlja državljanom na precej nižji ravni (The Welfare State 2006).

Reforme z namenom doseganje večje gospodarske rasti in uspešnosti gospodarstva pa niso značilnost samo na evropskem gospodarskem in političnem prostoru. V 80-ih letih 20. stoletja je prišlo v državah Latinske Amerike do kar nekaj finančnih kriz. T.i. Washingtonski konsenz¹⁵ sestavljajo reforme, ki bi jih te države morale začeti uvajati po letu 1990. Vključujejo fiskalno disciplino, usmerjanje javnega trošenja na izobraževanje, zdravstvo in investicije v infrastrukturo, davčna reforma, tržno določene obrestne mere, menjalne tečaje, liberalizacijo trgovanja, odprtost za tuje investicije, privatizacija državnih podjetij, deregulacija, zakonsko varnost lastniških pravic. Tudi te reforme so deležne kritik in sicer, da gre za odpiranje trga dela nerazvitih držav za namene izkoriščanja s strani podjetij razvitih držav. Predpisano zmanjševanje dajatev omogoča prosto gibanje dobrin čez meje, po drugi strani pa prosto gibanje ne velja tudi za delovno silo, saj je izredno težko pridobiti vizo za bivanje ali delo. Dejansko se izdelki izdelujejo poceni, na račun poceni delovne sile in se potem uvažajo v bogate države prvega sveta z visoko dodano vrednostjo, tako gre ves dobiček v žepo multinacionalk. Tako države tretjega sveta ostajajo revne, saj vsakršno povečanje plač

¹⁴ Država blaginje je država v kateri je organizirana moč uporabljena, da uravnava tržne sile v vsaj treh smereh: zagotavljanje minimalnih prihodkov za posameznike in družine, ne glede na tržno vrednost njihove lastnine, zmanjšati obseg nevarnosti in njihovih posledic, ki lahko škodujejo posameznikom in družinam in pripeljejo do različnih kriz (bolezen, nezaposlenost, starost), da je vsem prebivalcem, ne glede na stan in status, omogočen najvišji možen standard obstoječih družbenih uslug. Moderna država blaginje je produkt kapitalizma (Flora in Heidenheimer 1990:29, 31). Začetki moderne države blaginje so se pričeli s transformacijo absolutistične države v množično demokracijo v zadnji tretjini devetnajstega stoletja. Tako lahko pri povezovanju razvoja države blaginje z evolucijo množične demokracije, interpretiramo državo blaginje kot odgovor na naraščajoče zahteve po socioekonomski enakosti ali kot institucionalizacijo socialnih pravic in razvojem civilnih in političnih pravic. Temeljni dimenziji države blaginje sta varnost in enakost (Flora in Heidenheimer 1990:22, 25).

¹⁵ Washingtonski konsenz – skupek navodil za dolgoročen in stabilen razvoj in/ali uspešen izhod iz krize. Navodilo temelji na poenostavljenem modelu tržne ekonomije, kjer nevidna roka Adama Smitha deluje popolno. Vendar v pogojih nepopolnih informacij in nepopolnih trgov, kar pomeni vedno, še posebej v državah v razvoju, pa Smithova nevidna roka deluje nepopolno. Svetovna banka je opravila študijo čudeža Azijskih trgov in ugotovila, da so te države uspele ne zato, ker so upoštevale navodil Washingtonskega konsenza, ampak ravno zato, ker jih niso (Gorišek, 2004:22).

izniči inflacija, med tem ko v državah prvega sveta delavci ostajajo brez dela, bogati pa se še bolj bogatijo. Kritiki konsenza zato ne vidijo nikakršnih pozitivnih učinkov na gospodarstvo nerazvitih držav (Wikipedia 2006d). Washingtonski konsenz je tako ameriški način vsiljevanje svojih nazorov v miselnost in delovanje prvih sosed. Latinska Amerika predstavlja ogromno poslovnih priložnosti za rastoči ameriški kapital, tako kot je odprtje vzhodne Evrope omogočilo evropskim velesilam širitev svojih proizvodnih možnosti in večanje dobičkov.

7. PREVERJANJE HIPOTEZ

Pričujoča diplomska naloga obravnava temo, ki se dotika dveh velikih področij družbe. To sta politika in gospodarstvo. Zanimivi sta zaradi njune pomembnosti v družbi in v življenju vsakega posameznika. Značilnosti tako političnega kot gospodarskega sistema, določajo in vplivajo na karakter družbe in države. Prepletenost enega z drugim pa je tema, ki še vedno vzbudi raziskave tako na področju politične kot na področju ekonomske znanosti.

V tej diplomski nalogi smo poskusili prikazati razmerje med gospodarsko uspešnostjo države in avtoritarno vladavino. V ta namen smo na začetku dela postavili temeljno hipotezo: "Tip političnega sistema vpliva na gospodarsko uspešnost države" in iz nje izvedene hipoteze: "Struktura političnega sistema definira strukturo gospodarskega sistema", "S spremembami v strukturi političnega sistema se spreminja gospodarska uspešnost države", "Države z avtoritarnim političnim sistemom zavirajo gospodarsko uspešnost države" in "Država z vzpostavitvijo demokratičnega sistema postane gospodarsko bolj uspešna".

Z opredelitvijo osnovnih pojmov smo prišli do zaključkov, da je struktura političnega sistema zapletena in da na tip sistema vpliva več dejavnikov. Obenem tip političnega sistema vpliva na mnoge različne sfere družbe. Predvsem pa politični sistem vzpostavi okolje v katerem se razvije takšno gospodarstvo, ki deluje na način, ki ga opredeli narava političnega sistema. Torej demokratične prakse v političnem sistemu vplivajo na demokratičnost praks v gospodarskem sistemu, pomanjkanje demokratičnosti v sferi politike pa omogoči nedemokratičnost tudi znotraj gospodarskega sistema. Med tem, ko ima gospodarstvo v rokah denar, ima politika v rokah moč, s katero si utira pot do denarja. Moč in denar sta lahko ob pomanjkanju nadzora hitro zlorabljeni in s tem v škodo množice na račun posameznika ali elite. Dejansko lahko odnos med tema dvema sferama postane parazitski, če politični sistem omogoči obstoj elite, ki iz gospodarskega sistema nenehno črpa in ga siromaši, ob tem da ne opravi svoje funkcije zagotavljanja varnega in primerne okolja za njegov razvoj in delovanje, kar bi potemtakem pomenilo, da živita v nekakšnem sožitju. Bodisi en ali drug odnos, povezave med sferama ne moremo zanemariti in tako lahko potrdimo hipotezo, da tip političnega sistema vpliva na gospodarstvo in s tem tudi na njegovo uspešnost. Za dejansko potrditev temeljne hipoteze pa je potrebno najprej potrditi izvedene hipoteze.

Politični sistem so akterji, institucije, odnosi, prakse, pravila. Politični sistem ne bi obstajal, če ne bi bilo tistih, ki vladajo in imajo dostop do moči, tistih, ki jim je vladano in nad katerimi se ta moč uveljavlja, institucij, ki to moč utelešajo in izvajajo in načinov na katere se ta moč lahko uveljavi. Obenem ne moremo zanemariti tudi pomembnost struktur, ki se

nahajajo zunaj meja enega sistema, še posebej v modernejših časih. Ti isti akterji nastopajo tudi v sferi gospodarstva, prav tako kot tudi v sferi civilne družbe, pa čeprav z drugačno vlogo. V posameznem podjetju in tako tudi v nacionalnem gospodarstvu ali pa svetovnem gospodarstvu, nastopajo vladajoči, vladani, institucije, pravila, prakse. Iz opisanih primerov demokratičnih in nedemokratičnih sistemov je razvidno, da so podobni politični sistemi "uvedli" podobne gospodarske sisteme, ki so delovali po podobnih principih in vsi ti sistemi so s spremembami v političnem sistemu uvajali tudi spremembe v gospodarskem sistemu. Socialistični sistemi so v času tranzicije uvajali demokratične elemente v politični sistem in njegove prakse, obenem je prejšnje plansko zamenjalo tržno in bolj svobodno gospodarstvo. Še bolj je to opazno na širši ravni kot je nacionalna. Današnja mednarodna skupnost je formacija držav, ki so se v ta nadnacionalni sistem vključile svobodno in lahko tako rekoč iz sistema kadarkoli izstopijo na način, da na njem ne delujejo več aktivno. Da bi takšna skupnost obstala je toliko bolj potrebna določena stopnja demokratičnosti, kot je to v primeru nacionalne države, kjer posameznik težje izstopi iz svojega političnega sistema. V primeru sprememb v skupnosti držav, kjer bi določena država pridobila tolikšno moč, da bi jo lahko zlorabljal in bi ostale države ob tem ostale nemočne, bi se to odražalo tudi v stanju te države na mednarodnem trgu, kjer bi prav tako poskušala prevzeti vse vaje za voljo bogatenja. Mednarodni trg temelji na "svobodnem" trgovanju, vendar mora kljub temu obstajati določena stopnja regulacije, če želimo, da deluje čim bolj pravično. Lahko zaključimo, da struktura političnega sistema definira strukturo gospodarskega sistema, saj v demokratičnem političnem sistemu, delujejo demokratična načela tudi v sferi gospodarstva, v avtoritarnem režimu, pa se hierarhičnost, nadzor, kaže tudi v gospodarstvu oziroma v planskem gospodarstvu, ti dve sferi niti nista ločeni. S pozitivnimi spremembami v sferi politike, na način, da se npr. uvedejo elementi demokracije, bo to izzvalo pozitivne učinke tudi v gospodarstvu (privatizacija, delavske pravice, zaščita zasebne lastnine, enakopravnost, odprtost), zaradi česar se lahko poveča produktivnost, prihodki, življenjski standard.

Iz tega sledi, da različna politična sistema, kot sta demokratični in avtoritarni, ne zagotavljata enako uspešnost lastnega gospodarstva. Demokratičnost na področju gospodarstva pomeni, da je trg odprt in deluje svobodno. Svobodno delovanje ne pomeni odsotnost vsakršne regulacije s strani države, ampak svobodno nastopanje in prilagajanje ponudbi in povpraševanju na domačem in mednarodnem trgu, S takšnim delovanjem se zagotovi večja učinkovitost, omogočen je razvoj tehnologije, znanosti, črpanje različnih virov, izmenjava dobrin, strokovnih kadrov, storitev in informacij, sodelovanje z drugimi državami. Vse to prispeva k rastočemu gospodarstvu in njegovi uspešnosti in učinkovitosti. V

nasprotnem primeru lahko država z vsiljevanjem, napačnimi odločitvami, neznanjem škoduje gospodarstvu na način, da onemogoča delovanje trga po ekonomskih zakonih. Delovanje teh zakonov je pogoj za uspešno gospodarstvo, saj oblikuje proizvodnjo glede na potrebe, uvaja reforme, ki so potrebne za izboljšavo produktov, kadra, večjo učinkovitost, ali "pokoplje" tiste veje industrije, ki ne omogočajo dobičkov in zavirajo nadaljnji razvoj. Ne glede na namene vladajoče elite v socialističnih državah, je njihova želja po izboljšavi kapitalističnega sistema, dolgoročno privedla do slabših gospodarskih rezultatov. Vmešavanje države na področje gospodarstva je sicer nepogrešljivo, vendar mora biti to omejeno na način, da temelji na zdravih ekonomskih načelih in da posega takrat, ko nevidna roka Adama Smitha ne privede do zadovoljivih učinkov oziroma škoduje delavcem, okolju... Avtoritarni politični sistemi z uvajanjem planskega gospodarstva ali z večjim poseganjem na področje gospodarstva, posegajo ravno v temeljne zakone ekonomije. Zato so takšna gospodarstva manj uspešna, saj se soočajo tudi s tistimi težavami, ki bi jih ravno ti zakoni odpravili. S spopadanjem z nerentabilnimi vejami industrije, pomanjkanjem določenih dobrin, škodljivo cenovno politiko, zaprtost za tuje dobavitelje in vlagatelje, neprimerno tehnologijo, pomanjkanjem strokovnega kadra in posledično nezadovoljstvom prebivalstva so se spopadali vsi socialistični sistemi. Takšno stanje pa jih je prej ali slej prisililo v manjše ali pa korenite spremembe. S stopanjem po bolj demokratični poti, so potopoma dosegali boljše rezultate na področju gospodarstva in dosegajo večjo rast in uspešnost. Zatorej lahko potrdimo tudi zadnji hipotezi in sicer, da države z avtoritarnim političnim sistemom zavirajo gospodarsko uspešnost države ter da z vzpostavitvijo demokratičnega političnega sistema, postane država gospodarsko bolj uspešna. Tako lahko na podlagi potrditve vseh izvedenih hipotez ponovno zaključimo, da tip političnega sistema vpliva na gospodarsko uspešnost države.

8. SKLEP

V zgodovini se ni pojavil primer planskega gospodarstva s politično demokracijo. Po drugi strani pa vladavina zakona v smislu spoštovanja človekovih svoboščin še ni zadostni pogoj za gospodarsko rast. Med demokracijo in gospodarsko rastjo ni medsebojne korelacije.

(Aage 1997 :29)

V navedenem citatu zasledimo, da med demokracijo in gospodarsko rastjo ni medsebojne korelacije, kar je ravno nasprotno tistemu, kar želimo dokazati. Seveda je demokratičnost političnega sistema vsekakor premalo za doseganje gospodarske rasti, prav tako nekateri avtoritarni elementi kakšne azijske države niso preprečili njeno nenadno rast. Vendar je primer nekdanjih socialističnih držav jasen pokazatelj, da neomejena moč države lahko bolj škoduje kot koristi. Z desetletji in stoletji izkušenj bodo posamezne države ugotovile, katera je tista zdrava raven državnega vmešavanja v gospodarstvo in na kakšen način to vpliva na točno določeno področje in okolje. Na podlagi tega bi lahko sklenili, da ni univerzalnega recepta za doseganje gospodarske rasti, saj so se iste prakse ponekod izkazale za popolnoma napačne, druge pa za temeljne. Vsekakor pa nekatere lastnosti političnega sistema lahko označimo kot napačne in zavirajoče pri doseganju gospodarske uspešnosti. Največja napaka socialističnih sistemov je ta, da so poskusili poseči v določene strukture, ki delujejo po svojih naravnih zakonih in jih ni moč spremeniti. Doseči pretirano podrejenost in izolacijo človeka, ki ima čustva, sposobnost mišljenja, je družabno bitje, je narcisoiden in egoističen, je utopično. Prav takšno je tudi preprečevanje sodobnemu materialističnemu posamezniku doseganja vedno večjih zaslužkov in onemogočanja nasprotnikov. Takšni zakoni veljajo v družbi na ravni posameznika in skupin, na ravni ekonomije pa prav tako obstajajo določena pravila in zakoni, ki delujejo v točno določenih pogojih (ponudba, povpraševanje, donosi...). Zato ima lahko poseganje države na trg ravno nasprotni učinek od zelenega. Naravnost socialističnih sistemov, da bodo spremenili tisto, kar se ne da spremeniti, je pokazalo rezultate v nazadovanju, namesto napredovanju.

Tema diplomske naloge je razmerje med gospodarsko uspešnostjo države in avtoritarne vladavine, cilj pa je bil prikazati kako politični sistem vpliva na gospodarsko uspešnost. Z opredelitvijo osnovnih pojmov je prikazana pomembnost in kompleksnost gospodarskega in političnega sistema ter medsebojna povezanost. S predstavitvijo primerov kapitalistične in socialističnih držav pa smo prišli do sledečih zaključkov.

V demokratičnem političnem sistemu nastopajo politični akterji, ki so za svoje delovanje odgovorni prebivalstvu. Ker je njihov položaj in status odvisen od kvalitete dela, ki ga opravljajo v imenu volivcev, je njihov cilj ta, da svoje delo opravijo kar se da uspešno. Najboljši pokazatelj njihove uspešnosti je stanje v družbi in zadovoljstvo posameznikov. Njim je potrebno zagotoviti svobodo, delo, izobrazbo, blaginjo, zdravstveno in socialno zaščito, kulturni napredek ipd. Te dobrine zagotavlja država, seveda ob pomoči gospodarstva. Uspešno in rastoče gospodarstvo je pogoj za zagotovitev čim širše blaginje prebivalstva. Zaradi moči, ki jo poseduje politična elita, so izredno pomembni kontrolni mehanizmi, ki zagotavljajo pravičnost, enakost in zaščito. Poleg materialnih dobrin mora politična oblast zagotoviti zaščito človekovih pravic, ki posameznikom omogočajo svobodni razvoj in enake možnosti za vse. Vladajoča elita se pri svojem delu posvetuje s strokovnjaki in s tem lahko deluje na več različnih področjih z enako uspešnostjo. Na trg pomembno vstopa takrat, kadar je potrebno zaščititi interese posameznikov in odstraniti škodljive vplive diseconomij. Z zmerno regulacijo gospodarstva zagotovi enakopraven odnos med delom in kapitalom, zaščiti delavce, delodajalce, domače proizvajalce, potrošnike...

Drugačno pa je delovanje države na področju gospodarstva v avtoritarnih režimih. Za primer smo vzeli nekdanje socialistične države. Temeljna značilnost teh sistemov, je plansko gospodarstvo. Država je posegala na področje gospodarstva tako, da to ni več delovalo svobodno in po ekonomskih zakonih. Rezultat takšnega delovanja je razvoj nerentabilnih vej industrij, slaba kvaliteta izdelkov, nekonkurenčnost na tujem in domačem trgu, pomanjkanje inovacij, manjši dobički, slabša gospodarska uspešnost, manjši BDP in s tem blaginja prebivalstva, potratno trošenje vladnega denarja, pomanjkanje določenih dobrin, družbeno nezadovoljstvo, vrenja in nasilje, gospodarska izolacija, pomanjkanje informacij, obsežno zadolževanje, inflacija, vsesplošno pomanjkanje. Takšno stanje je sčasoma privedlo do temeljnih sprememb tako v političnem sistemu kot tudi v gospodarskem.

Države so postopoma uvajale demokratične elemente v politične prakse, demokratičnost se je tako razširila na sfero civilne družbe (stranke, volitve, združevanje, svoboda medijev, informiranje...) in sfero gospodarstva. Na podlagi navedenega lahko zaključimo, da spremembe v gospodarskem sistemu v smislu večje svobode in demokratičnosti z namenom doseganja gospodarske rasti in boljše uspešnosti gospodarstva, ni mogoče brez temeljnih sprememb v političnem sistemu, ki zagovarja ali vztraja pri planskem gospodarstvu in okrnjeni svobodi v vseh sferah družbe. Verjetno najpomembnejši element pa je vpliv mednarodnega okolja na posamezno državo in njene lastnosti. Državo in sistem lahko obravnavamo kot zaključeno celoto, vendar dokler obstaja še višja struktura, njen pomen ni

zanemarljiv. Mednarodno okolje so sicer res vzpostavile posamezne države in nanj prenesle svoje lastnosti, vendar je sistem na ta način oživel tako, da v primeru nastajanja novih držav v tem okolju, le te prevzemajo njegove lastnosti. Mednarodno okolje in njegove institucije so postala pomembna struktura, katere vpliv je vseobsegajoč. Ker so ga kot strukturo vzpostavile stare demokratične in kapitalistične države, se novonastale avtoritarne države dejansko soočijo s premočnim tekmečem, da bi lahko obdržale svojo smer politike in gospodarstva. Sicer je mednarodno okolje nastalo še pred rojstvom sodobne demokracije in kapitalizma, ampak se je z razvojem držav tudi sam razvijal v isti smeri. Zaradi velikosti in kompleksnosti je mednarodni sistem tako preveč okoren, da bi bile možne nagle in bistvene spremembe, kot je mogoče upala Sovjetska zveza, ki bi revolucijo razširila na zahodne države in tako popolnoma ukinila kapitalizem. Spremembe potekajo počasneje, kar je vidno tudi v postopnem zmanjševanju strogo kapitalističnih praks, spričo nastajanja in vključevanja vedno več novih držav, ki postopoma prehajajo od popolnoma nesvobodnega do vedno bolj svobodnega tipa gospodarstva. V tako počasnem procesu preoblikovanja celotne mednarodne skupnosti, kjer se spremembe uvajajo počasi in ponekod nevidno, socializem celo izgubi ideološki pridih in je mogoče njegova edina napaka naglost in nepremišljenost.

9. VIRI IN LITERATURA

1. Aage, Hans (1997): Transition in Central and Eastern Europe: Macroeconomic stabilisation, economic growth and institutional reforms. Esbjerg: Sydjyskuniversitetsforlag, cop.
2. Arrow, Kenneth J. (1994): Družbena izbira in vrednote posameznikov. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.
3. Bajec, Anton, ur. (1994): Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: DZS.
4. Bealey, Frank (1999): The Blackwell Dictionary of Political Science. Oxford, Malden: Blackwell Publishers Ltd.
5. Bebler, Anton (1974): Vojaška vladavina v Afriki. Ljubljana: Partizanska knjiga.
6. Bebler, Anton in Jim Seroka (1990): Contemporary Political System, Classification and Typologies. Boulder&London: Lynne Rienner Publishers, Inc.
7. Bibič Adolf, prev. (1992): Federalist št. 10, Teorija in praksa 29 (5/6), 581-585.
8. Borak, Neven (2002): Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
9. Boswell, Terry in Christopher K. Chase- Dunn (2000): The Spiral of capitalism and Socialism, Toward Global Democracy. Boulder (Colo.): Lynne Rienner.
10. Choi, Sang-Yong (1997): Democracy in Korea, Its Ideals and Realities. Seoul: The Korean Political Science Association.
11. Srdić, Milutin, ur. (1975): Politička enciklopedija. Beograd,;Savremena Administracija.
12. Ferfila, Bogomil (1986): Ekonomija in politika: Znanost krize ali kriza znanosti. Ljubljana: Delavska enotnost.
13. Ferfila, Bogomil (2002): ZDA. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
14. Ferfila, Bogomil, Anton Grizold, Lance T. LeLoup in Paul Phillips (2003): Politične institucije, politike in proračun: Severnoameriški razgledi. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
15. Ferfila, Bogomil in Polonca Kovač (2000): Javne politike in javna ekonomika. Ljubljana: FDV.
16. Fink-Hafner, Danica in Miro Haček (2000): Demokratični prehodi I.. Ljubljana: FDV.
17. Flora, Peter in Arnold J. Haidenheimer, (1990): The Development of Welfare states in Europe and America. New Brunswick, London: Transaction Publishers.

18. Furet, Francois (1998): Minule iluzije, Esej o komunistični ideji 20. stoletja. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
19. Gorišek, Tomaž (2004): Kapitalizem v današnji demokratični družbi (diplomsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta.
20. Grad, Anton, Ružena Škerlj in Nada Vitorovič (1998): Veliki angleško-slovenski slovar. Ljubljana: DZS.
21. Hadži Vasilev, Kiro (2001): Sudbine socializma: zagonetke proizvodnih i svojinskih odnosa. Beograd: Društvo za istinu o antifašističkoj NOB u Jugoslaviji.
22. Hague, Rod in Martin Harrop (2004): Comparative Government and Politics, An Introduction, 6th Edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
23. Lah, Marko (2000): Temelji ekonomije. Ljubljana: Fora.
24. Lindblom, Charles E. (1977): Politics and Markets, The World's Political-Economic Systems. New York: Basic Books, Inc., Publishers.
25. Maier, Hans, ur. (2004): Totalitarianism and Political Religions, Concepts for the comparison of dictatorship. London, New York: Routledge.
26. Marsh, David, ur. in Gerry Stoker, ur. (2002): Theory and Methods in Political Science, Second Edition. Hampshire: Palgrave Macmillan
27. Richardson, Bradley M. (1997): Japanese Democracy, Power, Coordination, and Performance. New Haven and London: Yale University Press.
28. Robertson, David (2002): A Dictionary of Modern Politics, 3th edition. London: Europa Publications.
29. Samuelson, Paul A. in William D. Nordhaus (1998): Economics, 16th Edition. Boston: Irwin, McGraw-Hill.
30. Samuelson, Paul A. in William D. Nordhaus (2002): Ekonomija, 16. izdaja. Ljubljana: Naklada Mate, GV Založba.
31. Senjur, Marjan (1991): Gospodarski razvoj in razvojna ekonomika. Ljubljana: Didakta.
32. Sruck, Vlado (1995): Leksikon politike. Maribor: Založba Obzorja.
33. Todaro, Michael P. (1997): Economic Development, 6th Edition. London, New York: Longman.
34. Trade and development report, 1999: Report by the secretariat of the United Nations Conference on Trade and Development New York, Geneva : United Nations, 1999.
35. Weiss, Linda in John M. Hobson (1995): States and Economic Development. Cambridge, Oxford: Polity Press.

36. Wiesthaler, Fran (1995): Latinsko-slovenski slovar. Ljubljana: Kres.

INTERNETNI VIRI

BBC (2005): The meaning of democracy.

Dostopno na

http://www.bbc.co.uk/burmese/learning/story/2005/08/050415_transition_prog1.shtml

(17.09.2005)

OneWorld UK (2006): China guide.

Dostopno na <http://uk.oneworld.net/guides/china/development> (05.03.2006)

WIKIPEDIA (2006): Comunism.

Dostopno na <http://en.wikipedia.org/wiki/Comunism> (05.03.2006)

WIKIPEDIA (2006a): Economic system.

Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Economic_system (05.03.2006)

WIKIPEDIA (2006b): Capitalism.

Dostopno na <http://en.wikipedia.org/wiki/Capitalism> (05.03.2006)

WIKIPEDIA (2006c): Planned economy

Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Planned_economy (05.03.2006)

WIKIPEDIA (2006d):

Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Washington_consensus (05.03.2006)

The Welfare State (2006)

Dostopno na <http://www2.rgu.ac.uk/publicpolicy/introduction/wstate.htm> (22.08.2006)